

האוצר

פנינים יקרים
מפרד"ס התורה
על סדר פרשיות השבוע

דיגש

מאוצר שיחותיו ומאמריו
של הרה"ג מו"ר המקובל
רבי בניהו ושישכר שמואלו שליט"א

התשפ"ג

כל הזכויות שמורות
למכון "בני יששכר"
שע"י ישיבת המקובלים "נהר שלום" תכב"ץ

ניתן להשיג את הספר בישיבתנו הקדושה

רחוב שילה 6 י-ם

02-6249000

או בחנויות הספרים,

הפצה ראשית

"סגולה"

02-6443300

ניתן לשלוח הארות והערות

למכון "בני יששכר"

באמייל: m6222560@gmail.com

לזכר עולם יהיה צדיק

לעילוי נשמת

מורנו ורבנו

שר התורה ועמוד ההוראה

גאון ישראל ותפארתו

הרועה הנאמן פוסק הדור

ראש ממשלת התורה

מרן הראשל"צ הגאון כמוהר"ר

עובדיה יוסף

זצוקלה"ה זיע"א

נפטר ג' בחשון התשע"ד

ת.נ.צ.ב.ה.

אשת חיל מי ימצא

לעילוי נשמתה
הטהורה
של מרת אמנו
הרבנית הצדקנית
מזכת הרבים

מרת **שולמית רחל**

שמואלו

בת **מזל ע"ה**

נלב"ע ביום ז"ך אלול ה'תשע"ט

ת.נ.צ.ב.ה.

נר ה' נשמת אדם

חוברת זו לעילוי נשמת

מאיר בן חיה רחל
נלב"ע ח' טבת התש"ס

נתרם ע"י החפץ בעילום שמו

להצלחת התורם היקר החפץ בעילום שמו
יה"ר שזכות המצוה הגדולה הזו
תעמוד לו ולזרעו עד עולם
ויזכה להתברך בכל מילי דמיטב
בני חיי מזוני רויחי
שפע הצלחה וישועה וכט"ס אמן

בית להשיג

דעת ה' היא אוצר
לנחול אודי יש ואצותיהם אמר
אשר יש ואצותיהם אמר
לנחול אודי יש ואצותיהם אמר

האוצר

פנינים יקרים
מפרד"ס התורה
על סדר פרשות השבוע

שמות א

מאוצר שוחותיו ומאמרו
של הרה"ג מו"ד המקובל
דני בנוהו ושישבר שמואלו שליט"א

בקהוב
חלק ב'

הפצה ראשית 'סגולה' 00-33-644-02

הלכות עשרה בטבת

הלכות עשרה בטבת

- א.** חודש טבת, הוא מעט קשה כי הוא כנגד חודש תמוז בקיץ. אמנם מכיון שתחלתו בחנוכה וכידוע גופא בתר רישא אזיל לכן הוא טוב וא. ולכן צריך לזהר בדרכיו שלא לתת מקום שישלוט הדין עליו ח"ו וב. עשרה בטבת הוא צום העשירי המבואר בפסוק שבו סמך מלך בבל נבוכדנצר הרשע על ירושלים, והביאה במצור בשנת ג' אלפים של"ח. ויתן לבו על גלות השכינה וגלות ישראל ורוב הצרות והפורענויות מאז. חרבן בית המקדש, שאין יום שאין קללתו מרובה מחבירו ר"ל, ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים ג.
- ג.** עשרה בטבת לא יחול כלל בשבת, [וגם לא יחול ביום שני]. אמנם אפשר שיחולו ביום שישי וד. ואם חל עשרה בטבת ביום שישי, מתענים ומשלימין עד צאת הכוכבים. ואסור לאכול קודם צאת הכוכבים.

עיונים והארות

ומאז ניצוחו של יעקב, הפך ראשיתו של טבת ונכנס אל הקדושה בימות החנוכה. וכן סופו של שבט מט"ו בשבט ואילך, והן המתנות הטובות שהנחיל יעקב לבניו.

ב. מרן החיד"א במורה באצבע (סי' ט אות דש).

ג. חודש טבת הוא החודש העשירי במנין החודשים המתחילים בניסן וכך הוא נקרא במקרא "החודש העשירי" ובו סמך נבוכדנצר מלך בבל על ירושלים, ושם עליה מצור במשך שלוש שנים עד שהובקעה העיר, ובנביא כתוב "כתוב את עצם היום הזה" שיום זה נקבע לתענית על תחילת החורבן ואין מחליפין אותו אפילו אם היה חל בשבת, וצום זה הוא אחד מד' צומות הנזכרים בכתוב צום הרביעי... וצום העשירי "יהפך לששון ולשמחה" לעתיד לבוא.

בח' בטבת יש תענית צדיקים כנזכר בשו"ע הל' תענית שבו תרגם תלמי מלך יון את התורה ליוונית והעולם חשך במשך ג' ימים.

ובט' בו הוא גם תענית צדיקים שבו נפטר עזרא הסופר ונחמיה בן חכליה שהעלו את ישראל מבבל ובנו את ביהמ"ק ולימדו את ישראל תורה.

ועוד היתה פורענות אחרת בחודש זה שיצאה גלות "החרש והמסגר" שהם כל חכמי ירושלים ופרנסיה שהגלה אותה עם יכניה מלך יהודה לגלות, 52 שנה קודם חורבן הבית.

טב"ת זה פטירת אברהם אבינו ע"ה וזהו טב"ת ר"ת תקבר בשיבה טובה.

ד. ע"פ מרן השו"ע (סי' תכח סעי' ב) שר"ח טבת לא יחול לעולם ביום ה' וביום שב"ק.

א. "מחצת ראש מבית רשע" (חבקוק ג).

פסוק זה הנאמר בנבואת חבקוק, רומז על ענינו של חודש טבת. כאמור, חודש זה נמסר תחת כוחות הס"א והקליפות. אכן חסד עשה ה' עם עמו ומחץ "ראש" מבית רשע, כי הימים הראשונים של החודש נכללים עדיין בקדושת חג החנוכה, והרי הם נמחצו ונלקחו מחלקו של הרע. וכבר נודע כי "גופא בתר רישא אזיל" [הגוף הולך אחרי הראש], וכיון שהוכרע ראשו של החודש לטובה, יכולים ישראל לעמוד בו ולעברו לחיים וברכה.

בתקופת טבת מתארכים הלילות, וחכמי הסוד רואים בזה רמז לחשכות ומצוקה היורדת לעולם. לפי תורת הקבלה מרומזים ספירות האצילות בכל חודש וחודש, וכפי שגילה רבנו האר"י ז"ל, בחדשים טבת ושבט שולטות ספירות נצח והוד. ותמצא רמז נפלא, ראשי תיבות "טבת שבט נצח הוד" הן אותיות "השט"ן", להורות על תקיפות ממשלתו בחדשים אלה.

יעקב אבינו דאג לבניו אחריו, ולפיכך נלחם עם השטן שרו של עשו, להוציא חדשים אלו משליטתו. חז"ל מספרים כי יעקב חיפש אחר "פכים קטנים" ואזי "ויאבק איש עמו". "פכים קטנים" גימטריא "שטן". כלומר יעקב חיפש ובדק דברים לנצח את שרו של עשו הוא השטן. וכאשר נצחו אמר לו כי לא יעזבו עד "כי אם ברכתני", חשב תיבות "אם ברכתני" ותמצא כי הם בגימטריא "טבת שבט" ע"ה. כי חפץ יעקב להוציאם מרשות ארור ולהכניסם לרשות ברוך. והמלאך ברכו והוסיף בו שם ישראל נוסף לשמו יעקב. ותראה פלאות "יעקב ישראל" = "אם ברכתני" = "טבת שבט". ולפיכך נאמר ביעקב שהיה "איש תם יושב אהלים". כי "איש" גימטריה "שבט", ור"ת "תם יושב אהלים" גימטריה "טבת".

אע"פ שנכנס לשבת מעונה והו).

ד. ג' צומות אלו שהם: י"ז בתמוז, ג' תשרי, י' בטבת, תחילתם מעמוד השחר, דהיינו 72 דקות זמניות קודם הנץ החמה, וטוב להחמיר שעה וחצי זמניות קודם הנץ החמה והו. וסיום הצום בצאת הכוכבים, דהיינו בארץ ישראל בימי הקיץ כ-27 דקות אחר השקיעה (ובחורף כ-25 דקות אחר השקיעה) [ז].

ה. אם ישן שינת קבע, אע"פ שקם קודם עלות השחר, אסור באכילה ושתייה, אלא אם כן התנה קודם שישן שדעתו לחזור לאכול או לשתות והו.

והזה"ק החמיר מאד באדם האוכל אחר שישן שינת קבע בלילה על מטתו, שלא יאכל עד שיתפלל שחרית, אפילו השכים הרבה קודם זמן שחרית, וכן דעת רבינו האריז"ל. על כן יש להזהר בזה. ודין זה נוהג כל ימות השנה. ורק חולה יסמוך על דברי הפשטנים, ובלבד שיתנה קודם שישן כנ"ל [ט].

ו. שתית מים או קפה ותה לפני עמוד השחר, שאין שותין אותם לסעוד את הלב רק ליישוב הדעת, הנה

עיונים והארות

וכתב הכה"ח (סי' פט ס"ק כח) שכן כתב גם בזוהר חדש (דף קי.). וכן כתב בעץ חיים (שער מט פרק ד). וכן כתב המג"א (ס"ק יד), והא"ר (אות יא) בשם ספר טוב הארץ, וכן כתב החסד לאלפים (אות ח) על שם הזה"ק והאר"י ז"ל, שכל שישן שינת קבע אסור לאכול ולשתות אפילו בעוד לילה יעו"ש. וכ"כ רבנו החיד"א בספרו ברכ"י (או"ח פט, ב) שאם ישן אין לשתות קפה עם סוכר קודם התפילה וכל שכן שלאכול פירות אסור, וז"ל: "ולא תשגיח במה שכתבו קצת משם מהרח"ו זצ"ל דבאשמורת היה אוכל מיני תרגימא [עוגה ופירות] דאין לסמוך על זה, ופשוט דמהרח"ו זצ"ל לא עשה כזאת דאיסור גמור הוא לדברי הזוהר, ואולי שהיה הרב חולה וגברא דלאו שפיר חזי העד העיד לפני חכמים וכתוב בספר, עכ"ד.

ובספרו שו"ת יוסף אומץ (סי' יז, אות ב) כתב וז"ל: ועם האדון הסליחה דודאי לפי הזוהר איסור גמור הוא, ואין זה ענין לרעב וצמא, ועוד אפשר שיאכל קודם השינה ובגלותינו פשט האיסור, ואף במדינת אשכנז החושש לדברי הזה"ק קדוש יאמר לו וכל מין דין סמוכו לנא, ובאיסור חמור כזה שאמרו בזוהר דהוי כעובד עבודה זרה אין להקל בטעמים חלושים, כי המנהג [לאכול] התפשט קודם שיצא לאור ספר הזוהר וחס להו לרבוותא קמאי להתיר אם ידעו מספר הזוהר. עכ"ד.

ואם קם קודם חצות, יש פוסקים שהחמירו וסבירא להו דאפילו הכי אסור לאכול ולשתות, וכמו שכתב בכה"ח (שם), דאין חילוק בין אחר חצות או קודם חצות, אלא כל שישן שינת קבע על מיטתו כיון שנסתלקה ממנו בחינת הנשמה ולא נשאר כי אם בחינת הנפש אסור לאכול עד שיתפלל. וכן כתב יד אהרן (בהגב"י סוף הסימן) על שם מהרח"ו ז"ל, דאפילו קם בחצות הלילה אסור למטעם מידי עד אחר התפלה.

ויש מן המקובלים דס"ל שאם קם קודם חצות הלילה יכול לאכול ולשתות עד שיעלה עמוד השחר ואפשר לסמוך עליהם. וכ"כ הרב שדי חמד (ח"י בשו"ת מכתב לחזקיהו או"ח סס"ז), וז"ל, הנה מבואר הדבר לפי זה, דכל שלא עבר עליו חצות לילה בשינה, לא טעים טעמא דמותא. מעתה כיון דכל טעם איסור זה אינו אלא משום דע"י השינה טעים טעמא

ה. שו"ע רמ"א (סי' רמט סעי' א) ודעת השו"ע דאף בתענית יחיד מתענה ומשלים.

ו. כ"כ בשו"ת אור לציון (ח"ג פל"א בביאורים לתשובה ב) וז"ל: וכבר נתבאר באור לציון תשובות ח"ב פרק ו' בביאורים לתשובה ד', שאף שמעיקר הדין מותר לאכול בליל התענית עד שעה וחומש לפני הנץ החמה, שאז הוא עלות השחר לדעת מרן, מכל מקום טוב להחמיר שלא לאכול מעלות השחר לדעת הגר"א, שהוא שעה ומחצה לפני הנץ החמה, ושכל השעות הן שעות זמניות, ע"ש. ויש מידת חסידות שלא לאכול בליל תענית שעתיים לפני הנץ החמה, וכדעת הגר"ז, וכמו שנתבאר שם בביאורים, ע"ש.

ז. שו"ת אור לציון (שם פכ"ט תשובה כה).

ח. שו"ע (סי' תקסד) וז"ל: כל תענית שאוכלים בו בלילה, בין צבור בין יחיד, הרי זה אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר, והוא שלא ישן (שינת קבע), אבל אם ישן (שינת קבע) אינו חוזר ואוכל ולא שותה, אא"כ התנה לאכול או לשתות.

ודעת הרמ"א דיש אומרים דבשתייה אין צריך תנאי, דמסתמא דעתו של אדם לשתייה אחר השינה, והוי כאילו התנה (טור ומרדכי והגהות מיימוני והגהות אשירי).

ט. **בזוה"ק** (פרשת ויקהל דף רטו:) החמיר בזה מאוד במי שישן בלילה על מטתו שאין לו לאכול גם קודם עלות השחר, וז"ל: (בלשון הקודש) בשם רבי שמעון בר יוחאי על פסוק לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו, ופירש שבליילה בשעת השינה עולה הנשמה למרום לראות בגנזי האורות העליונים ונשאר הנפש לבדה ומתפשטת תוך דמו לקיים גופו וטועם טעם מיתה והסטרא אחרא שולטת בגוף כשהנשמה מסתלקת ממנו וכשמתעורר איננו טהור, וגם כשנוטל ידיו בקומו ואפילו שיעסוק בתורה עדיין לא תתפשט הנשמה בדמו רק הנפש, וכשיעמוד להתפלל תתפשט בדמו ואז נעשה שלם בנפשו למטה ונשמתו למעלה, ולכן האוכל קודם שיתפלל ויטהר דמו בנשמתו הרי הוא כמנחש וכמעונן, כי דרך המנחש להגביר כח הסטרא אחרא ולהכניע כח הקדושה, ומגביר כח הנחש והרי הוא כעובד אלהים אחרים, מפני שבאכילתו עבד את דמו ולא את הקב"ה, ונקרא מעונן שהתעסק בחובה ולא בזכות. ע"כ.

גם לדעת הזוה"ק אין בהם איסור [ו]. ובלבד ששותה בלא סוכר [יא]. ואם אינו יכול לשתות הקפה בלא סוכר, ואין דעתו מיושבת עליו בלא שתית הקפה, יש מקילין לשתותו עם מעט סוכר ויבו.

ז. הכל חייבים בתעניות אלו, ואסור לפרוץ גדר [יג]. ואפילו מי שעל ידי כך יתבטל מלימודו, או מלמדי תינוקות. וכל שכן אנשים שעובדים וטוענים שחשים כאבי ראש וצמא וכיוצא בזה. וכל המצטער על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה שנאמר (ישעיהו סו, י) "שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה" [יד].

עיונים והארות

וראוי להם להיות בוכים ולהתפלל לפני ה' לילה ויום, שיכפר על עוון ישראל ויחיש קץ הגאולה, כי המשיח בתשובה יבוא מיד, ואם לאו, יתאחר עד הקץ הבא עליו בשבועה, וכו'. וכתב עוד: כי העוון הזה הנזכר פוגע בו, כי הוא מצטער כל היום על כי אחרו פעמי מרכבותיו, ואנחנו אין אנחנו משגיחין בכך, אלא מתעסקין בעסקינו בתוך העמים. עכ"ל.

ומרן בשו"ע (סי' א סעי' ג) כתב וז"ל: ראוי לכל ירא שמים להיות מיצר ודואג על חורבן ביהמ"ק. וכתב המג"א (ס"ק ה) בשם השל"ה, ועל כן בכל סעודה מימות החול אומרים על נהרות בבל, ובשבת מזמור בשוב ה' את שיבת ציון. והעיקר שידע ויבין מה שאומר, ואחר כוונת הלב הן הדברים.

"כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה"

נפלא ביאורו של ה"חתם סופר" על מאמר הגמרא: "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה", שלכאורה על הגמרא לנקוט בלשון עתיד "זוכה ויראה בשמחתה". וביאר על פי הגמ' (פסחים נד) שגזירה על המת שישתכח מן הלב, וכנגד זה על החי שסבורים שהוא מת אומר המדרש שאין מקבלים תנחומים, כמו שראינו אצל יעקב אבינו שסירב לקבל תנחומים על יוסף. לפי זה מובן שמתוך שכיום מתאבלים עדיין על ירושלים מוכח שהיא אינה מתה, וזוהי כוונת המאמר "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה" - מלבד מה שיזכה לראות בשמחתה כשתבנה במהרה בימינו, יש לו גם עכשיו שמחה בראותו שירושלים לא מתה, כי אילו היתה מתה חלילה, לא היה הטבע מניחנו להתאבל עליה.

לא שמענו מעולם שמתים יתאבלו על החיים

הוסיף על כך הגאון ר' חיים מוואלאז'ין זצ"ל: מעתה יש לשאול כיוון שירושלים לא מתה, מדוע איננו מתאבלים עליה תמיד ללא הפסק, הרי המדרש אומר שאין מתנחמים על החיים... ולא זו בלבד, אלא אפילו בתשעה באב עצמו רבים מאתנו לא מתפעלים ואינם חשים בצער ובאבל... אלא ירושלים אמנם חיה, אך האנשים שאינם מתאבלים הם בבחינת מתים לענין זה, שכן הרגשת חרבן ירושלים כבתה אצלם, ורק החיים מתאבלים על מתים, ולא שמענו מעולם שמתים יתאבלו על החיים. נמצא לפי זה שהמתאבל על ירושלים רואה באבלו שמחה כפולה א - שירושלים לגביו לא מתה. ב שגם הוא לא כמת נחשב.

בדברי הימים העתיקים והחדשים אנו קוראים שהעמים אשר אבדה עצמאותם, התאבלו תקופה מסוימת על אסונם, אבל עם הזמן חדל האבל ואף הם התבוללו בין העמים עד שלא נשאר להם זכר. יחיד בעולמו עם ישראל אשר מתאבל

דמותא, ואם ירצה לאכול הוא נותן כח לדם וכו', א"כ בנד"ד שלא היה ישן ברגע חצות, נראה בפשיטות דשרי. וכן ראיתי לה"ה מרן החבי"ף נר"ו שם בחתימת ד"ק, שכתב לדברי רבנו האר"י ומהר"ש שרעבי כל שלא ישן ברגע חצות שרי לאכול. (אלא שכתב שם דלדעת מהרח"ו ודעימיה אסור, וכבר כתב שם בגוף התשובה דקי"ל כרבנו האר"י ודעימיה, ושגם הרב הק' מהרח"ו לא כתב בהיפך אלא קודם שיצק מים ע"י רבנו האר"י זיע"א, ע"ש).

ועי' בקונטרס "תפארת" בהוצאת ישיבתנו הקדושה מה שכתבנו בזה וירווה לך.

י. כה"ח (סי' פט ס"ק ל וס"ק לג).

יא. כ"ב מרן החיד"א בברכ"י (סי' פט ס"ק ב) וכ"כ הכה"ח (שם ס"ק לא).

יב. כ"ב הכה"ח (שם).

יג. שו"ע (סי' תקנ סעי' א).

יד. גמ' תענית (ל): ובב"ב (ס):.

ובמדרש (תהלים מזמור יז) אמרו: תני רבי שמעון בן יוחאי, משל לאחד שהיה מכה את בנו, ולא היה יודע הבן על מה הוא מוכה, לאחר שהכהו אמר לו: לך ועשה דבר פלוני שצויתוך היום כמה ימים ולא השגחת בי. כך כל אותן אלפים שנפלו במלחמה בימי דוד, לא נפלו אלא על שלא תבעו בנין בית המקדש, והלא דברים קל וחומר, ומה אם אלו שלא היה בית המקדש ביניהם, ולא נחרב ביניהם, נעשה להם כך. ונענשו על שלא תבעו אותו, אנו שחרב בימינו, ואין אנו מתאבלים עליו, ולא נבקש עליו רחמים, על אחת כמה וכמה. ע"כ.

ואמרו בתנא דבי אליהו ובילקוט שמעוני (פר' כי תשא רמז שצא) כל חכם מישראל שיש בו דברי תורה לאמתו, ומתאנח על כבודו של הקב"ה כל ימיו, ומתאוה ומיצר לכבוד ירושלים ולכבוד בית המקדש ולישועה שתצמח בקרוב ולכינוס גליות, [והיינו שיצטער תמיד צער ממש על הגלות ועל החורבן, מצד מה שזה גורם מיעוט כביכול לכבודו יתברך, ויתאוה לגאולה לפי שבה יהיה עילוי לכבוד השם יתברך], זוכה לרוח הקודש בדבריו, ואינו צריך לא חרב ולא רומח ולא חנית ולא כל דבר שיהיה לו שומר, אלא הקב"ה משמרו בעצמו, ומלאכי השרת עומדים לו סביב וחרבות ביד כולם ומשמרין אותו, שנאמר (תהלים קמט, ו) רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם.

וזוה לשון רבינו הרמב"ן זיע"א על הפסוק (ישעיה נג, ו) "כלנו כצאן תעינו איש לדרכו פנינו וה' הפגיע בו את עון כלנו", יאשים את ישראל בעבור כי הם בגלותם ישימו כל כוונתם בעסקי העולם, ומשים כל אחד כוונה לעצמו ביתו ועסקיו,

ח. טעה ואכל ביום תענית ציבור, אע"פ שאכל כזית בכדי אכילת פרס, או שתה כשיעור, חייב להשלים התענית, ורשאי ג"כ לומר עננו, לפי שהוא יום תענית. ומן הדין אין צריך להתענות יום אחר [טו].

ט. כשחל תענית עשרה בטבת בערב שבת, רשאי לטעום מתבשילי שבת לידע אם צריכין מלח או תבלין, ויפלוט. ויזכה בזה לחיים העליונים. [טז]

י. כל חולה שחלוש וחש בגופו, אע"פ שאין בו סכנה, פטור מד' תעניות, שבמקום חולי לא גזרו רבנן [יז]. ואפילו רצה להחמיר על עצמו אינו רשאי [יח]. ואינו צריך לאכול פחות מכשיעור אלא אוכל כדרכו [יט]. ומכל מקום לא יענג עצמו בבשר ויין רק יאכל כפי הצריך לו [כ].

יא. מעוברות ומניקות פטורות מלהתענות [כא], ומעוברת היינו בכל ימי עיבורה, משנתברר שהיא מעוברת, ואפילו תוך ארבעים יום, לפי שבתחילת ימי עיבורה העובר חלוש ביותר ועינוי קל יכול להזיקו ומסכן גם לאמו [כב].

עיונים והארות

ואכל, משלים תעניתו, והוא הדין אם היה תענית חלום, או שהיה ת"צ, או שהיה יום ידוע לו להתענות ביום שמת בו אביו או רבו. וכתב המשנ"ב (ס"ק ג) ונראה דבת"צ אף על פי שאכל יכול לומר עננו בתפלתו דשייך לומר ענינו ביום צום התענית הזה כמו שתקנו חכמים להתענות בו וכדלעיל בסימן תקס"ה.

טז. בא"ח (ש"ב פר' לך לך אות ז) מצוה לטעום מכל התבשילין בע"ש דבר מועט, ואם הוא בתענית, כתב אשל אברהם ז"ל טועם ופולט וזוכה לחיים העליונים:

יז. כ"ב הטור (סי' תקנד) בשם הרמב"ן בתורת האדם (אבילות ישנה מהדו' שעוועל עמ' רנו) וכן כתב הר"ן בסוף תעניות (ד"ה תנו רבנן). ונפסק בשו"ע (סי' תקנד סעי' ו) וז"ל: וכן חולה שהוא צריך לאכול, אין צריך אומד אלא מאכילין אותו מיד, דבמקום חולי לא גזרו רבנן. ומשנ"ב (ס"ק יא) ר"ל שהוא חלוש וחש בגופו אף על פי שאין בו סכנה מאכילין אותו.

יח. מ"ב (סי' תקנ ס"ק ד). כה"ח (שם ס"ק ז).

יט. כה"ח (שם ס"ק ל"ד). ואול"צ (ח"ג פכ"ט תשובה ה).

כ. משנ"ב (סי' תקנד ס"ק ה).

כא. כ"ב הרמב"ם (פ"ג מהלכות תעניות ה"ה) וז"ל: אבל בשאר התעניות אין עוברות ומניקות מתענות, ואף על פי שאינן מתענות אין מענגות עצמן בתפנוקים אלא אוכלות ושותות כדי קיום הולד. וכ"פ השו"ע (סי' תקנד סעי' ה).

והרמ"א (סי' תקנ) כתב שאם אינם מצטערות נהגו להחמיר ולהתענות. וכתב המג"א (ס"ק ב') צ"ע דבסי' תקע"ה ס"ה (לגבי שב"ד גוזרים תענית על הגשמים) כתב דאסור להם להחמיר, צ"ל דוקא יחידים אסורים אבל הכא מעיקרא קבלו עליהם כלם להחמיר להתענות כמו ט' באב.

וכתב המ"ב (סי' תקנ ס"ק ה) ואם הם חלושות נראה דאין להם להחמיר, ומ"מ אף הצריך לאכול לא יתענג עצמו בבשר ויין רק כפי מה שצריך.

כב. הנה דעת הכה"ח (סי' תקנ ס"ק ה) בשם מור וקציעה, שאינה נקראת מעוברת שתפטור מתענית אלא משהוכר עוברת ולא קודם לכן, ומ"מ אם מצטערת הרבה גם קודם לכן פטורה, מיהו דוקא אחר ארבעים יום ליצירת הולד, אבל קודם

אלפיים שנה על חרבן ארצו ומקדשו, ותמיד מכריז מחדש: "אם אשכחך ירושלים תשכח מיני...". העם מתאבל וממאן להתנחם. מעולם לא השלים עם ישראל עם מצבו ולא התייאש מן הגאולה, מתוך ידיעה כי שוב ישוב אלינו גואלנו ככתוב: "היתה כאלמנה" - ולא אלמנה ממש, אלא כאותה אשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אליה. "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה", הוא בעצמו זוכה להכרה הזאת שאנו מתאבלים והאבלות עצמה מכילה בקרבה גם את התקוה שאפשר לשמוח עליו, כי ביום החרבן נולד הגואל.

הגאון רבי יהודה אסאד בוכה על החרבן

מסופר על הגאון רבי יהודה אסאד זצ"ל שמדי לילה בחצות היה עורך תיקון חצות ומרבה לשפוך דמעות על החרבן, על מצבו המר של עם ישראל ועל הגאולה שעדיין לא הגיעה שעתה.

נחלי דמעות היו יורדים מעיניו באותן שעות, את הדמעות הרבות נהג לקבץ אל תוך ספל, וכשפנו אליו חולים ודוויים היה נותן להם את דמעות היגון שלו כתרופה למצוקותיהם.

באחד הימים ארע דבר נורא בעיר סרדהלי, אשר בה כיהן רבי יהודה כרב, אחד התושבים נפל ארצה מגג גבוה, האיש אמנם נותר בחיים, אך מעצמת המכה סספג נשקפה סכנת עוורון לשתי עיניו, טובי הרופאים הוזעקו אל הפצוע, אף הובאו רופאי עינים ממרחקים, אך כולם אמרו נואש לראייתו.

עלינו לשאול בעצתו של רבי יהודה אסאד קבעו בני המשפחה, ובאו עם הפצוע לביתו של הצדיק. כשנכנסו לחדרו וסיפרו לו את צרת לבם, נטל הרב את ספל הדמעות שלו, נתן לפצוע כמה נטפי דמעות ומיד נפקחו עיניו...

ואנחנו ראינו בעינינו את אור עינינו רבן של כל ישראל רבינו עובדיה יוסף צוק"ל איך היה בוכה ומוריד כנחל דמעה על חרבן בית מקדשינו ותפארתינו בכל פעם שהיה אומר תיקון חצות ובפרט בימי בין המרים כאשר היה מדבר על החרבן היה בוכה מאד, וכ"ש ביום תשעה באב איזה בכיות נוראות היה בוכה ומסופר על רבינו הנודע ביהודה היה יושב בט' באב מעת הקינות עד מוצאי תשעה באב על השרפרף בבית הכנסת, כשראשו בין ברכיו ובכה על חרבן בית המקדש.

טז. שו"ע (סי' תקסח סעי' א) וז"ל: נדר להתענות יום זה ושכח

- יב.** מי שיש לו סכרת למעלה מהרגיל. וכן מי שיש לו לחץ דם, וכן מי שיש לו דלקת פנימית, וכן אולקוס בקיבה כשיש שם פצע, וכן חולי לב שהתענית מזיקה להם, וחולים במחלה ממארת ל"א, הרי אלו פטורים מהתענית. וכן זקנים תשושי כח, כגון זקנים למעלה מגיל שמונים תשושי כח, פטורים מהתענית וכגון.
- יג.** הנצרך לבלוע רפואות ביום התענית, כל שטעמם מר, או שאין בהם טעם, מותר לשתותם. ואם נצרך לזה מעט מים, יתן בהם דבר מר כגון תמצית תה וכדו' וכדו'.
- יד.** חתן וכלה שחלו ימי שבע ברכות שלהם בימי תעניות אלו, וכן בעלי הברית חייבים להתענות, שאבילות של רבים דוחה רגל של יחיד, ועוד דכתיב אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי וכח'.
- טו.** תעניות אלו שנדחו, יכולים בעלי הברית לאכול בהם. אבל מכל מקום בעלי הברית מתענים עד המילה, דהיינו עד אחר חצות, ומתפללים מנחה גדולה, ורוחצין, ואין משלימן תעניתן וכו'. ואם עשו המילה קודם חצות יש להתיר שיפסיקו התענית גם קודם חצות וכו'. וה"ה לחתן וכלה שמתענה עד אחר חצות ולא

עיונים והארות

בתוך ז' ימי חופתו י"ז תמוז וצום גדליה ועשרה טבת ותענית אסתר, יש אומרים יתענה וישלים, וי"א לא יתענה, ופה עירנו נהגו דאינו מתענה. וכתב מו"ר מופת הדור (בהליכות עולם ח"ב פר' שופטים הלכה י') חתן וכלה שחל בתוך שבעת ימי חופתם יום תענית צום גדליה, או עשרה בטבת, או שבעה עשר בתמוז, צריכים להתענות ולהשלים. אבל בתענית אסתר, אין החתן והכלה מתענים כלל, אפילו אם חל בזמנו. והוא הדין לענין שלשה בעלי ברית אברהם, שהם: המוהל, הסנדק ואבי הבן, שאינם מתענים תענית אסתר כלל. אבל תעניות צום גדליה, עשרה בטבת, י"ז בתמוז, ותשעה באב, מתענים ומשלימים.

נו. כתב הטור (סי' תקנט) וז"ל: מעשה שחל ט"ב בשבת ונדחה עד למחרתו והיה רבינו יעבץ בעל ברית והתפלל מנחה בעוד היום גדול ורוחץ ולא השלים תעניתו לפי שיו"ט שלו היה וראה מהא דתניא (עירובין מא.) א"ר אליעזר בר צדוק אני הייתי מבני סנאה בן בנימין וחל ט"ב בשבת ודחינהו עד לאחר שבת והתענינו בו ולא השלמנוהו מפני שיו"ט שלנו היה ונוהגין שלא לשחוט ושלא להכין צרכי סעודה עד לאחר חצות. עכ"ל. כן כתבו הגהות מיימוניות (פ"ה אות ד) והמרדכי בסוף תעניות (סי' תרל).

ובן פסק השו"ע (סי' תקנט סעי' ט) וז"ל: ט' באב שחל להיות בשבת ונדחה ליום ראשון, בעל ברית מתפלל מנחה בעוד היום גדול, ורוחץ, ואינו משלים תעניתו לפי שיום טוב שלו הוא. ע"כ.

ובעלי הברית - היינו אבי הבן ואמו והמוהל והסנדק. אבל לא המכניס והמוציא כמבואר במג"א (ס"ק יב). (משנ"ב ס"ק י"ב כה"ח ס"ק עא) מיהו בשו"ת יעב"ץ (ח"ב סי' כג) כתב שהב"י לא החליט זה ואין לסמוך להתיר רק לאבי הבן לבד. ולהלכה פסק אול"צ (ח"ג פרק כט במקורות לתשובה ה) כמג"א. וכ"פ מו"ר מופת הדור בהליכות עולם (שם).

נו. אול"צ (ח"ג פרק כט תשובה ט) וז"ל: ונראה שאין זה אלא כשהמילה לאחר חצות, שאז צריך לצער עצמו עם הציבור, כמבואר בתענית דף י"ב ע"א, ואז אפילו אם הברית לפני השקיעה, אוכל לאחר חצות, אבל אם המילה בשעות הבוקר, (ראה שו"ע שם סעיף ז' וכה"ח שם אות נ"ז), רשאים לעשות את סעודת המילה מיד לאחר המילה.

לכן הרי היא ככל הנשים ואם מרגשת חולשה אין להחמיר בה כלל. וכ"כ המ"ב (ס"ק ג').

אולם באול"צ (ח"ג פכ"ה בביאורים לתשובה ז) כתב וז"ל: אולם שוב נראה, שכיון שכיום נשי דידן מתקשות בתחילת הריון בכל מיני תופעות הגורמות להן צער, א"כ בזמנינו סתם מעוברת מצטערת היא, ויש להקל להן שלא יתענו אפילו הן בתוך ג' חודשים ראשונים להריון.

והנה במור וקציעה שם כתב, שבפחות מארבעים יום ליצירת הולד, הרי היא ככל הנשים לכל דבר אם לא מצטערות הרבה. ואולם נראה, שכיון שלשיטת הרמב"ן מחללים ומאכילים ביום הכיפורים אף על עובר פחות מכן מ' יום, והביאו הר"ן ביומא דף פ"ב ע"א, ולהרמב"ן נראה שיש איסור גמור להמית אף עובר פחות מארבעים יום, ומשום שנקרא נפש, וכבר בשבועות הראשונים שיש בעובר דם כבר נקרא נפש, על כן אף בפחות מארבעים יום נקראת מעוברת, ויש גם לחוש לקיום הולד אף בפחות מארבעים יום. וביותר שבימים אלו של תחילת הריון, קשה להן וגם מסוכן הולד יותר מבחדשים הבאים. ולכן יש להקל להן שלא להתענות בכל ימי ההריון. עכ"ל.

נג. אול"צ (שם).

נד. שו"ת אול"צ (ח"ג פרק כט תשובה יא) וז"ל: מותר לבלוע גלולות לרפואה בתשעה באב. ואם אינו יכול לבלוע אותם בלא מים, יתן במים דבר מר, כגון תמצית תה מרוכזת או אבקת סודה וכדומה, וישתה את המים להעביר הגלולה.

נה. כ"כ הריטב"א (תענית ל:) וז"ל: חתן שחל אחד מד' הצומות בתוך ימי שמחת לבו, מסתבר לי שהוא חייב להתענות דאע"ג דימי רגל ושמחה שלו הוא ואין אבלות חדשה חלה בהם כדאיתא בדוכתא (כתובות ד.), ואין שמחה אלא באכילה כדאמרין גבי רגלים וגבי פורים, מ"מ כיון דרגל שלו רגל יחיד מדרבנן ותעניות אלו דרבים אתי אבלות דרבים ודחי רגל דרבנן דיחיד, ועוד מקרא מלא דיבר הכתוב (תהלים קל"ז) אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי, המקום יזכנו לראות בבנינה ובנחמתא אכ"ר. עכ"ל. וכ"פ ב"י (סי' תקנט) והלבוש, וט"ז (שם ס"ק ז) ומג"א (שם ס"ק יא) בשם הר"ש הלוי (סי' ב). ומ"ב (סי' תקנ"ט ס"ק יב).

והב"ח (ש"א פר' שופטים אות יז) כתב וז"ל: חתן שאירע

משלים וכחו.

זז. תעניות אלו מותרים ברחיצה ובסיכה וכו' וכן המנהג פשוט ובטו.

זי. מי שאינו מתענה, לא יעלה להיות ש"ץ בתעניות ציבור ולו. וכן אינו רשאי לעלות לתורה ולא.

יח. שליח צבור הקורא בתורה שאינו מתענה, יוכל לקרות בפרשת ויחל בתענית צבור, אם אין שליח צבור

אחר שיוכל לקרות בתורה ולבו.

עיונים והארות

הלכה ח) כדעת המג"א. וכתב שם במקורות וז"ל: והנה המגן אברהם כתב לחלק דדוקא במנחה לא יעלה, אבל בשחרית בשני או בחמישי אע"פ שדוחים פרשת השבוע וקוראים פרשת ויחל, הואיל ועכ"פ קוראים בתורה בלא התענית רשאי לעלות. וכ"כ להקל בגנת ורדים (כלל א סי' מט). וכ"כ בספר נהר שלום (סי' תקסו ס"ב). וכן פסק הרב אמת ליעקב (הל' עליית ס"ת סי' ל). וכן כתב מרן החיד"א בספר לדוד אמת (סי' ה אות יא). וכ"כ הגר"ח פלאג'י בספר חיים (סי' לז אות א), ובשו"ת ישיב משה שטרונג ח"א (סי' קכ), שביום שני וחמישי אם קראוהו עולה אף לכתחלה אפילו כשאינו מתענה. וכ"כ החיי אדם (כלל קלב סי' לד). וכ"כ הרב מטה אפרים (סי' תרב ס"ק יז), והרב בית עובד (דף ק ע"ב), והרב שמח נפש (ערך ספר תורה), ובשו"ת פעולת צדיק ח"ב (סי' ריד). וכן מצאתי בספר לקט יושר (עמוד קיד), דס"ל בפשיטות כדברי המג"א, שאם חל התענית ביום שני וחמישי מותר לכהן שאינו מתענה לעלות לקרות בפרשת ויחל. וכן פסק בשו"ת אמונת שמואל (סי' מו), ושכן המנהג פשוט, וכדברי הב"ח. וכבר הורה זקן. ע"ש. והן אמת שהאר"ר והמאמר כתבו לפקפק בזה. וכן בשו"ת זרע אמת ח"א (סי' פו) פסק שאף כשחל התענית בשני וחמישי, אפילו אם קראוהו לא יעלה. וכן פסק הרב כסא אליהו (סי' תקסו). י"ל שאילו ראו דברי הלקט יושר היו מודים לדברי המג"א. [וע' בשו"ת רעק"א (מה"ת ס"ס א), שכתב לתמוה על מ"ש הט"ז שלדעת מהריק"ו יש בזה איסור מדינא משום ברכה לבטלה]. ועכ"פ בד' צומות הקבועים מדברי קבלה, יש לנו ספק ספיקא שמא הלכה כהב"ח והחת"ס וסיעתם, שבכל ד' צומות יכול לעלות מי שאינו מתענה, [ואפילו לפי מ"ש הרב שואל ונשאל הנ"ל, שזהו נגד דעת מרן, מ"מ עבדינון ס"ס, גם כשספק אחד הוא נגד מרן, וכמ"ש מרן החיד"א בספר יעיר און (מערכת ס אות לב), בשם האחרונים, ובשו"ת רב פעלים ח"ב (חיו"ד סי' ז). וע' במש"כ בשו"ת יביע אומר חלק ט (חיו"ד סי' ו). ואכמ"ל]. ושמא הלכה שבשני וחמישי יש להקל כדברי הלקט יושר והאחרונים הנ"ל. עכ"ל.

אבל במנחה, או כשחל בשאר ימי השבוע, יזהר מאד שלא יהיה בבית הכנסת אם אינו מתענה, או שיודיע לגבאי שלא יעלה, שבזה אם יעלה הוא כמברך ברכה לבטלה. וכתב המ"ב (ס"ק כא) ובדיעבד אם קראוהו והוא איש ת"ח ומחמת איזה אונס אירע שלא התענה בתענית ציבור וצר לו לומר להם שלא התענה כדי שלא יהיה חילול ה' בדבר נראה שיוכל לסמוך בשעת הדחק על המקילין ויעלה. אולם עיין בכה"ח (ס"ק מד) דמשמע מהב"י (סי' קלה) דאפילו קראו לאינו מתענה לעלות לס"ת אינו עולה. וכתב באול"צ (שם) שהעיקר שאין עולה כלל.

לב. מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם הלכה ד). וכתב שם במקורות וז"ל: הנה המאירי (מגילה כד). כתב, זה ששינוי

כה. ולגבי חתן כתב המשנ"ב (ס"ק ל"ה) שאין צריך להשלים ומותר לשתות הכוס וכן לאכול אחר חופתו דרגל שלו הוא. ודעת המג"א (ס"ק יא) בשם הכנסת הגדולה שדוקא בתענית שאירע ביום הנישואין עצמו אבל בתוך שבעת ימי החופה אפילו בתענית דחוי משלים תעניתו. מיהו בתשובה בית יהודה (חלק יו"ד סי' לא) משמע דאף אם אירע תענית ציבור בתוך שבעת ימי חופה אם הוא דחוי אינו צריך להשלים. וכ"פ המשנ"ב בשער הציון (ס"ק ל"ד) דהלא שבעת ימי המשתה דוחין אבלות, דהוא לדידיה כרגל, כדאיתא בורה דעה סימן שמ"ב. וכ"פ האול"צ (שם) וכתב ומכל מקום יתענה עד חצות היום, וכדין בעלי ברית, ואחר חצות יבדיל ויאכל. וכ"פ מור מופת הדור (שם).

נט. בן פסק השו"ע (שם סעי' ב) צומות הללו, חוץ מט' באב, מותרים ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה, ואין צריך להפסיק בהם מבעוד יום.

ובב"י מבואר דאף בחמין שרי - וז"ל: כתבו התוספות בסוף פרק קמא דתעניות (יג. ד"ה וכל) דשאר תעניות בר מתשעה באב מותרים ברחיצה אפילו בחמין כן פסק ראבי"ה (סי' תתנד) ורבינו יואל אביו אסר לרחוץ בחמין עד כאן. וכן כתב המרדכי (סי' תרכח) וכתב בשם ראבי"ה שנהגו העולם היתר בדבר עד כאן וכן מנהג הפשוט. עכ"ל.

ודעת הב"ח שאין לרחוץ בשלשה צומות ואסור להורות היתר משום ולא תטוש וכו'. וכתב הכה"ח (סי' תקנ ס"ק י"ג) דאף לדעת הב"ח בצונן י"ל דשרי בשלשה צומות, וה"ה פניו ידיו ורגליו בחמין י"ל דשרי. מיהו מדברי השל"ה הנז' משמע דבעל נפש יש להחמיר גם בצונן כמו בתשעה באב.

ל. שו"ע (סי' תקסו סעי' ה).

לא. שו"ע (שם סעי' ו') וז"ל: יש מי שאומר שאין עומד לקרות בתורה בתענית ציבור מי שלא התענה. וכתב הכה"ח (ס"ק מ"ב) כתב זה בשם יש מי שאומר לפי שמהר"י קולון כתב על כהן שאינו מתענה, וכתב עליו הב"י נראה מדבריו שאין עומד לקרות מי שלא התענה. ועוד שאם הב"י לא מצא כי אם פוסק אחד כותב אותה בשם יש מי שאומר. וכתב הכה"ח שכן הוא להלכה.

ונחלקו האחרונים אם רשאי לעלות בשחרית כשחל הצום בימי שני וחמישי - דעת המג"א (ס"ק ח') שמותר לעלות אע"פ שקורין פרשת ויחל, מ"מ עכ"פ קורין בתורה בלא תענית. מיהו דעת הא"ר (סי' קלה אות ו) דלכתחילה אין לקרותו אפילו בשחרית, וכ"ד מו"ר האור לציון (ח"ג פל"א בביאורים לתשובה ד). וכתב הא"ר רק אם כבר קראוהו יש להקל בשחרית של שני וחמישי, וכ"פ המ"ב (ס"ק י"ט) אולם דעת הזרע אמת (סי' פו) דאפילו בדיעבד אם קראוהו לא יעלה.

ודעת מו"ר מופת הדור בחזו"ע (תענית דיני קריאת התורה

יט. בתעניות ציבור אומר היחיד עננו בשומע תפילה, והש"ץ בחזרה יאמר בין גואל ישראל לרפאנו ואם אין עשרה מתענים יאמר זה בשומע תפילה בלא חתימה, ואם אין גם ששה מתענים, לא יאמר הש"ץ עננו כלל ולג.

כ. אין מוציאין ס"ת לקריאת ויחל אלא כשיש שם עשרה מתענים, ומ"מ כשחל התענית בשני או חמישי, שיש בהם קריאה בשחרית גם בכל ימות השנה, רשאין להוציא ס"ת בשחרית ולדחות קריאת פרשת השבוע מפני קריאת התענית אע"פ שיש רק ששה מתענים. ומ"מ גם בשחרית בימי שני וחמישי, אם לא היו אפי' ששה מתענים, לא ידחו קריאת פרשת השבוע ולד.

כא. נוהגים ליתן צדקה לת"ח ולעניים ביום התענית, וכן לקרא סדר פיטום הקטורת וסדר הקרבנות שדברים אלו מבטלים גזירות קשות ורעות מעם ישראל.

כב. הכהנים נושאים כפיהם בתענית צבור במנחה (מלבד בשחרית). ולכתחלה יקבעו זמן תפלת מנחה (תפלת שמונה עשרה) בתענית צבור, לא לפני ארבעים דקות לפני השקיעה, כדי שעד שיגיע השליח צבור בסוף החזרה לברכת כהנים יהיה בתוך חצי שעה לשקיעת החמה. ואם התפללו מפלג המנחה ואילך, דהיינו שעה ורבע (זמניות) קודם צאת הכוכבים, לכתחלה לא יעלו לדוכן, ואם עלו לא ירדו. ובמקום שנהגו שהכהנים עולים לדוכן אחר פלג המנחה יש להם על מה שיסמוכו. אבל אם מתפללים בעוד היום גדול, לפני השיעור הנ"ל, אין לכהנים לשאת כפיהם, וגם במקום שנהגו לעלות לדוכן יש למחות בידם ולהנהיגם שלא יעלו. וכשם שאין הכהנים נושאים כפיהם, כך אין השליח צבור אומר בחזרת התפלה "אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה המשולשת בתורה" ולהו.

עיונים והארות

הכנסת, לא יאמר השליח ציבור עננו אלא בשומע תפילה. ואם אין אף ששה מתענים, לא יאמר כלל עננו בחזרת הש"צ. אולם דעת מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם דיני התפלה ואמירת עננו הלכה ו) וז"ל: בתענית צבור בארבע צומות, אף אם אין עשרה מתענים, אלא ששה מתענים, שהם רוב מנין, והשאר מוכרחים לאכול לאונסם, יכול השליח צבור לומר עננו בתפלת החזרה בין גואל לרופא, ברכה בפני עצמה, ויכולים להוציא ספר תורה ולקרות בפרשת ויחל.

לד. שו"ת אור לציון (שם) וז"ל: ולענין קריאת התורה, אם אין עשרה מתענים, לא מוציאים ספר תורה אלא רק כשחלה התענית ביום שני או חמישי, ובמנחה לא יוציאו ספר תורה אף בשני או חמישי. ואם אין אף ששה מתענים, אף ביום שני או חמישי לא יקראו פרשת ויחל אלא פרשת השבוע. ע"כ. וכבר כתבנו לעיל דעת מו"ר מופת הדור שאף כשיש רק ששה מתענים יכולים להוציא ס"ת ולקרוא.

לה. מו"ר מופת הדור (שם) דיני התפילה ואמירת עננו הלכה (ד). וכתב שם במקורות וז"ל: כי בגמ' תענית (כו:) נאמר, והאידינא מ"ט פרשי כהני ידיהו במנחתא דתעניתא, כיון "דבסמוך לשקיעת החמה קא פרשי כתפלת נעילה דמיא". וסתם "סמוך" היינו בתוך חצי שעה. כפירוש רשב"ם פסחים קז: (וכן כתבו הפוסקים בס"י רלב בדין לא יאכל אדם סמוך למנחה וכו'. ובכמה דוכתי). וכן העלה הגאון מהרי"ח בשו"ת רב פעלים ח"ד (חאו"ח סי' ה). וכן פסק בכף החיים (סי' קכט סק"ז). ע"ש. וגם בזה"ז שמנהיגו להתפלל מנחה בכל יום סמוך לשקיעה, אין לנו לגזור מנחה דתענית אטו מנחה דעלמא. שתקנת חז"ל לא זזה ממקומה.

שקטן קורא בתורה, הטעם לכך כי אין הכוונה בקריאת התורה אלא להשמיע לעם, ואין זו מצוה גמורה כדי שנאמר בה הכלל שאמרו (בר"ה כט.), שכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את אחרים ידי חובתם. ע"כ. וכ"כ הנימוקי יוסף (מגילה כד.). וכ"כ הרא"ש בפסקיו (פ"ז דברכות סי' כ) בשם ר"ת, שזה שאמרו (במגילה כג.), הכל עולים למנין שבעה אפילו אשה ואפילו קטן, משום שהקריאה בס"ת אינה אלא להשמיע לעם. ע"ש. וכן כתב הפרי מגדים (סי' רפב מש"ז סק"ג), שקטן קורא בס"ת כל הפרשה להוציא הציבור ידי חובתם, דאתי דרבנן ומפיק דרבנן, וכמו שאמרו קטן עולה למנין שבעה, ובימי חז"ל נהגו שהעולים לס"ת היו קוראים בעצמם בתורה. (כמ"ש התוס' מגילה כא.). ע"כ. וכן כתב הרב תהלה לדוד (סי' רפב סק"ח), שאע"פ ששינוי שכל מי שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתם, מ"מ חיוב שמיעת קריאת התורה בצבור אינו חיוב גמור כל כך, עד שיצטרכו לשמוע מפני המחוייב בדבר, שאינה אלא להשמיע לעם. ע"כ. (וע"ע במש"כ בשו"ת יחיה דעת ח"ה סי' כה). ומאחר שהעולה לס"ת בתענית צבור מתענה, והוא קורא בלחש אחר החזן הקורא בתורה, שאם לא כן הויה ברכה לבטלה, וכמ"ש הרא"ש בפסקיו (פ"ג דמגילה סי' א), ובתשובה (כלל ג סי' יב), ובשו"ת הרשב"ש (סי' תכח). וכן פסק מרן בשו"ע (סי' קלט סעיף ב), הילכך נראה שאין לחוש אם החזן הקורא בס"ת אינו מתענה. ומ"ש הארחות חיים (הל' תענית אות טז, דף צד ע"א) וז"ל: ונראה שהחזן והקוראים בתורה יהיו מתענים. וכ"כ רב יהודאי שא"א לומר עננו אם לא התענה. עכ"ל. הכוונה היא על העולים לס"ת וקוראים הפרשה בעצמם, ולא מיירי על חזן הקורא בתורה בלבד. עכ"ל.

לג. שו"ת אול"צ (שם) וז"ל: אם אין עשרה מתענים בבית

מאמרי הזוה"ק

ח"א ר"ו ע"ב

רבי אלעזר אומר, ויגש אליו יהודה. מאי טעמא יהודה בגין דהכי אצטריך,
דאיהו ערב, כמה דאת אומר, כי עבדך ערב את הנער רבי אלעזר אומר מה
הטעם שניגש יהודה יותר משאר אחיו הרי הוא רביעי באחים? ומפרש לפי שכך היה צריך שהוא ערב על בנימין כמו
שנאמר כי עבדך ערב את הנער. **ורוא דמלך, יהודה ויוסף הכי אצטריכו לאתקרבא**
בחדא. בגין דיוסף איהו צדיק, יהודה איהו מלך וסוד הדבר כי יהודה ויוסף כך היו צריכים
להתקרב יחד לפי שיוסף הוא צדיק והוא מושרש ביסוד העליון, ויהודה הוא מלך שמושרש במלכות העליונה. **ועל**
דא ויגש אליו יהודה, בגין דקורבא דלהון דאתקריבו בחדא, גרם כמה טבין
לעלמא וע"כ ניגש יהודה אל יוסף לפי שקרבתם שהתקרבו יחד גרמה כמה טובות לעולם כי היה יחוד עליון ונורא.
גרם שלמא לכלהו שבטין. גרם שלמא בינייהו גרם שלום לכל השבטים גרם שלום ביניהם-בין
יהודה ויוסף. **גרם ליעקב דאתקיים רוחא דיליה. כמה דאת אומר, ותחי רוח יעקב**
אביהם גרם ליעקב שנתקיים הרוח שלו כי הוא התפארת העליון והרוח העליון כמו שנאמר ותחי רוח יעקב אביהם
(בראשית מה). **ועל דא קריבו דדא עם דא אצטריך בכלהו סטרין לעלא ותתא**
ועל כן ההתקרבות של זה עם זה יהודה ויוסף, נצרכה לכל הצדדים- בעליונים ובתחתונים.

רבי אבא פתח ואמר, לפרש הפסוק (תהלים מח) יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון
ירכתי צפון קרית מלך רב. האי קרא רוא דמהימנותא איהו זה הפסוק סוד
האמונה הוא. **יפה נוף, דא איהו יוסף הצדיק, דכתוב ביה, ויהי יוסף יפה תאר**
ויפה מראה יפה נוף זהו יוסף הצדיק ששרשו ביסוד העליון שכתוב בו ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה ולומדים
גזרה שוה "יפה" "יפה". **משוש כל הארץ, איהו חדוה וחדו לעלא ותתא** משוש כל הארץ
פירושו שהיסוד הוא המשביר והמשפיע, ולכן הוא שמחה ויחוד בעליונים ובתחתונים. **הר ציון ירכתי צפון,**
בגין דבחולקיה קאים משכנא דשילה פי, ממה שכתוב ביוסף הר ציון לפי שבחלקו עמד משכן
שילה ששרתה בו השכינה, **הר ציון דא ירושלים** הר ציון הוא גם כן ירושלים כי ירושלים היא מלכות והר
ציון הוא היסוד שבמלכות שעולה ליסוד ונקשרת עמו. **ירכתי צפון, הכי הוא ודאי לעלא ותתא**
ירכתי צפון פי' כך זה ודאי כי היסוד למעלה בין נצח והוד, שיונקים מהצפון שהוא בחי' גבורה, וגם הוא למטה במלכות.

**קְרִית מֶלֶךְ רַב קְרִית מֶלֶךְ רַב פִּי, אֶתֶר אִיהוּ מְתַקְנָא, לְקַבִּיל מֶלֶךְ רַב, דָּא מְלָכָא
 עֲלָאָה דְכֻלָּא, קִדְשׁ הַקְדָּשִׁים, דִּהָא מִתַּמָּן אֲתִיָּא כָּל נְהִירוֹ וְכָל בְּרַכָּאן
 וְכָל חִירוֹ דְכֻלָּא** היסוד הוא מקום מתוקן, לעומת המלך רב, לקבל ממנו השפע, וזהו המלך העליון שהיא
 הבינה הנקראת קודש הקדשים שהרי משם באים כל האורות וכל הברכות וכל השמחה של הספירות, כי הכתר, החכמה
 והבינה הם שורש הכל, כי מהכתר בא האור, והברכה באה מהחכמה, והשמחה מהבינה. **דִּהָא מִתַּמָּן נְהִרִין
 כָּל אַנְפִּין** שהרי מהשפע של הבינה מאירים כל הפנים של הספירות התחתונות, **וְיָבִי מְקַדְּשָׁא אֶתְבְּרָכָא
 מִתַּמָּן. וְכֹד אִיהִי מִתְבְּרָכָא, מִתַּמָּן נַפְקִי בְּרַכָּאן לְכָל עֲלָמָא, דִּהָא כָּל עֲלָמָא
 מִתַּמָּן אֶתְבְּרָכָא** ובית המקדש שהוא בחי' המלכות מתברך משם וכאשר היא מתברכת משם יוצאות כל הברכות
 לכל העולם שהרי כל העולם וכל השפע לתחתונים משם יוצא.

ח"א ר"ט ע"ב

**וַיְפֹל עַל צִוְּאֵי בְּנֵימָן אָחִיו וַיִּבְכֶּה וּבְנֵימָן בָּכָה עַל צִוְּאֵרָיו. רַבִּי יִצְחָק אָמַר, הָא
 אוֹקְמוּהָ, דְּבָכָה עַל מְקַדְּשׁ רֵאשׁוֹן וְעַל מְקַדְּשׁ שְׁנִי** [א] שבכה על שני בתי מקדש
 שעתידיים ליפול בחלקו של בנימין ונחרבים וכבר פי' חז"ל כ"ך.

**פְּתַח וְאָמַר, (שיר השירים ד) כְּמִגְדַל דְּדָוִד צִוְּאֵרָךְ כְּפָנֵי לְתַלְפִּיּוֹת אֶלְפָּה הַמְּגִן תְּלוּי
 עָלָיו כָּל שְׁלֵמֵי הַגְּבוּרִים. כְּמִגְדַל דְּדָוִד, מֵאֵן מְגִדַל דְּדָוִד. ושואל, ראשית צריך
 להבין מה הוא מגדל דוד בלא כ' הדמיון. ומסביר **דָּא מְגִדַל דְּדָוִד וְדָאִי, דְּכָנָה לִיָּה דְּדָוִד, וְסָלִיק
 לִיָּה גּוֹ יְרוּשָׁלַיִם** זה מגדל דוד בודאי שבנה אותו דוד המלך שהוא בית המקדש, ונקרא כך כי הוא קנה את
 המקום והכין כל מה שצריך לבנינו ובנה אותו לגובה באמצע ירושלים. **אַלְא כְּמִגְדַל דְּדָוִד, דָּא יְרוּשָׁלַם
 דְּלְעֵילָא, דְּכִתִּיב בֵּיהָ, (משלי יח) מְגִדַל עֵז שֵׁם יְהוָה בּוֹ יְרוּץ צְדִיק וְנִשְׁגָב** אלא מה
 שאמר כמגדל דוד בכ' הדמיון זו ירושלים של מעלה שהיא המלכות בחינת דוד שכתוב בו מגדל עז שם ה' בו ירוץ
 צדיק ונשגב, ה' היא המלכות, במלכות יש יחוד עם הצדיק שהוא היסוד. **מֵאֵן נִשְׁגָב, אֶלְא הֵהוּא מְגִדַל
 נִשְׁגָב, כְּגִין דְּבֵיהָ יְרוּץ צְדִיק** ומפרש מי הוא נשגב, כלומר האם תיבת נשגב מתייחסת אל היסוד או אל
 המלכות, ומפרש, אותו מגדל שהוא המלכות הוא נשגב בשביל שבה ירוץ היסוד לצורך היחוד [ב].**

עיונים והארות

ב. הנה נודע שבזמן שבית המקדש היה קיים היו ז"ן באחדות אחת מחוברים ביחד ועי"ז היה שפע ושמחה בעולם ועם ישראל ישב לבטח ובנחת, ולכן מגדל דוד בדיוק גימט' יהו"ה אדנ"י מספר צ"א, ובה תלוי מזלם של ישראל כי מגדל בגימט' מזל. וכן ס"ת מגדל עז שם הוא מזל שע"ז מזלם של ישראל עולה, וכל זה כאשר בית המקדש היה קיים.

א. עי' פי' רש"י על התורה שהסביר כן כמו שכתוב כאן בזוה"ק שבכו על חרבן ב' מקדשים, והמפרשים התקשו בזה מי אמר זאת והרי כל אחד שתשאל אותו מדוע בכו יוסף ובנימין בפגישה הזאת יאמר לך שהתרגשו מאוד שהרי לא ראו אחד את השני שנים רבות וכו' ולכן בוכים, והתירוץ, שבכו כיון שחשבו מי גרם לפירוד ביניהם. הרי זו שנאת חנם, ועתה הם רואים ברוח הקודש שהשנאה ממשכה לדורות עד לחרבן בתי המקדש ועוד ועוד, ולכן בכו הרבה מאוד.

צוֹאֲרֶךְ, דָּא בֵּית מְקַדְשָׁא דְלִתְתָּא, דְּאִיהוּ קָאִים בְּתַקּוּנָא דְשְׁפִירוֹ, בְּקַדְלָא לְגוּפָא מי זה צוארך, ומפרש, זה בית המקדש של מטה ונקרא צואר מפני שהוא עומד בתיקון נאה ויפה כמו הצואר לגוף. **מַה צוֹאֲרֶךְ אִיהוּ שְׁפִירוֹ דְּכָל גּוּפָא, הָכִי נִמְי בִּי מְקַדְשָׁא, אִיהוּ שְׁפִירוֹ דְּכָל עֲלָמָא** ומפרש מה הצואר הוא היופי של כל הגוף, כך גם בית המקדש הוא היופי של כל העולם. **בְּנֻוֹי לְתַלְפִּיּוֹת, תְּלָא, דְּכָל בְּנֵי עֲלָמָא הָווּ מְסַתְּכְלִין בֵּיהּ,** פירוש תל גבוה שכל בני העולם היו מסתכלים בו ומתפללים לקב"ה **וְהָכִי אוֹקְמוּהָ, תַּלְפִּיּוֹת, תַּל דְּכָל פִּיּוֹת דְּעֲלָמָא מְשַׁבְּחִין וּמְצַלָּאן לְגַבְיָהּ** וכך פירשו במסכת ברכות, (ל' ע"א) תל שכל פיות העולם משבחים ומתפללים דרכו לקב"ה.

אַלְפָּה הַמִּגֵּן תְּלוּי עֲלִיו, אֲלִין אֲלָף תַּקּוּנִין, דְּמַתְּקִינִין בֵּיהּ בְּדָקָא יָאוֹת פי' אלה תיקונים שמתקנים בו כראוי, שהן העשר ספירות שכל אחת כלולה מעשר ועשר מעשר הרי אלף, והן נתקנות ע"י הקרבנות שהיו מקריבים בבית המקדש, וידוע שהמלכות נתקנת ע"י הגבורות שהם אלהים במילוי ההי"ן שהאחוריים שלו גימט' אלף, וכן ע"י שם א"ל שד"י שבעולם הבריאה ש"א"ל שד"י" במילואו ע"ה עולה אלף וז"ש אלין אלף וכו'. **כָּל שְׁלִטֵי הַגְּבוּרִים, דְּכָלְהוּ קָא אֲתִיין מְסַטְרָא דְּדִינָא קְשִׁיא** פי' שכולם הם באים מצד הדין הקשה, מכיון שעיקר תיקון המלכות הוא ע"י החמש גבורות, שעל ידן היא מתקשטת.

מַה צוֹאֲרֶךְ, כָּל תַּקּוּנִין דְּאִתְתָּא בֵּיהּ תְּלִיין. כְּדָ בְּמְקַדְשָׁא, כָּל תַּקּוּנִין דְּעֲלָמָא בֵּיהּ תְּלִיין וְשְׂרִיין עוד מפרש, מה צואר כל תיקוני וקישוטי האשה בו תלויים כך בבית המקדש כל התיקונים של העולם, דהיינו השפע והברכה של כל העולם תלויים ושורים בו. **וְהָא אוֹקְמוּהָ, דְּכַתִּיב, (איכה ה) עַל צוֹאֲרֵנוּ נִרְדְּפֵנוּ, עַל בֵּי מְקַדְשָׁא, דְּאִיהוּ צוֹאֲרֶךְ וְשְׁפִירוֹ דְּכָל עֲלָמָא, נִרְדְּפֵנוּ,** וכבר פירשוהו חז"ל שכתוב על צוארנו נרדפנו פי' על בית המקדש שהוא הצואר ויופי של כל העולם יגענו למבני ליה תריין ומניין, ולא הונח לנו. **דְּהָא לָא שְׁבַקוּהָ לָן, וְאִתְחַרַּב וְלָא אִתְכַּבֵּי לְבַתָּר** רדפנו יגענו לבנות אותו שתי פעמים ולא הניחו אותו לנו ונחרב ולא נבנה אח"כ.

מַה צוֹאֲרֶךְ, בֵּינֵן דְּאִשְׁתַּצִּי, כָּל גּוּפָא אִשְׁתַּצִּי עִמִּיהָ. הָכִי נִמְי בִּי מְקַדְשָׁא, בֵּינֵן דְּאִיהוּ אִשְׁתַּצִּי וְאִתְחַשְׁדָּךְ ועוד, מה צואר כיון שנכרת כל הגוף נכרת עמו, כך גם בית המקדש כיון שהוא נכרת ונחרב ונעשה חושך, כך, **כָּל עֲלָמָא הָכִי נִמְי אִתְחַשְׁדָּךְ, וְלָא נְהִיר שְׁמִשָּׁא, וְלָא שְׁמִיָּא וְאַרְעָא וְכַבְבִּיא** כל העולם גם כן נחשך אורו, ולא האירה השמש, והשמים והארץ והכוכבים לא נתנו ולא השפיעו את כחם.

בְּגִין כְּדָ בְּכָה יוֹסֵף עַל דָּא. וְלְבַתָּר דְּבְכָה עַל דָּא, בְּכָה עַל שְׁבַטִין דְּאִתְגַּלּוּ בשביל זה בכה יוסף על ב' חרבנות של ביהמ"ק, ולאחר שבכה על ביהמ"ק בכה גם על השבטים שגלו. **כְּדָ אִתְחַרַּיב בִּי מְקַדְשָׁא, כְּלָחוּ שְׁבַטִין אִתְגַּלּוּ מִיָּד, וְאִתְבְּדְרוּ בֵּינֵי עַמְמִיא** כי כאשר נחרב בית המקדש כל השבטים גלו מיד והתפזרו בין האומות. **הָדָא הוּא דְּכַתִּיב וַיִּנְשַׁק לְכָל אַחֲיוֹ**

וַיִּבֶךְ עֲלֵיהֶם, עֲלֵיהֶם וַדְּאִי. עַל כָּלָם בָּכָה, עַל פִּי מִקְדָּשָׁא דְאַתְחָרִיב תְּרִין וּמְנִין, וְעַל אַחֵיו עֲשָׂרַת הַשָּׁבָטִים, דְּאַתְגָּלוּ בְּגִלּוּתָא וְאַתְבְּדִרוּן פִּינִי עִמְמִיא
 זה מה שכתוב ויגשק לכל אחיו ויבך עליהם פי' על הכל בכה, על בית המקדש שיחרב שתי פעמים ועל אחיו עשרת השבטים שיגלו בגלות ויתפזרו בין האומות. **וְאַחֲרֵי כֵן דִּבְרוּ אֶחָיו אִתּוֹ, וְלֹא כְּתִיב וַיִּבְכּוּ, דִּהָא אִיתּוּ בָכָה, דְּנִצְנָצָה בֵּיהּ רוּחָא קֳדִישָׁא, וְאַנּוּן לֹא בָכוּ, דִּלָּא שָׂרָא עֲלֵיהֶוּ רוּחַ קֳדִישָׁא** וכתוב שאחרי כן דברו אחיו אתו ולא כתוב ויבכו דהיינו שהאחים גם בכו, שהרי הוא בכה לפי שנצנצה בו רוח הקודש והם לא בכו מפני שלא שרתה עליהם רוח הקודש ולא ראו את הצרות והיסורים שיעברו על עם בני ישראל.

ח"א ר"י ע"א

תָּא חֲזִי, וְהַקֵּל נִשְׁמַע, [ג] דָּא הוּא קֵל בְּלֹא וּא"ו. דָּא הִיא קְלָא דְכִבְאָת עַל מִקְדָּשׁ רֵאשׁוֹן וְעַל מִקְדָּשׁ שְׁנִי
 בא וראה מה שכתוב "והקל נשמע" זה הוא קול בלי אות ו' שהיא השכינה וזה הקול שבכתה, ובוכה גם היום על בית מקדש ראשון ועל מקדש שני. **נִשְׁמַע, כְּמָה דְאַתְ אָמַר, קוּל בְּרָמָה נִשְׁמַע. בְּרָמָה, מַאי בְּרָמָה, דָּא הוּא עֲלָמָא עֲלָאָה, עֲלָמָא דְאַתִּי** מה שכתוב נשמע פי' כמו שכתוב קול ברמה נשמע מי נקראת רמה זה הוא העולם העליון, העולם הבא שהוא הבינה. **וְסִימְנִיהּ, מִן הַרְמָה וְעַד בֵּית אֵל, מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם** והסימן לזה מש"כ מן הרמה שהיא בינה ועד בית אל שהיא המלכות (תהלים קו) מן העולם העליון שהוא בינה ועד העולם התחתון מלכות. **הָכָא בְּרָמָה, דָּא עֲלָמָא עֲלָאָה. דִּהָא בְּתַהּוּא שְׁעָתָא דִּי בְּרָמָה נִשְׁמַע** כאן גם כן ברמה זה העולם העליון הבינה, שהרי באותה שעה אשר נשמע קול בכיית השכינה בבינה. **כְּרִין מַה בְּתִיב** אז מה כתוב (ישעיה כב), **וַיִּקְרָא אֲדָנִי יְהוָה צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא לְבָכִי וּלְמַסְפַּד וְגו'** שנתעורר למעלה צער גדול על החרבן.

עיונים והארות

ג. כשם שלא התפייס יוסף עם אחיו אלא בבכיה, כך הקב"ה אינו גואל את ישראל אלא מתוך בכיה שנאמר בבכי יבואו ובתחנונים אובלים (בראשית רבה צ"ג י"ב). וכמו שכתב רבנו הרש"ש זיע"א שצריך לבכות על גלות השכינה בלא נגיעה עצמית, לא יבכה האדם על הצרות הפרטיות שלו, אלא על השכינה בלבד ואז נזכה לגאולה השלימה בב"א.

מאמרי הפרשה

"וַיִּגַשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי יְדָבָר נָא עֲבַדְךָ דָּבָר בְּאֲזְנֵי אֲדֹנָי וְאֵל יַחַר אַפְּךָ בְּעַבְדְּךָ כִּי כְמוֹךָ בְּפָרְעָה" (מד, יח)

מדוע חזר בו יהודה

בסוף פרשת מקץ, אחרי שנמצא הגביע באמתחת בנימין, נלקחו האחים ביתה יוסף, ויוסף מוכיח אותם על מעשה הגניבה. ובאותה שעה השיב יהודה ליוסף (מד, טז) מה נאמר לאדני מה נדבר ומה נצטדק, האלהים מצא את עון עבדיך, הננו עבדים לאדני, גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו. עד כאן.

והנה נראה מדבריהם שהם מסכימים לקבל את העונש המגיע להם בהשקט ובשלוה. אולם עתה בפרשתנו (מד, לג) אנחנו רואים שיהודה לפתע חוזר בו, ומדבר עם יוסף דברים קשים, ומבקש שיוסף יקח אותו לעבד תחת בנימין, ושאר אחיו יעלו בשלום אל אביו.

הנהגתו זו של יהודה צריכה ביאור, דבתחילה הסכים שכולם יהיו עבדים, ואילו עתה כאשר עוד יוסף הקל בדינם ופסק (מד, יז) האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד, ואתם עלו לשלום אל אביכם. לפתע חוזר בו יהודה ומתנגד לכל עונש לאחיו, ושרק הוא יהיה תמורתם?

האלשיך הקדוש (מד, טז-יח) מבאר, בתחילה היה סבור יהודה כי עתה הגיעה שעתם להיענש על חטא מכירת יוסף במידה כנגד מידה, הואיל והם מכרו את יוסף לעבד, לכן כולם ילקחו לעבדים, ולפיכך אמר (מד, טז) מה נדבר ומה נצטדק האלהים מצא את עון עבדיך, כשהכוונה היא על עון מכירת יוסף. אבל כשראה יהודה שיוסף משחרר את כולם, ועוצר אצלו דוקא את בנימין להיות לו עבד, נוכח לדעת שאין זה עונש על חטא מכירת יוסף, שהרי בנימין כלל לא השתתף במכירה, ואין זו כי אם עלילת שוא. לכן עתה יצא יהודה נגד יוסף בדברים חריפים.

"וַיִּגַשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי יְדָבָר נָא עֲבַדְךָ דָּבָר בְּאֲזְנֵי אֲדֹנָי וְאֵל יַחַר אַפְּךָ בְּעַבְדְּךָ כִּי כְמוֹךָ בְּפָרְעָה" (מד, יח)

הטעם שניגש יהודה ולא אחר

מדוע דוקא יהודה ניגש לדבר עם יוסף, ולא ראובן שהוא הבכור?

והנה הטעם מבואר בפסוק (מד, לב) כי עבדך ערב את הנער מעם אבי לאמר אם לא אביאנו אליך וחסאתי לאבי כל הימים, וכאשר פירש רש"י (שם, ומקורו ממדרש תנחומא ישן ד') ואם תאמר למה אני נכנס לתגר [למריבה זו עמך] יתר משאר אחי? [התשובה היא] הם כולם מבחוץ [למריבה, ואילו] ואני נתקשרתי בקשר חזק להיות מנודה בשני עולמות. עד כאן. דהיינו שהתחייב יהודה ליעקב, שאם לא יחזיר את בנימין, הוא יהיה מנודה בעולם הזה ובעולם הבא, ולכך הוא נקשר לדבר זה יותר משאר אחיו.

בזה התווכח יוסף עם יהודה ונרמזו בטעמי הפסוק

הגאון מוילנא (קול אליהו פרשת ויגש) אומר שדברי המדרש נרמזים בטעמי הפסוק. דהנה על המילים "ויגש אליו יהודה" ישנם הטעמים, קדמא ואזלא רביע, והמילים "ויאמר בי אדוני" מוטעמים בטעמי זרקא מונח סגולתא. והיינו שיוסף שאל את יהודה, מי הכניסך בעובי הקורה יותר משאר אחיך? והלא אתה אינך הבכור אלא הרביעי שבין האחים, והיה צריך שראובן שהוא הבכור יבוא להתווכח איתי. ודבריו מרומזים כאן בטעמים קדמא ואזלא רביע, היינו שיוסף שואל אותו למה "הקדמת ואזלת" יותר מאחיק, והלא אתה אינך הבכור אלא ה"רביעי" שבאחים? ויהודה השיבו, דע לך שזה משום שאני ערב בעד הנער, וויתרתי על החלק שלי בעולם הבא אם לא אביאנו, ולכן אם לא אקח את הנער, יש לי הפסד גדול. וזה שאומר "זרקא מונח סגולתא" היינו, שאני "זרקתי והנחתי" את החלק שיש בעולם הבא לעם "סגולה", לכן יש לי את הזכות לגשת ולבקש יותר מכל אחי.

ועוד יש לבאר, כיון שמישיח בן דוד הוא מיהודה, ומשיח בן יוסף הוא מיוסף, לכן רק יהודה יכל לגשת ליוסף, כיון שבנוסף לכך שיהודה הוא מלך, הוא גם משיח בן דוד, ולפיכך רק הוא יכול לעמוד כנגד משיח בן יוסף. ומכיון שפחדו השבטים מיוסף שהוא השליט, הניחו את יהודה להתווכח עמו לבדו משום שהוא היה הארי שבחבורה.

"וַיִּגַשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי יְדָבָר נָא עֲבֹדְךָ דָּבָר בְּאֲזְנֵי אֲדֹנָי וְאֵל יַחַר אַפְּךָ בְּעַבְדְּךָ כִּי כְמוֹךָ כְּפָרְעָה" (מד, יח)

המפגש בין יהודה ליוסף

בספר מעשה הגדולים (אבידני, פרשת ויגש עמ' תרי"ז) מביא את הדברים שהיו במפגש שבין יהודה ליוסף באריכות על פי המדרשים, ונביא את דבריו כאן בתוספת נופך, כי יש בהם תועלת גדולה, וזה לשונו: "ויגש אליו יהודה... אדני שאל" וגו', ועתה שמע נא המלך את דברי, ושלח אחינו אתנו, פן תאבד נפשך וכל נפש מצרים. הלא ידעת אשר עשו שני אחי שמעון ולוי לשכם עבור דינה אחותם ומכך תבין ומה יעשו בגלל אחי בנימין. ואני כוחי חזק וגדול משניהם. הלא שמעת אשר עשה ה' לפרעה בגלל שרה אמנו, אז כן יעשה לך גם על בנימין אשר לקחתו מאביו היום. כי יזכור ה' בריתו את אברהם אבינו, ותבא עליך רעה. ועתה שמע נא אלי פן תמות אתה וכל בני ארצך בחרבי הקשה, כי לא תוכלו להלחם עלי.

ויען יוסף ויאמר, סתום את פיך, חי פרעה, לו צויתי כל גיבורי מצרים, אתם תטבעו ברוקם [פירוש: גם אם אני רק יצוה על כל חיילי, שירקו עליכם, מרוב החיילים, תטבעו ברוקם]. ויאמר יהודה, חי ה', כי אם שלפתי את חרבי מתערה, הרגתי היום אותך ואת פרעה עמך. אמר לו יוסף, היזהר כי אשיב חרבך על צוארך וצואר כל אחיך. אמר יהודה, אם אפתח פי בלעתיד ותכחד מן הארץ. אמר לו יוסף, יש אתי כח לסתום פיך באבן גדולה, אשר לא תוכל דבר. אמר יהודה, עד ה' בינינו כי לא בקשנו רעתך עד עתה, אך תנה לנו את אחינו והלכנו. אמר יוסף, חי פרעה, כי אם יבאו כל מלכי כנען יחד לא תקחוהו מידי, כי גנב מבית המלך.

אמר לו יהודה, מה לך ולשם מלך, הלא המלך יש לו אוצרות של כסף וזהב, ואתה מדקדק על הגביע של כסף שנתתו בשק של אחינו בנימין הצדיק, וקראת אותו גנב בשקר. וחלילה לבנימין אחינו ולזרע אברהם מעשות דבר זה לכל אדם. ועתה דום לך מדבר זה, ופן ישמעו כל העולם את הדבר של כסף מעט כזה ויהיה לך למוקש. אמר יוסף, קחו לכם את הגביע ולכו מעלי ועזבו את אחיכם, כי משפט הגנב להיות עבד. אמר יהודה, זה בושח לך ולנו לעזוב את אחינו בגלל הכסף, ולא נעזוב את אחינו בגלל הגביע, וכולנו אנו נמות עליו.

אמר להם יוסף, ולמה מכרתם את יוסף אחיכם בעשרים כסף עד היום הזה, וגם את זה תמכרו כמו יוסף? אמר לו יהודה, ה' יודע כי לא בקשנו ללחום עמך, אך תנה את אחינו ונלך לדרכנו ומה נאמר לאבינו על זה? אמר להם יוסף, תגידו לו שהלך החבל אחר הדלי. אמר לו יהודה, הלא מלך אתה, ולמה תדבר כה לעבדך משפט שקר, ואוי למלך שכמוך. אמר להם יוסף, משפט שקר הוא שאמרתם חיה רעה אכלתהו ומכרתם אותו בעשרים כסף... את אחיכם... למדינים. אמר יהודה, הנה אש של שכם בוער בלבי היום, עתה אשרוף אתכם ואת ארצכם באש. אמר לו יוסף, הלא אש תמר כלתך אשר הרגה את שני בניך, מכבה אש שכם. אמר יהודה ברוגזו, חי ה', כי אם הסירוני מבשרי שיער אחד שיש לי על לבי ואצבע את כל מצרים בדם. אמר להם יוסף, כן נכון כי צבעים אתם, יען כי טבלתם את הכתונת של יוסף בדם ואמרתם חיה רעה אכלתהו.

המלחמה

ויחר אף יהודה מאד וגם חמתו בערה בו, ועמדו שתי שערות בחזהו כמסמרים וקרעו את חמשת מלבושי בגדיו אשר עליו ובכעסו לקח מאפונדתו (חגורתו) חתיכות של נחושת כגודל של אפונים שהיו לו שם, וגרסם בשיניו עד שכולם נחרדו. ויקח אבן כארבע מאות שקל וירימה וזרקה השמימה, וקבלה בידו השמאלית ויתנה תחתיו וישב עליה בחמת כוחו ותהי האבן לעפר הארץ. אז פחד יוסף מאד לנפשו מיהודה שלא יהרגו ויאבד הכל. תכף צוה למנשה בנו ויעש גם הוא באבן אחרת כיהודה. ויאמר יהודה לאחיו, אין האיש הזה מצרי, כי אם ממשפחת אבינו הוא בדבר הזה. ויאמר יוסף, למה תאמרו גבורים אנחנו, הלא יש כמוכם וגם יותר מכם גבורים בעולם. ויאמר יהודה לנפתלי, מהר לך וספור את כל שוקי מצרים והגד לי. עוד לא גמר יהודה לדבר, והנה נפתלי שנמשל לאילה שלוחה, שב ואמר לו, כבר אני ספרתיים הם י"ב לא יותר, וכל שער פונה לשוק אחד. ויאמר יהודה לאחיו, מהרו שימו איש חרבו על ירכו, עברו ושובו משער לשער במצרים, ובעזרת האל אני אחריב ג' שווקים, ואתם כל אחד תחריבו שוק אחד. עוד הם מדברים ויוסף שלח והביא ת"ק איש רוכב, ועשרת אלפים רגלי, וארבע מאות גבורים בכח ידם, ועשו רעש גדול וצעקות רבות,

ותבקע האדמה לקולם, ויבהילו את בני יעקב. ענה יהודה ואמר לאחיו למה תתראו, אל תפחדו ואל תיראו מהם, ויהי נעם ה' אלהינו עלינו, וקפץ כחץ מן הקשת וישלוף חרבו מתערה ויצעק צעקה גדולה ומרה כארי שבחבורה עד מאד, וידלג על הארץ ונפנה בחרבו. אז נפל פחד יהודה ואחיו עליהם, וימסו הגבורים, ויפלו איש על רעהו וימותו הרבה מהם בנוסם עד בית פרעה. ויגש יהודה לפני יוסף וינהום עליו כאריה, ויצעק עליו צעקה גדולה עד מאד, עד שנשמע קולו למרחק של ארבע מאות פרסה. וגם חושים בן דן שמע את הצעקה למרות שהיה כבד שמייעה, ואז קפץ חושים מארץ כנען ובא אצל יהודה, ושגאו שניהם, וישמעו את צעקתם יושבי העיר סוכות ובקשה מצרים ליהפך, ונפלו שיניהם של שלוש מאות מגדולי מצרים שהיו שם, ונהפכו פניהם אחרנית מן הפחד שפחדו, ונשארו כך כל ימי חייהם. ונחרבו ב' ערים שהיו סמוכות למצרים, ונפלה חומת העיר עד הגושן, וגם פרעה נפל מכסאו על פניו לארץ, ונשים רבות הפילו ילדיהן. וישלח פרעה לאמר מה זאת? אז הגידו לו, ופחד ורהב לבבו מאד מזה, וישלח אל יוסף לאמר לו, האם להחריב את כל מצרים ארצי הבאת את העברים? מה לך בעבד הגנב, עזוב אותו שילך עם אחיו ולא ירעו לנו, ואם לא תחפץ בזה, אז עזוב את ארצי ולך לך עמהם אל ארצם, כי עוד מעט יחריבו את הארץ.

התגלות יוסף

ויירא יוסף מפני פרעה ואחיו מאד, כי שגאו עליו כאריות. ולכן בקש יוסף עליה להודיע לאחיו פן יחריבו את מצרים, ויצו את מנשה בנו, וישם את ידו על כתפו של יהודה בשם המפורש הידוע אצלם, אז נח מזעמו. ואמר אל אחיו, אל תחשבו כי מעשה נער מצרי זה, ואינו אלא כי אם מעשה בית אבי המה. ולא יכול יוסף להתאפק, ואמר אל יהודה בלשון רכה, הלא תגיד לי, למה רק אתה נכנס בעובי הקורה הזה מכל אחים? אמר לו יהודה, כי אנכי ערבתי את הנער מעם אבי, ועתה אם מצאתי חן בעיניך אדוני, שלח את בנימין לאבי, ואני אשב פה תחתיו לשרתך בכל מיני שירות. ושלחני נא אל המלך הקשה שמרד בך, גם לא עם רכב רב ועם עצום, ובעזרת האל אהרוג את מלכם ואביא לך את ראשו. ענה יוסף, אמת ונכון שיש לכם גבורה וה' חפץ בכם. אך ורק בזאת אשלח את בנימין, אם בתנאי שיביאו לי פה את יוסף אחיו מאמו אשר ירד למצרים, כי לא ערבתי לו אל אביכם אבל את בנימין ערבתי. ויחר אף יהודה וזלגו עיניו דם מכעסו, ופנה אל אחיו ואמר, מה זה מבקש היום להמיתו הוא ועם פרעה אדוני, הלא אמרנו לך כמה פעמים, כי איננו ולא ידענו את עקבותיו, אם הוא מת או חי, ולמה ידבר אדוני כזה!?

אז ענה יוסף ואמר להם, אם קראתיו היום ובא לפניכם, האם תתנוהו לי תחת בנימין אחיו, ותכף קרא בקול רם, יוסף יוסף בן יעקב, בא מהר לפני והראה אל אחיך כולם פה אצלי. אז הביטו כולם כה וכה ולראות מאין יבא יוסף אחיהם... אז אמר להם, אני הוא יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה. ונבהלו האחים כשומעם, ונפלו פניהם ולא יכלו לענות אותו.

אמרו רבותינו ז"ל (בראשית רבה פרשה צ"ג, סי' ח'), כשאמר להם יוסף גשו נא אלי ויגשו, ויאמר אני יוסף אחיכם, והראה להם ברית מילה והם לא האמינו לו, ואמרו יש הרבה בני אדם שהם נמולים בגלל הבריאות. גם דבר עמם בלשון הקודש, ולא האמינו, יען כי יש הרבה מן הגוים הם מדברים עברית רהוטה. עד שדבר עמהם בשפת האמהות שרה רבקה רחל ולא, היא שפה ארמית שלמדו זה מקטנותם כולם, והזכיר להם הרבה סימנים מבית לבן הארמי, אז האמינו לו, ולא יכלו לדבר עמו מהבושה (עיין תרגום יונתן בן עוזיאל שם).

ויפול יוסף על צוארי בנימין אחיו ובכה על שני בתי מקדש שיחרבו בחלקו, וגם בנימין נפל על צואר יוסף ובכה על משכן שילה, והכל היה ברוח הקודש שראו עד סוף הדורות. אז האמינו האחים כי מכל לבו הוא נשק את אחיו כולם, ודיבר איתם דברי ריצוי ונחמה, ונתן להם מלבושים ומתנות לכל בני ביתם, וישלחם בשלום. וחיש תכף הקול נשמע בבית פרעה לאמר באו אחי יוסף, ו"הגנב" הוא אחיו של יוסף מאב ואם, והשאר כולם י"ב אחים בני יעקב בחר שבאבות, ושמח פרעה מאד בזה. אז צוה פרעה להביאם מצרימה ולתת להם אחוזה שם, ויעש להם כן.

הבשורה ליעקב

ולאביו שלח יוסף מתנות, וכסף וזהב רב מאד לכל אנשי ביתו, וגם שלח לו כתר פז טהור לראשו. ויעלו ממצרים ויבאו עד גבול ארץ כנען קרוב לבתיהם, וראו שם על באר המים את שרח בת אשר, והיא יצאה לקראתם, והנערה טובה עד מאד וחכמה ויודעת גם לנגן בכנור. ויקראו לה לאמר, לכי מהר ותקחי בידך את הכנור ונגני לפי תומך כדברים האלה לאמר, יוסף חי הוא, וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים. והלכה מהר ולקחה את הכנור, ותשב לפני עריסת איזה ילד שם, ואמרה על פי נימי הכנור בקול נעים כזה: היי היי, כי יוסף הוא חי, ומלך הוא למצרים. בדרך הלצה. וישמע יעקב את קולה וערב לו מאד, ותכף באה שמחה בלבו, ושרתה עליו שכינה ורוח הקודש, ותחי רוח יעקב, ויברך את

שרח ויאמר, בתי את לא תמותי עד עולם, וברגלך תכנסי לגן עדן בלי שום פחד, כי החיית את נפשי בתי. עודנו מדבר עמה... והנה באו בניו רוכבי סוסים ובבגדי מלכות כולם, ועבדים רצים לפניהם, ויגידו לו עוד יוסף חי, וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים. וירא את העגלות, אז האמין להם, ושמח ועשה משתה גדול לכל אנשי העיר חברון, ובאו כולם לשמוח איתו בכל מיני שמחות. ויגידו לו על יראת השמים שיש ליוסף, אז שמח מאד כעל כל הון יקר ונעים ואמר, אלך ואראה את בני בטרם אמות. וירכב יעקב על העגלות אשר שלח לו יוסף בטקס גדול מאד.

פגישת יעקב ויוסף

וירד יעקב מצרימה, והיה כאשר שמע יוסף כי בא אביו, ויאסור הוא בעצמו את מרכבתו, ויזעק את כל שרי וגבורי מצרים ללכת לקראת אביו. ויצאו כל מצרים ברכב וגם פרשים הרבה מאד, ויצאו כל שרי צוען מצרים לקראת יעקב, חיל גדול ועצום מאד מאד, בבגדי בוץ וארגמן וכלי כסף וזהב וכלי מלחמה עמם, עם כל מיני כלי זמר ותופים וצלצלים וכונור בפזור מור ואהללות בדרכים. גם הנשים עלו על הגגות לקראת יעקב בתופים ומחולות. ויוסף לבוש בבגדי מלכות תכלת וחור בגד הדור מאד וכתר מלכות נתון בראשו. והיה כאשר קרב יוסף אל אביו כחמשים אמה, וירד מעל מרכבתו, וילך ברגליו לקראת אביו. וכן כל שרי מצרים ירדו עמו והלכו רגלי לקראת יעקב, אשרי עין ראתה כל אלה. והיה כאשר קרב יעקב אל מחנה יוסף, ויפלא יעקב ויאמר אל יהודה בנו, מי האיש הלזה הבא לקראתנו ההדור בבגדי מלכות, ובכתר מלכות יפה מאד בכגד אדום? ענה לו יהודה לאביו, אבי, הוא בנך יוסף המלך. וישמח יעקב מאד מאד בראותו את כבוד בנו יקרו. אז בא יוסף וישתחוה וינשק לאביו נשיקות חמות מאד, אבל יעקב לא נשק את יוסף, כי היה קורא קריאת שמע ומסר את עצמו על קדושת השם יתברך. רק נפל על צוארו ויבך בכי של שמחה, ואמר, אך אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי. אודך ה' כי נחמתני.

מפגש יעקב ופרעה

ויבא יוסף את יעקב אביו לפני פרעה. והפתח להכנס אל פרעה עשאוהו שפל, כדי שכל הבא שם, יכרע לפני האליל של פרעה העומד שם לנוכח הבית. והיה כבוא יעקב להתיצב לפני פרעה, ויבא מלאך ה' ויגביה את הפתח, כדי שלא ירכין יעקב את קומתו. וישתאה פרעה על זה ואמר, כי לפני שנים רבות מאד קרה הזוה כבוא אברהם העברי פה אצלנו, האם עודנו חי עד עתה? [האם אתה הוא אברהם? ולפיכך שאל] ואמר פרעה אל יעקב כמה ימי שני חיידך? אז ענה לו יעקב לפרעה, מה שראיתם אז, הוא היה זקני. ויברך יעקב את פרעה שירבו מי נילוס נהר לרגליך אם תרד שם, והשקה את כל ארץ מצרים, וכן היה, כנאמר (איוב כב, כח) ותגזר אמר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור.

"וַיִּגַּשׁ אֱלֹהֵי יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי יְדָבָר נָא עֲבַדְךָ דָּבָר בְּאֲזְנֵי אֲדֹנָי וְאֵל יַחַר אַפְּךָ בְּעַבְדְּךָ בִּי כְמוֹךָ בְּפָרְעָה" (מד, יח)

מלחמת המלכים

כתוב בתהלים (מה, ה-ז) כי הנה המלכים נועדו ועבדו יחדו, המה ראו כן תמהו, נבהלו נחפזו, רעדה אחזתם שם חיל כיולדה. ואמרו רבותינו ז"ל במדרש (בראשית רבה פרשה צ"ג סי' ב') שפסוק זה מדבר על יוסף ויהודה, בצורה הזו, "כי הנה המלכים", זה יוסף ויהודה. "עברו יחדיו", זה נתמלא עברה על זה, וזה נתמלא עברה על זה וכו'. (וראה עוד בס' של"ה תענית תורה אור אות ק"ח).

מעשה מלחמתה של תורה

הגאון רבי עקיבא איגר (בספר חוש המשולש דף קצ"ז) פירש פסוק זה בדרך דרש, על פי מעשה שהיה: בנסיעתו של הגאון רבי עקיבא איגר לחתונת בתו עם מרן החתם סופר ז"ל, הגיע לקהילת קודש "קיצע" הסמוכה לפרשבורג. והחתם סופר בא עם סיעת מרוחמיו להקביל את פניו. ובאו עמו רבנים, תלמידי חכמים והמון עם מכל העיירות שמשביב, כולם נועדו יחדיו כדי להקביל את פני גדולי הדור. כשהיו בחתונה, הציע הגאון רבי עקיבא איגר ז"ל איזה דברי תורה לפניהם, ופלפלו עמו החכמים, ובפרט הגאון מרא דאתרא של קהילת קיצע, אשר היה בעל פלפול גדול ורב גובריה בתורה. תוך כדי המשא ומתן אורייתא הוא דארתחי להו, והיו כאש להבה זה נגד זה, עד שכמעט פגעו ונגעו זה בזה. העומדים שמה, המון עם השתוממו מאוד על גדולי הדור כאלה, כי היה נדמה להם כאלו קנטרו זה את זה ומריבים זה עם זה ולא הבינו איך יתכן כדבר הזה, הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל בתוך כדי הפלפול הבין וראה מקריצת עיניהם של המון העם מה בלבבם, ולכך פנה אליהם ופיו פתח בחכמה לפרש את הפסוק הנ"ל, וכה היו דבריו: "כי הנה המלכים" מאן מלכי? רבנן דהיינו שהפסוק מדבר על תלמידי החכמים המכונים מלכים "נועדו" למקום אחד,

וראשית מלאכתם ושיחתם בדברי תורה, ואורייתא הוא דאירתח להו (תענית ד.ד), ואפילו אב ובנו נעשו אויבים בשער (קידושין ל:), והיינו "עברו יחדו" מלשון עברה וזעם. "המה ראו" העומדים שם ראו ו"כן תמהו נבהלו נחפזו" לראות שמלכי רבנו נעשו אויבים וחולקים זה על זה, ולכך "רעדה אחזתם" מקול צעקה ורוגז, כי ההמון סוברים שיש שנהא ביניהם, אבל האמת "שם חיל כילודה" כי צעקת הפילפול והרוגז שבין התלמידי חכמים היא רק עוברת, ולשעתא ממש, כמו היולדת שחבלי הלידה הם עד היוולד הילד ויוצא לאור, ואז חבלים נפלו לה בניעימים, ונהפכה התוגה לשמחה על שילדה זרע מוזכך ומלוכנ היטב. כן במלכי רבנו, עד שיוציאו רעיונות מזוככות, דברי אמת לאמתו, אז יש להם צער זעם ועברה, אולם את זה ובסופה (קידושין שם), שאחר שהעמידו את האמת על מכונה, נעשו אוהבים זה עם זה ושמחים זה בזה. (להתעדן באהבתך).

"וַיִּגַשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי יְדָבָר נָא עֲבֹדְךָ דָּבָר בְּאֲזְנֵי אֲדֹנָי וְאֵל יַחַר אַפְּךָ בְּעִבְדְּךָ כִּי כְמוֹךָ כִּפְרָעָה" (מד, יח)

מה זכה יהודה בזכות שהשפיל עצמו

בפסוקים שלפנינו יהודה השפיל עצמו לפני יוסף בשביל להציל את בנימין, כפי שכינה את עצמו "עבדך" פעמים רבות לאורך דבריו כנאמר (מד, יח, יט, לג), ידבר נא עבדך דבר באזני אדני ואל יחר אפך בעבדך וכו', עבדיו וכו', ועתה ישב נא עבדך תחת הנער. ומשום כך זכה שכאשר הביאו הנשיאים את קרבנם הקריב שבטו של יהודה ראשון וכדאיתא בפסיקתא (פרשה ז') אמר רבי ברכיה בשם רבי לוי, אמר לו הקדוש ברוך הוא, אתה השפלת עצמך לפני אחיך הקטן ממך, בשביל אחיך הקטן שבקטן, חייך שכשיוקם המשכן, ויבאו השבטים להקריב קרבנות, אין אדם מקריב ראשון לפניך, כדכתיב (במדבר ז, יב) ויהי המקריב ביום הראשון וכו' נחשון בן עמינדב למטה יהודה.

"וַיִּגַשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי יְדָבָר נָא עֲבֹדְךָ דָּבָר בְּאֲזְנֵי אֲדֹנָי וְאֵל יַחַר אַפְּךָ בְּעִבְדְּךָ כִּי כְמוֹךָ כִּפְרָעָה" (מד, יח)

יהודה עשה סגולה לבטל כעסו

הפסוק קשה מכמה פנים, הרי יהודה דיבר עם יוסף קשות, כמובא ברש"י (כאן), ואם כן למה אמר "בי", כשמילה זו היא לשון בקשה? גם מדוע הוסיף ואמר את מילת "נא", ומלכד שקשה כאמור שגם היא לשון בקשה, גם צריך להבין את הכפילות בלשון הבקשה, הן כבר אמר "בי"? ועוד קשה, למה אמר "ואל" יחר אפך, דהיינו אל תכעס, ומה איכפת לו אם יחר אפו, אדרבה לפי סדר הדברים הקשים שאמר לו, היה לו לומר ויחר אפך, כי איני מתיירא ממך? זאת ועוד, האות כ' של "כפרעה" נראית כמיותרת, שהרי ביאר רש"י (כאן) את אומרו "כפרעה", שאמר לו שאתה ופרעה שוים בעיני, ואם כן היה לו לומר, כי כמוך פרעה?

על דיוקים אלו עמד בשו"ת מאיר נתיבים (ח"ב, בחידושים על התורה שבסוף הספר פרשת ויגש, דף י"ז ע"ב), ויישב אותם כך, קבלתי ממורי הבעל שם טוב זי"ע, שסגולה לבטל הכעס היא לומר את הפסוק (תהלים קיט, ט) במה יזכה נער את ארחו לשמור כדברך, והשם הקדוש היוצא מראשי תיבות הפסוק הזה מסיר את הכעס.

והנה יהודה רצה לדבר קשות עם יוסף, אבל חשש שעל ידי זה תתעורר אצלו מדת הכעס, ואמרו רבותינו ז"ל (זוהר ח"א דף כ"ז ע"ב, ורמב"ם דעות פרק ב' הלכה ג', וראה בנדרים כב.) כל הכועס כאלו עובד עבודה זרה חס ושלום. לכן השתמש בסגולה הנ"ל לבטל את הכעס מלבו, ורק בפיו דיבר קשות כאילו הוא כועס, כדי להפחיד את יוסף. ולכן אמר את כל האותיות היתרות הנ"ל שהם ב"י נ"א א"ל כ' כי הם בראשי תיבות, במה יזכה נער את ארחו לשמור כדברך, שזה השם המבטל את הכעס (ילקוט דברי חכמים עמ' שפ"ז, ובספר להתעדן באהבתך).

"וַתֹּאמֶר אֵל עֲבֹדְךָ הַיּוֹדֵהוּ אֵלַי וְאֲשִׁימָה עֵינַי עָלָיו" (מד, כא)

מעשי האדם משפיעים על החי והדומם לטוב ולמוטב

ידוע המעשה ברבי יוסי דמן יוקרת (תענית כד.) שבנו היה צריך להאכיל את פועלי אביו, ניגש לעץ תאנה ואמר לה, תאנה תאנה הוציאי פירותיך ויאכלו פועלי בית אבא, והעץ התמלא כולו בתאנים. אמר לו אביו, אתה הטרחת את בוראך להוציא תאנה קודם זמנה, לפיכך תאסף מן העולם קודם זמנך, ומת בנו.

מקשים, והלא מסופר על רבי יוסי דמן יוקרת (שם בהמשך הגמרא), שהיה לו חמור להשכרה, ומי ששכר אותו בסוף היום היה שם כסף מדוייק על גבי החמור, והחמור היה חוזר מעצמו אל בעליו. ואילו היו שמים על גבי החמור

יתר על דמי השכירות או פחות, החמור לא היה זו ממקומו. פעם אחת שמו על החמור כסף במדויק, ובכל זאת החמור לא זו, עד שהתברר שהם שכחו על גבי החמור זוג נעלים. ואם כן לכאורה, גם רבי יוסי דמן יוקרת עצמו היה מטריח את הבורא לעשות ניסים כל יום, ועל שום מה כה הקפיד על בנו?

אלא מתרצים שרבי יוסי כל כך התרחק מהגזל, עד שהדבר השפיע אפילו על בהמתו, ולא נס נעשה עמה, אלא שכך קבע הבורא בבריאה, שמעשי האדם פועלים ומשפיעים על הטבע. וכיון שזה כנגד זה עשה אלהים, כן הוא גם לצד הרוע, וכמו שמצינו באנשי דור המבול שחטאו כל כך בעריות, עד כדי שהדבר השפיע על הבהמות שהלכו עם שאינן בני מינו. ולא רק זו, אלא אפילו האדמה הושפעה מהם, שכאשר היו זורעים חיטים היה יוצא שעורים.

אדם שעושה בהתמדה עבירה של עבודה זרה למשל, הוא יוצר "חיידקים" באויר של עבודה זרה שמשפיעים על כל סביבתו. וזוהי הסיבה שהתנא באבות (פרק א' משנה ז') אומר "הרחק משכן רע", משום שהמעשים שלו ישפיעו עליך גם אם תהיה סגור בביתך. ולכן הרמב"ם (דעות פ"ו ה"א) אומר, שאם כל הסביבה רעה, ילך האדם ויגור במדבריות.

כעין זה אומר הבית הלוי (פרשת נח) מדינה הלקויה בעבירה מסויימת כגון, בעבודה זרה ועריות וכדו'. כשיגיע לאותה מדינה אדם מבחוץ, הוא ירגיש שיש לו נטיה לאותה עבירה. ואותו הדבר לצד הקדושה, כמו שמסופר על אחד שישב על ספסל באיזה בית מדרש, וכל זמן שהתיישב על אותו ספסל, הרגיש שיש לו חשק יוצא מן הכלל ללמוד. ואחר החקירה התברר שזה היה ספסל שישב עליו הגר"א לפני עשרות שנים.

וזה מה שטען יהודה ליוסף בפרשתנו, שאצלנו בבית כל כך התרחקו מן הגזל, שהרי יעקב אבינו גר עם לבן עשרים ושתים שנה ולא לקח ממנו אפילו שרוך נעל. ואם כן, על כרחך שלא יכול להיות שבנימין יצא גנב. ואם בכל זאת הוא נמצא גנב, אין זה אלא בגללכם, כי אתם כל כך שטופים בגזל, עד שהדבר השפיע עליו. ואם כן אתה אשם שאמרת לנו להביא את הנער. (להתעדן באהבתך).

"וְתֹאמַר אֶל עֲבָדֶיךָ" (מד, כא)

מדוע לא הודיע יוסף לאביו שהוא חי

המהר"מ אלישיב (ויגש מה, ב) עומד על שאלה גדולה, יוסף אחרי שעלה לגדולה, והיה לו יכולת לעשות הכל, מדוע לא שלח להודיע ליעקב אביו שהוא חי במצרים, וכי לא חשב על כך שיעקב כל כך מתאבל ומצטער עליו?

ואמנם המפרשים כבר עמדו על קושיא זו [ונביא חלקם בסמוך], אבל הרב מפרש זאת כך: יוסף הבין, שהסיבה שהקדוש ברוך הוא סיבב שהוא ירד למצרים היא בגלל, שמצרים היתה ארץ כל כך טמאה, והרי נגזר שישראל צריכים לרדת ולהשתעבד שם, וכיון שזה מקום כל כך טמא בעבירות ובכישוף, כשישראל ירדו לשם, מיד הם יכולים להתקלקל מההשפעה הרעה של המקום. [ואפילו אחרי שיוסף ירד לשם, והכניע את טומאת מצרים על ידי שעמד שם בנסיונות הקשים, בכל זאת ישראל לבסוף ירדו והגיעו עד מ"ט שערי טומאה (עייני רש"י ויקרא יח, א), ובפרט שגם השכינה עתידה לרדת עם ישראל למצרים, ואיך תרד השכינה למקום כה טמא. לכן נשלח לשם יוסף למשך כ"ב שנים קודם לכן, כדי שהוא יהיה מרכבה לשכינה, והוא היה קדוש ויכול לתקן ולקדש את המקום כנגד כל כ"ב אותיות של התורה, ואז השכינה תוכל לרדת לשם, וגם ישראל כשירדו לשם, פחות ישפיע עליהם כח הטומאה של מצרים.

וזה הסיבה שיוסף נמנע להודיע לאביו שהוא נמצא במצרים, שאילו היה מגלה זאת לאביו, אולי יעקב היה רוצה שיוסף יבוא לארץ ישראל לבקר אותו, בו בזמן שליוסף יש עכשיו תפקיד גורלי במצרים, לבטל את כח הטומאה של מצרים, כדי שתוכל השכינה לרדת לשם כשישראל יצטרכו לרדת לגלות, ולכן לא היה יכול לצאת ממצרים אפילו לשעה אחת. לפיכך שתק יוסף ולא הודיע ליעקב כלום.

לומדים מכאן דבר גדול איך יוסף הצדיק, עוד בצעירותו, הגיע לדרגה כל כך גבוהה, עד שהוא נבחר משמים להיות זה שמבטל את כח טומאת מצרים, ולהיות מרכבה לשכינה הקדושה.

בדרך אחרת ראינו (מוסר חכמים השלם חלק א' עמוד שכ"ב) שיישבו קושיא זו משני טעמים, א', כי האחים השביעו שלא לגלות את מכירת יוסף ליעקב, וצירפו עמהם את השכינה, ולכן לא יכל יוסף להפר את השבועה. ב', אילו היה עושה כן, כל אחיו היו בורחים זה למזרח וזה למערב מפני הבושה, אבל עתה שלקחם בדברים מעט ובנחת שלא יתביישו, נשארו כולם אגודים, וכוונתו היתה לטובה.

"לא יוכל הנער לעזב את אביו ועזב את אביו ומת" (מד, כב)

העוזב את אבינו שבשמים, מת

"הנער", אלו ישראל, כנאמר (הושע יא, א), כי נער ישראל. "לעזוב את אביו", זה אבינו שבשמים. "ועזב את אביו ומת", היינו שכשעוזבים את אביהם שבשמים, "ומת", וכאשר גלו ישראל מתו בגלויות. (מוסר חכמים השלם חלק א' עמוד שכ"ב).

"ויאמר אבינו שבו שברו לנו מעט אכל ונאמר לא נוכל לרדת אם יש אחינו הקטן אתנו וירדנו פי לא נוכל לראות פני האיש ואחינו הקטן איננו אתנו" (מד, כה-כו)

הפסוק נדרש נפלא על החזרה בתשובה

המפרשים (ילקוט המוסר ואבני השהם דף ע"ו) מפרשים פסוק זה בדרך נפלאה על החזרה בתשובה, "ויאמר אבינו", הוא הקדוש ברוך הוא, "שובו", כי שאלו לנבואה (ירושלמי מכות פ"ב ה"ו) נפש החוטאת מה תהא עליה? והיא השיבה תמות וכו', וכששאלו מהשם יתברך שאלה זו, אמר "ישוב בתשובה", והיינו "ויאמר אבינו" מלכנו, "שובו" בתשובה, ועל ידי זה "שברו לנו" היינו שעל ידי התשובה, תהפכו את מידת הדין שהיא שם "אלהים" ועולה בגימטריא "לנו", למדת הרחמים, בשם הוי"ה ב"ה. ואם תאמרו שקשה עליכם לשוב בתשובה על ידי צומות וסיגופים, הרי "מעט אוכל", היינו די להפסיק באמצע האכילה בעוד שהאדם תאב לאכול, ויחשב הדבר לתענית וכמו שכתב הראב"ד בשער הקדושה, במאכל ובמשתה... ולעולם יניח מעט מכדי צרכו ומהשלמת תאוותו וכו'. "ונאמר לא נוכל לרדת", היינו "לא נוכל" ל"רדות" ולשלוט ביצרנו הרע אא"כ "יש אחינו הקטן" שהוא יצר הטוב עמנו "וירדנו", כי אז נוכל למשול ביצרנו. "כי לא נוכל לראות פני האיש" זה הקדוש ברוך הוא כנאמר (שמות טו, ג) ה' "איש" מלחמה, "ואחינו הקטן" הוא יצר הטוב, לא יהיה עמנו.

"ויצא האחד מאתי ואמר אך טרף טרף ולא ראיתיו עד הנה" (מד, כח)

כשיש מחלוקת בבית נפסדים מזונות האדם

בשל"ה הקדוש (יומא פרק דרך החיים אות קצ"ז) מביא, שהפסוק מרמוז, שכש"ויצא האחד מאתי", דהיינו כשאין בבית אחדות ושלוש, לכן "האחד" "יוצא" מן הבית, "ואומר אך טרף טורף", מעתה נטרפה טרף מזונותי, דהיינו אז מזונות האדם נטרפים ונפסדים, מכיון שמחלוקת אחת דוחה מאה פרנסות.

"ויצא האחד מאתי ואמר אך טרף טרף ולא ראיתיו עד הנה" (מד, כח)

יעקב אבינו סבר שנטרפה דעתו של יוסף

החתם סופר ז"ל (כאן בתורת משה ד"ה טרף) כתב דבר נפלא בביאור הפסוק, נראה שיעקב אבינו לא חשש שיוסף מת, כיון שלא נראה אליו בשום פעם בחלום, ולכן סבר שנטרפה דעתו, ולכן לא חוזר הביתה, כי חיה אחת ברדלס שמה (אין זה הברדלס המוכר לנו), שנשיכתה מטרפת את דעת האדם, והיינו דאמר "טרף טורף", שנטרפה דעתו מחמת טריפת הברדלס, וזו הסיבה ש"לא ראיתיו עד הנה". (וראה במדרש אגדה אות י"ט).

"ונאמר אל אדני לא יוכל הנער לעזב את אביו ועזב את אביו ומת... ולקחתם גם את זה מעם פני וקררו אסון" (מד, כב, כט)

אדם שנהפך לזאב

החיד"א ז"ל בספרו דבש לפי (מערכת ז' אותיות טו, טז) כתב בשם רבנו אפרים ז"ל (בפירושו לתורה כ"י פ' ויחי ועע"ש שהאריך) וזה לשונו, זאב אחד יש שקורין לו לופגאר"ו, והוא בן אדם ומשתנה לזאב, ובשעה שמשתנה לזאב, רגליו יוצאות בין כתפיו, כך בנימין בין כתפיו שכן. וזו סגולה להנצל מזאב זה, בשעה שנכנס [האדם] לבית, ליקח דשן הצבור באש, וישליך אילך ואילך ולא ינוק ממנו. וכך היו עושין במקדש, משליכין דשן אצל המזבח, דכתיב (ויקרא ו, ג) ושמו אצל המזבח. וזאב זה שנהפך לאדם, גם בשעה שהוא משתנה לאדם, בכל שעה יש לו זנב, ולכך היתה רצועה יוצאה מחלקו של בנימין ונכנסת לתוך חלקו של יהודה [בדמיון לזנב], ועליה היה בנין בית המקדש. עד כאן מהרחיד"א.

ובעלי התוספות (בתוספות השלם ויגש עמ' ר"ה, ובמסולאים בפז עמוד תרל"ט) כתבו "וקררו אסון", כי בנימין היה זאב יטרף, וטורף בני אדם לעתים, וכשבא לו העת נהפך לזאב, שנאמר (בראשית מט, כז) בנימין זאב יטרף, ובעוד שהיה

אצל אביו, היה נשען על כתפיו [היה סומך ומסייע לאביו יעקב] ובאותה זכות, לא היה נהפך לזאב, שכך אמר "ועזב את אביו ומת", כלומר כשיפרד מאביו, יהפך לזאב לעוברי דרכים, והיה כל מוצאו יהרגוהו. עד כאן לשונו.

"וְקָרְהוּ אֶסוּךְ" (מד, כט)

שמא יש גזירה על רחל זרעה למות בדרך

מדוע חשש יעקב שיקרה לבנו בנימין אסון, והוא חשש רחוק ולא סביר? מבאר הילקוט שמעוני (ויגש רמז קנ"א דף ע"א) בזה הלשון, אמר [יעקב] אוי לי שמא נגזרה גזרה על רחל, היא מתה בדרך, ואחיו מת בדרך, ועכשיו אם הולך הוא בדרך, מיד ימות, ואף אני מת באנחה אחריו. עד כאן. דהיינו אחר שראה יעקב שרחל ויוסף מתו בדרך, חשש שמא גזירה ממרום על רחל זרעה למות בדרך, ולפיכך חשש יעקב ביתר שאת לשלוח את בנימין לדרך, שהוא מזרעה של רחל.

"כִּי אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל אָבִי וְהַנְעַר אֵינְנוּ אִתִּי" (מד, לד)

חינוך הילדים

שמעתי מפי מורנו ורבנו ראש הישיבה רבנו יהודה צדקה זצ"ל, שעל האדם היהודי לדעת, שהוא עתיד לבא לפני אביו שבשמים ליתן דין וחשבון על הבנים שלו, אם לא חינוך אותם כראוי, ואם לא לימד אותם תורה. ועל כן כל יהודי צריך להגיד "כי איך אעלה אל אבי", היינו בעתיד, איך כשאבא ליתן דין וחשבון לפני בית דין של מעלה, "אל אבי" שבשמים, "והנער איננו אתי", כשהבן איננו אתי, על כי לא חינוך את בניו כיאות, ויצטרך ליתן דין וחשבון על זה. ולכן צריך תמיד לדאוג ולהשיג על חינוך הבנים שילכו בדרך טובה.

מסופר על גאון אחד (לקוטי יהודה, אלטר, עמוד תכ"ט) כשהיה מגיע לפסוק זה היה בוכה, ואמר "כי איך אעלה אל אבי", אבי שבשמים, אחרי אריכות ימים, "והנער איננו אתי", ולכך שני פירושים: "נער" היינו הנוער שיש בימינו, על שלא עשיתי כל מה שצריך, כדי לקרב את הנוער אל אבינו שבשמים. או "והנער" היינו ימי הנערות שלי, איך בזבזתי אותם להבל ולריק, ולא ניצלתי אותם לעבודת ה'. כי מה יענה האדם על כך?!

ויש אדם החושב לעצמו, אין לי צורך לטרוח כל כך לבדוק אחרי מעשיו של בני, הרי אני מכירו שיש לו שכל ודעת, ואני יכול להניח לו לעשות כרצונו, ולמה לי להשיג עליו כל הזמן? אבל זו טעות גדולה, כי צריך לדעת, שאחרי הכל הבן עדיין "נער", ויש לו את הרצונות והתאוות של ימי הנערות, ואם האבא לא יכוון אותו לדרך הנכונה, אי אפשר לסמוך עליו שהוא מעצמו ילך בדרך הטובה.

להגרר בקלות אחרי הנפש הבהמית

החפץ חיים (נתיבות התפילה עמוד קע"א) ביאר זאת על דרך משל לסוחר שקנה מלאי של סחורה, וכשבא לחזור לביתו, שכר עגלון שיקח אותו עם כל הסחורה. כשעלה על העגלה, פנה אל העגלון ואמר לו, אני עייף מאד, ובודאי תיכף ארדם תוך כדי הנסיעה, לכן תדע שאני סומך עליך, וכל האחריות היא עליך, ועל כן תזהר היטב לשמור על הסוסים שלא יפנו ימין ושמאל, כי אז העגלה יכולה להתהפך. וכן תשיג גם על עצמך שלא תרדם והסוסים ילכו חופשי כרצונם. העגלון שמע את דבריו, והבטיח לו שישמור היטב על הדרך והסוסים, ויסיר דאגה מליבו.

והנה הסוחר תוך זמן קצר שקע בשינה, והעגלון המשיך להוליך את הסוסים ביד אמונה. אולם אחרי זמן גם העגלון נרדם והמושכות נפלו מידו. הסוסים שהרגישו כי אין להם מנהיג, נטו לצד הדרך לאכול דבר מה הגדל בקצה הדרך, ושם היה עמק קטן, ועל כן הסוסים נפלו יחד עם העגלה. הסוחר ניזוק בגופו וכל הסחורה הלכה לאיבוד. וירם הסוחר את קולו על העגלון, איך לא שמרת על הסוסים, והרי הזהרתך מבתחילה על כך! ענה לו העגלון, מה אתה רוצה ממני, ולא הזקתי אותך כלום, הן החזקתי את מושכות הסוסים ואני מכיר את הסוסים האלה שהם הגונים ובעלי מוח, ועל כן סמכתי עליהם שילכו בדרך ישרה, כלום ידעתי שהם יטו מהדרך? אמר לו הסוחר, אם כן אתה טוען שאני צריך לתבוע את הסוסים?! כלום אינך יודע שסוס זה סוס ואי אפשר לסמוך על חכמתו?!

והנמשל לכך הינו, שלכל אדם יש נפש שכלית ונפש בהמית, והוא צריך לאחוז במושכות, כדי לשמור על הנפש הבהמית שלו, שלא תלך אחרי התאוות. ואם הנפש המשכלת, לא משגיחה על הנפש הבהמית, מיד היא

הולכת אחרי התאוות שרואה בצידי הדרכים, ועל ידי זה תהפוך את כל העגלה שהיא מוליכה איתה. קל וחומר במה שנוגע לחינוך הבנים הנערים, כי אף אם אמנם הבן יש לו שכל, אבל כשלא משגיחים עליו ומכוונים אותו לדרך הנכונה, ונותנים לו לעשות כרצונו, הוא יכול להגרר בקלות אחרי הנפש הבהמית. וכמה הפסד יכול לבוא מכך מפני שהוא יכול להפוך את כל העגלה עם הסחורה שבתוכה. ואף אם כבר יש לו כבר קניינים בתורה ובמעשים טובים, הוא יכול לאבד את כולם, ולכן צריך לשים לב היטב על חינוך הבנים.

אי לכך, כאשר האדם עוד נער, ישתדל שלא יחטא, וימלא את ימיו בלימוד תורה ויראת שמים. ואם ימי הנערות עברו עליו חס ושלום בחטאים, אל לו ליפול ליאוש, אלא תיכף יתאזר בכל כוחו להתחזק ולתקן את אשר עיוות בצעירותו. וכפי שכותב הזוהר הקדוש (ח"ג דף רכ"ז ע"ב, ובזוהר חדש ח"א דף י"ג סע"א) על הפסוק (ויקרא יט, לב) מפני שיבה תקום, "מפני שיבה" עוד לפני שתהיה בגיל שיבה, שאז כבר אין את הכוח לעשות תיקונים, "תקום" תחזור בתשובה. וזו היא התשובה המעולה, שהרי עדיין היצר בכוחו, ואין זה דומה לזקן השב בתשובה, שכבר אין לו כוח לעשות עבירות.

"וְלֹא יִכַּל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכָל הַנְּצָבִים עָלָיו וַיִּקְרָא הוֹצִיאוּ כָל אִישׁ מֵעָלָי וְלֹא עָמַד אִישׁ אֶתוֹ בְּהַתְּדוּעַ יוֹסֵף אֶל אֶחָיו" (מה, א)

האפיפיור היהודי

מעשה מופלא, שהדמיון בו עולה על המציאות, אירע לפני שנים רבות בעיר מגנצא שעל גדות הריינוס. על המאורע המיוחד כתב רבי שמעון הגדול, ולבנו אלחנן קרה הדבר, וחיבר "יוצר" מיוחד ליום שני של ראש השנה. ב"יוצר" זה כותב רבי שמעון: "אל חנן נחלתו בנועם להשפר..." כל המסופר הוא אמת לאמיתה למרות שהוא נשמע כדמיוני, על כך מעיד כותבו, רבי שמעון הגדול.

רבי שמעון היה אחד מגדולי העיר מגנצא ומגדולי הדור בתקופתו (אחיה של אשת רש"י). בן יחיד מוכשר ופיקח היה לו, ושמו אלחנן. באחת השבתות, כשר' שמעון ואשתו נעדרו מביתם, באה אשה נכריה להסיק את התנור, כפי שנהגה לעשות בכל שבת. כשראתה את הילד יפה התואר לכדו בבית, עלה רעיון במוחה, לחוטפו ולמוסרו לכוומר כדי שיכניסו תחת כנפי הנצרות.

הביטה הגויה כה וכה וכשלא נראה איש, מלבד המשרתת שהכירה אותה ולא חשדה בכוונתה הזדונית, הוציאה את הילד מביתו ורצה איתו אל בית הכומר. תחילה חשבה המשרתת שהילד יצא לטיול ומיד ישוב, אך כשבושש לחזור התחילה לדאוג, ניסתה לחפש סביב הבית וכשלא ראתה אותו נבהלה וחיכתה בקוצר רוח לשובם של ההורים. רבי שמעון ואשתו היו אותה שעה בבית הכנסת, וכשחזרו נדהמו ונרעשו כשראו את המשרתת בוכה וצועקת וילדם הקטן מושש ליבם איננו, בין אנחת בכי אחת לשניה, סיפרה המשרתת על חטיפתו של הילד בידי הנכריה המסיקה את תנורם בשבת. בריצה מבוהלת יצאו ההורים לחפש את בנם. בכל העיר חיפשו, את כל הרחובות החצרות והפינות סרקו, ואת בנם לא מצאו. בבכי קורע לב חזרו לביתם ובדומיה נשאו את כאבם הנורא. יומם ולילה התפלל ר' שמעון, עם ועינה את נפשו זמן רב, ולשווא, הקדוש ברוך הוא לא גילה לו את מקום המצאו של בנו.

והילד אלחנן, הובא לבית הכומר. היות וקטן היה, שכח עד מהרה את אביו ואימו וחשב שנולד כנוצרי. מוכשר היה מאוד ולמד בקלות כל אשר הורוהו, כשגדל, למד בנוסף על עיקרי הדת, גם שפות רבות והצטיין בקלות תפישתו. ידיעותיו הנרחבות והמעמיקות בדת הנוצרית העלוהו מדרגת כמורה אחת לשניה ובמשך שנים קצרות הגיע לדרגת קרדינאל בעיר האפיפיור, רומא.

בהיותו ברומא כאחד מגדולי הכמרים, מת האפיפיור, וברוב קולות נבחר אלחנן הקרדינאל היהודי, לאפיפיור. בכל שטחי החיים התעניין האפיפיור החדש וחכמתו היתה ללא גבול, בינתיים נודע לו סוד מוצאו היהודי, וחקירותיו החשאיות גילו לו שאביו הוא מנהיג היהודים במגנצא, רבי שמעון הגדול. למרות שידע על היותו יהודי, לא שינה ממנהגו, לבו לא נתן לו לעזוב את כס האפיפיור, תפקיד שלא היה נכבד ממנו. העושר והכבוד להם זכה לאחר שנות לימוד רבות, סינוורו את עיניו. את הדת הנוצרית לא נטש אך עז היה רצונו לפגוש באביו ר' שמעון. ואיך יפגש האפיפיור, ראש הנוצרים, עם הרב, ראש היהודים?

חשב ומצא עצה. כתב מכתב אל ההגמון ממגנצא וציווה עליו לאסור על יהודי עירו לשמור שבת, לאסור עריכת ברית מילה ולאסור קיום טהרת המשפחה. בפיקחותו ובלמדנותו הרבה, ידע האפיפיור רבות על מצוות היהודים. והבין

שעל איסורים אלו ימסרו את נפשם ולא יעברו. אין ספק שינסו להשיב את רוע הגזירה, חשב האפיפיור. וישלחו אליו את ראשי עדתם, ואת אביו רבי שמעון בראשם.

ואמנם כך היה, כשהגיע מכתב האפיפיור אל ההגמון, קרא אליו את ראשי היהודים והקריא לפניהם את המכתב ובו הגזירות של האפיפיור. היהודים הנפחדים התנפלו לרגליו והתחננו לפניו לבטל את הגזירה, אך ההגמון שהיה טוב-לב, ולא שנה יהודים, אמר להם שגזירה היא מגבוה ולא יוכל להתנגד לה. עצה אחת יש לו ליהודים, אמר ההגמון. עליהם לבחור אנשים נבונים ומכובדים ולשלוח אותם אל האפיפיור שברומא, שם עליהם לנסות לשדלו לבטל את רוע הגזירה.

בפחי נפש ובדאגה גדולה חזרו נכבדי העיר אל קהילתם, ובעזר סיפרו להם על הגזירה. צום ומספד הכריזו הרבנים בכל העיר וכל היהודים הרבו בתפילה, בתשובה ובתחנונים אל ה' שירחם עליהם ויבטל מעליהם את הגזירה הקשה. שני רבנים נבחרו כשליחים ובראשם רבי שמעון הגדול.

בהגיע השליחים לרומא, נפגשו עם ראשי היהודים של העיר, סיפרו להם על מטרת בואם ושאלו לעצתם. קשה היה ליהודי רומא להאמין שכך גזר האפיפיור. הם הכירוהו כאוהב בני אדם ככלל וכאוהב יהודים בפרט. לא פעם מזמין הוא יהודים לארמונו כדי לשחק אתם בשחמט, המשחק האהוב עליו, סיפרו יהודי רומא. אך כשהראה להם רבי שמעון את המכתב שנשלח אל ההגמון ועליו חתימת האפיפיור, נאלצו להאמין בצער רב לאסון שפקד את יהודי מגנצא.

כדי לעזור ליהודי מגנצא, הכריזו גם יהודי רומא צום ותפילה, ושלחו משלחת נכבדים לקרדינאל של רומא, לפניו שטחו את בקשתם לביטול הגזירה. למרות היותו נכבד ובעל סמכות, אין הוא יכול להושיעם, אמר הקרדינאל, אם האפיפיור החליט רק הוא יכול לחזור בו מהחלטתו. כדאי להם לנסח את בקשתם בכתב, והבטיח להביא את הבקשה אל האפיפיור ולעמוד לימין היהודים כשהנושא יובא לדיון.

על הבקשה החתומה שהובאה אליו ראה האפיפיור את חתימת ידו של אביו והבין שהוא נמצא ברומא בראש השליחים ממגנצא. מיד ציווה להביאם לפניו, ואת אביו ביקש ממשרתיו, להכניס אליו לבד ובראשונה.

אל חדרו של האפיפיור ראש הנוצרים נכנס ר' שמעון הגדול ומראהו כמראה מלאך ה' צבאות. האפיפיור, שישב ושיחק בשחמט עם אחד הקרדינאלים, נחרד ונרגש כשראה את אביו ניצב מולו ולפתע כורע על ברכיו, בוכה ומתחנן על נפשם של יהודי עירו. ניגש האפיפיור אל אביו שלא הכירו, הקימו וביקש ממנו לספר לו על מטרת בואו. בכני תמרורים ביקש ר' שמעון בשם כל יהודי מגנצא לבטל את הגזירות הקשות שאינם יכולים לעמוד בהן ושוב התנפל לרגלי האפיפיור בתחנונים.

הסיבה לגזירות תירץ הבן לפני אביו, במכתבי שטנה של הנוצרים על היהודים. ותוך כדי דיבור התחילו האב והבן להתווכח ולהתפלפל בחריפות, מאין לו לנוצרי פיקחות והבנה בנושאים העומדים ברזומו של עולם, תמה ר' שמעון. אלחנן, האפיפיור היהודי, שיבח את אביו על חכמתו, הבטיח לו למלא את בקשתו ולבטל את הגזירות והציע לו לשחק אתו במשחק האהוב עליו, שחמט, עם יהודים רבים נוהג הוא לשחק מדי פעם, אמר לאביו והזמינו לשחק, ר' שמעון היה בקי ומומחה גדול במשחק הזה, אך הפעם נוצח על ידי בנו.

רגשותיו של האפיפיור גברו עליו, אביו שהיה כה קרוב אליו הסעיר את רוחו. לפתע ציווה האפיפיור לכל משרתיו ועושי דברו לצאת מלפניו, כשנשאר לבדו עם אביו ניגש אליו חיבק אותו בחום ובכני שאלו האם אינו מכיר, "וכי מאין לי להכיר את כבוד קדושתו?" השתומם האב, "האם בנך לא אבד לך בהיותו נער" שאל האפיפיור?

"**אני** הוא בנך האובד אלחנן", המשיך והכריז באוזני אביו הנדהם, והוסיף להדהימו כשסיפר על מזימתו ותכניתו לגזור את הגזירות על יהודי מגנצא כדי להביא אליו את אביו בראש השליחים שיבקשו את ביטול הגזירה, בסוף דבריו ביקש האפיפיור מאביו להראות לו דרך חזרה לחיק היהדות, ושאלו בדריכות אם יש תקווה לחוטה כמוהו. "בני יקירי" קרא ר' שמעון בחום, לאחר שנרגע קמעה מהלם הפגישה, "הסר דאגה מלבך. אנוס היית, בעל-כורחך הגעת לאן שהגעת, וברצון תתקבל תשובתך בשמים".

"לא כך אבי", אמר הבן וכולו ברגש, "זמן רב יודע אני על יהדותי, אך העושר, הכבוד, המשרה הרמה והכסף הרב שהיו לי לא נתנו לי לשוב ולהיות יהודי, כל טוב חיי העולם הזה מנע ממני לשוב אל אלוקי האמת, האם יאבה עתה לסלוח לי ולקבלני תחת כנפיו?" "אין דבר העומד בפני התשובה", עודד האב את בנו, "ומודה ועוזב ירוחם".

כשנרגע האפיפיור היהודי, מסר ביד אביו מכתב להגמון של מגנצא ובו הוראה לביטול הגזירה. הוא ביקש מאביו לא לספר לאיש על מה שנודע לו, והבטיח לו לבוא בקרוב למגנצא, אחרי שיעשה דבר מה שלא ישכח לעולם מהנוצרים ושימליץ טוב על היהודים לתמיד.

את הוראת ביטול הגזירה הראה ר' שמעון ליהודי רומא ששמחו מאוד, אחר כך שב למגנצא ובישר בשמחה ליהודים על ביטול הגזירה, ששון וחדוה מילאו את לב כל יהודי העיר וגם ההגמון השתתף בשמחתם.

בביתו, סיפר ר' שמעון לאשתו בסודי סודות, על בנם האובד שהפך לאפיפיור והבטיח לאם הנרגשת שבמהרה תזכה לאמץ אל לבה את הבן האהוב שנגזל ממנה כיהודי מן המניין.

לפני שעזב האפיפיור את רומא, חיבר ספר בגנות הדת הנוצרית, וציווה שכל האפיפיורים שיהיו אחריו יקראו את הכתוב בו, אחר כך צבר כסף רב, לקחו עמו ונמלט.

איש מיושבי רומא, נוצרים ויהודים לא ידע לאן נעלם האפיפיור. והוא האפיפיור היהודי הגיע בחשאי לעיר מולדתו מגנצא. בבית אביו חזר בתשובה שלמה, ושב באמת ובתמים לאלוקי ישראל, והפך לאיש חשוב ונכבד בעיני כל העם. (החוזרים בתשובה קלפהולץ, ישראל יעקב).

"וְלֹא יִכַּל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק" (מה, א)

רחמי יוסף על אחיו

במדרש איכה זוטא (פרשה א' סי' כ"ג) על הפסוק (שיר השירים ה, א) מי יתנך כאח לי, כתוב, לעתיד לבא, יבא הקדוש ברוך הוא לפייס את כנסת ישראל, והיא אומרת לפניו, רבונו של עולם, במה אתנחם שלא עשית לי אפילו כבשר ודם?! הנה יוסף שהוא בשר ודם, אף על פי שגמלוהו אחיו רעות, לא נקם מהם. אלא כשבאו אחיו אצלו כבש רחמיו עליהם, שנאמר ולא יכל יוסף להתאפק. אבל אתה לא כבשת רחמיך ממני, והנחת אומנותך שכתוב בה 'ה' ה' אל רחום וחנון".

"וַיִּתֵּן אֶת קִלְוֵי בְּכֵי" (מה, ב)

"בבכי" כי בבכי יבואו

לא נאמר וישא קולו "ויבך", אלא נאמר "בבכי", רמז להם יוסף בבכי זה, על גלות אחרונה, שעליה נאמר (ירמיה לא, ח) "בבכי" יבואו ובתחנונים יובילם. וברעיו של איוב (איוב ב, יב) מצאנו שפייסוהו וניחמוהו ב"בכיה", וזה שאומר "בבכי יבואו", "יבואו" אותיות "איוב".

"וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחָיו אֲנִי יוֹסֵף הָעוֹד אָבִי חַי וְלֹא יָכְלוּ אָחָיו לְעֵנֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהָלוּ מִפְּנָיו" (מה, ג)

האחים ידעו את חכמת הפרצוף וכשראו את פני יוסף בושו

כתב המהר"מ אלשיך (ויגש מה, ג) על גדלותו של יוסף הצדיק נלמד מן הפסוק, "ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו", שהרי הצדיקים יש בידם את חכמת הפרצוף, ובה הם יודעים להכיר בפני האדם את המעשים אשר יעשו. וזה מה שהיה כאן עם יוסף, שהיה צדיק כל כך ונתעלה במעלות גדולות, שהרי הוא היה עשירים ושתים שנה בתוך טומאת מצרים הגדולה, ועמד שם בנסיון תמידי ולא חטא, ולכך אחי יוסף כשנסתכלו בפני יוסף, ראו הארה מצלם האלהים אשר בפניו, מפני שהיה טהור מחטא, וכשהם עמדו מול הגדלות העצומה שלו, שוב התביישו כל כך "מפניו", איך הם מכרו אותו וציערוהו כל כך.

וכמו שמצינו בכמה מקומות בזהור הקדוש שמסופר על צדיקים שהיתה בידם חכמת הפרצוף, וידעו להכיר על פני האדם אם עשה עבירה, וכמובא בזהור הקדוש פרשת בלק (דף קפ"ו ע"א) עם רבי יצחק ורבי יהודה, שהיו מהלכים בדרך, וראו אשה שיש לה בן שהיה הולך ללמוד תורה בכל יום והוא כבר היה חכם וצדיק. יום אחד כשהוא חזר הביתה היו החכמים האלה עוברים ליד הבית, אמרה לו אמו, לך ותבקש ברכה מהחכמים. הוא הלך והתקרב אליהם, אולם לפתע חזר לאחוריו והלך מהם. שאלה אותו אימו, מדוע לא ניגשת לבקש מהם ברכה? השיב לה, אני לא רוצה

להתקרב לחכמים האלה, כי אני רואה שהיום הם לא קראו קריאת שמע, וכל מי שאינו קורא קריאת שמע, באותו היום הוא בנידוי. החכמים שמעו את דבריו, ואמרו לו אנחנו נברך אותך, וברכו אותו הרבה, ואמרו לו שדבריו שהיום לא קראנו קריאת שמע, אמת נכון הדבר, אבל היתה לנו סיבה של אונס לכך, לפי שהלכנו למצות חתונת חתן וכלה, והיו עיכובים בחתונה, כי לא הספיקו להכין להם את כל צורכי החתונה, והיה חשש גדול שבסוף הם לא יתחתנו. לכן עשינו את כל המאמצים לעשות את כל הצריך בשבילם, כדי שיעשו את הנישואין, ולכך לא נותר לנו אף רגע אחד פנוי, כדי לקרוא קריאת שמע, והלכה היא (סוכה דף כו.) העוסק במצוה פטור מן המצוה. עד כאן. הנה במעשה זה אנו רואים, שאף ילד היתה בידו חכמת הפרצוף לראות ולהכיר על פניהם של החכמים מה היו מעשיהם.

העשיר שניסה את האר"י

וכן מצאנו באר"י הקדוש (ליקוטי אמרי אל, דף קכ"ב, ובאמרי שמעון, אגסי, דף ל"ג), פעם היה עשיר אחד ששמע על האר"י כי יודע הוא בחכמת הפרצוף, אותו אחד אמר אני לא מאמין שהוא יכול להכיר על הפרצוף, ולכך הלך ושאל את האר"י מה הרב רואה עלי שעשיתי? אמר לו האר"י, שוטה, עברת עבירה חמורה מאוד שנכשלת בשפחתך הכנענית. הוא מאוד התבייש לשמוע זאת מהאר"י ולכך הכחישו ואמר, שקר הדבר, ולא עשיתי כך מעולם. אמר לו האר"י, אני אוכיח לך, וציוה על רוחה לצאת ממנו, כי רוח הטומאה קשורה בחוטא ככלב, ועמדה לפניהם. והאיש בראותו אותה, נבהל ואמר להאר"י אמת אמרת, ואני חטאתי עויתי ופשעתי. והאר"י נתן לו הרבה מוסר על זאת והוא הרבה לבכות, וביקש שהאר"י יתן לו תיקון מה לעשות, וכל אשר יגזור עליו האר"י יעשה. אמר לו האר"י, אתה צריך לקבל עליך עונש שריפה. אמר לו, אני מוכן. אמר האר"י, אם כן אני אגיד לך שיש לך חמה, כדי שישפוך אותה לתוך פיך, וכך תהיה לך מיתת שריפה, והוא רחום יכפר עוון. ובניתיים תכין את עצמך ותעשה תשובה ויודוי. וכך היה, האיש עשה תשובה באמירת ויודוי בבכי רב, ואחר כך הביאו את העופרת החמה, וציוה לו הרב שיעצום את עיניו ויפתח את פיו. הוא עצם את עיניו ופתח את פיו, והרב לקח כפית של דבש והכניסה אל פיו תחת העופרת, ואמר, וסר עונך וחטאתך תכופר. האיש פקח את עיניו ובדמעות צעק, הרי הרב אמר לי שכפרתי היא מיתת שריפה, ואיך הרב הכניס לי דבש? אמר לו הרב, כיון שקיבלת עליך את העונש, וחזרת בתשובה בלב שלם, כבר התכפר עונך, ומעכשיו תמשיך ללכת רק בדרך הטובה.

"וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחָיו אֲנִי יוֹסֵף הָעוֹד אֲבִי חַי וְלֹא יִכְלּוּ אָחָיו לְעֵנֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהָלוּ מִפְּנֵי" (מה, ג)

מדוע שאל בשנית בשלום אביו

יוסף בהתגלותו כאן לאחיו, מיד שואלם לשלום אביו. ושאלתו זו צריכה תלמוד, הרי כבר לעיל (מג, כז-כח) שאלם זאת השלום אביכם הזקן אשר אמרתם, העודנו חי. ויאמרו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי. והאחים עדיין לא הלכו אל אביהם, כיון שהחזירם יוסף על גניבת הגביע, ואם כן איך ידעו לבשר לו אודות אביו יותר ממה שכבר הודיעוהו, ומדוע שב ושאלם לשלום אביו?

הרב חיד"א זיע"א בס' נחל קדומים (ויגש אות ד') מיישב על פי המדרש (רבה פרשה פ"ד סי' ה') על הפסוק (לו, ג) בן זקונים הוא לו, שהיה זיו איקונין של יוסף דומה לאביו. דהיינו יוסף היה דומה במראהו לאביו. ולכך תמה יוסף, איך לא הכרתם אותי במראה פני? ושמה אבי נפטר, ולכן שכחתם את דיוקנו ולא הישתתם ליבכם למראה? וזהו אומר "אני יוסף", ולכן אני מסתפק "העוד אבי חי". ולכן ממשיך הפסוק, "ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו", "מפניו", דייקא שנבהלו ממראה "פניו", כי עכשיו באמת השיתו ליבם שמראהו כשל אביהם, ותמהו על עצמם איך לא הכירוהו.

בדרך נוספת מבאר הרב חיד"א בשם ספר קרבן שבת, דאיתא בזהר הקדוש דשבעים שנה שחי דוד המלך, קיבל אותם כך, חמש שנים מאברהם אבינו, כ"ח שנים מיעקב ול"ז שנים מיוסף. ולפי דברי הזהר, אילו יוסף היה מת, היה צריך יעקב אבינו עליו השלום ליתן יותר שנים לדוד, כמנין ס"ה שנים [ל"ז של יוסף, ועוד כ"ח שלו]. וזהו שאמר יעקב (בראשית לו, לה) כי ארד אל בני אבל שאולה, היינו עתה שנפטר יוסף, הוא צריך למות תיכף, כדי לתת ס"ה שנים לדוד המלך. כי מתוך קע"ה שנים שהיו לו ליעקב אבינו, היה עתה צריך לחיות פחות ס"ה, ונמצא שישארו לו לחיות רק ק"י שנים. ולכך אמר יוסף לאחיו, "אני יוסף, העוד אבי חי", הן עתה שיעקב הוא בן ק"ל שנה, הרי זה מוכיח שיוסף לא מת, כי יוסף בעצמו יתן ל"ז שנה לדוד המלך, ולכך אביו המשיך לחיות, והרי זו ראייה שאני יוסף.

ומקשה החיד"א, איך באמת יעקב אבינו לא למד מכך שהוא המשיך לחיות ועבר את שנת ק"י שיוסף עדיין חי, והוא יתן ל"ז שנה לדוד המלך? וכתב ליישב, דאפשר דיעקב אבינו לפי ענוותנותו, היה סובר שפגם, ולכן השנים שלו ושל יוסף שנטמע, פגומים ואינם ראויים לדוד המלך.

גם ראש הישיבה הגאון רבי יהודה מועלם זצ"ל בדרש יהודה, עמד על קושיא זו ויישבה כך, השאלה הראשונה "השלום אביכם הזקן" שאלם על סבם, יצחק, וכפי שמדוייק בפסוק שהדגיש ושאל על "הזקן" כנאמר, "אביכם הזקן אשר אמרתם", אולם אחיו שלא רצו לומר לו בפירוש שיצחק נפטר, על כן השיבוהו "אבינו חי", כדי שיבין מהתחמקות תשובתם, שיצחק נפטר (עיין פסחים דף ד'). ולכן כעת דאג יוסף לשלום אביו ודרש בשלומו.

ועוד יש לומר, בהקדים שדיוקנו של יוסף היה דומה לשל יעקב (רש"י לעיל לו, ג), ואם כן איך לא זיהו אותו האחים שהוא יוסף? אלא שכל עוד שחשבו שהוא מצרי, לא רצו להסתכל בפניו, מפני שאסור להסתכל בפני אדם רשע (מגילה דף כח). אבל כעת שאמר להם שהוא יוסף, הוסיף עוד לחזק את דבריו וביקשם להסתכל בפניו, ובוהו יתברר "העוד אבי חי", כי כשתראו שדיוקני דומה לשל אבי, תדעו שאני אחיכם. ואכן אחיו בראותו את פניו, "לא יכלו אחיו לענות אותו, כי נבהלו מפניו", נבהלו "מפניו", היינו נבהלו מהפנים שלו, כי ראו שדיוקנו הוא כשל אביו, ובוהו ידעו שאמת נכון הדבר שהוא יוסף, ולכן לא יכלו לענות אותו.

"וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחָיו אֲנִי יוֹסֵף" (מה, ג)

כשאמר להם "אני יוסף" יישב את כל תמיהתם

ידועים דברי הגאון הקדוש בעל החפץ חיים (ח"ח עה"ת ריש פרשת ויגש) על הפסוק (מה, ג) ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף, מאז שבאו האחים למצרים לשבור אוכל, היו מסובבים ומלאים קושיות כרימון, על מה עשה ה' להם ככה, כי אל כל פינה שפנו, לא היה אור במושבותם, תחילה "ויתנכר אליהם", "וידבר איתם קשות", ואף הוסיף לחשדם כמרגלים, לאחר מכן נוסף הציווי להביא את בנימין, ו'נתפסו' כגנבים בפרשת הגביע... אמנם לפתע הכל נתחוויר באחת, כל השאלות נמוגו ונעלמו ברגע שאמר להם אחיהם "אני יוסף", ב' תיבות אלו יישבו להם בפעם אחת את כל תמיהתם. **אומר** החפץ חיים, אף אנו מסובבים זה כאלפיים שנה בגלות המרה הזו, ולנו קושיות סתירות ותמיהות על כל הקורות אותנו, אמנם לעתיד לבוא כשיכריז בורא עולם אני ה', יתיישבו כל ההדורים, והכל יבוא על מקומו בשלום, באשר יתגלו לעינינו טעמי וסיבת המאורעות, היאך היה כל מקרה ושכל צרה היתה אך ורק לטובתנו, הכל יושלם בחשבון מופלא ומופלא. אמנם אם נחיה מעתה באמונה הזו, שכבר מעתה נכיר ש'אני ה', אזי יתיישבו לנו כל הקושיות, וממילא "תו לא קשה מידי", וראו כל בשר יחדיו כי פי ה' דיבר.

אף בחושך "ה' אחד"

ובזה רמזו מה שפסק מרן בשולחן ערוך (או"ח סי' סא סעיף ה') שנוהגים לכסות את העיניים ביד, בעת אמירת פסוק ראשון של שמע. ונתנו לכך טעם לשבח, כי מעשה זה בא לומר, מאמין אני בבוראי ש"ה' אלהינו ה' אחד", היינו אף בעת החושך, כשאינו רואה את המאורות, ולא מבין את הנהגת ה' עמו, אף אז מצווה הוא להאמין ולהכריז שהקדוש ברוך הוא הוא האחד היחיד והמיוחד, עילת כל העילות וסיבת כל הסיבות. ולא עוד אלא הוא משים ידו על העיניים, וזועק ה' אלהינו, כלומר בין בהנהגת מידת שם הויה, כלומר במדת הרחמים, ובין כשהוא "אלהינו" דהיינו שנוהג במידת הדין, הכל הוא "ה' אחד", אותו הבורא הוא הפועל בשניהם כפי דרכו.

הצרה היא רק למראה עיני האדם

כתב הרוקח (סדר התפילה, הלל) לפרש את הכתוב (תהלים קיח, ה) מן המיצר קראתי יה ענני במרחב יה, פירוש, "מן המיצר קראתי", אל ה', ראה נא ה' בעניי וצרתי, כי צר לי, מהר "ענני", ענה לי הבורא יתברך שאני ירגיש "במרחב" ולא בצר. כי באמת אין אף פעם צר ומצוק, ורק בעיני בשר נראה הדבר כצרה, אבל באמת הכל הוא "מרחב" וישועה.

"וְלֹא יִכְלוּ אָחָיו לְעַנּוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהָלוּ מִפְּנֵיו" (מה, ג)

מה נענה ביום הדין

אומר המדרש (בראשית רבה פרשה צ"ג סי' י') אמר רבי אבא כהן ברדלא, אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה. יוסף קטן של שבטים היה, ולא היו האחים יכולים לעמוד בתוכחתו, הדא הוא דכתיב ולא יכלו אחיו לענות אותו כי

נבהלו מפניו. לכשיבוא הקדוש ברוך הוא "ויוכיח כל אחד ואחד לפי מה שהוא", שנאמר (תהלים נ, כא) אוכיחך ואערכה לעיניך, על אחת כמה וכמה. עד כאן. דברי המדרש יורדים חדרי בטן, ומה נענה ביום הדין. ברם המילים "ויוכיח כל אחד ואחד לפי מה שהוא", צריכים ביאור, מהי כוונת המדרש.

הרב כתב סופר (הובא בכתר יונתן פרשת ויגש) כתב לבאר זאת, שלכל אדם תמיד טענות ומענות, על השאלה מדוע לא עסק בתורה, ישיב, מפני שהיה עליו עול פרנסה. או ישיב מפני שלא היה לי שכל ובינה להבין את התורה. על השאלה מדוע לא חנך את הילדים, ישיב, כי היה חסר לו כסף, ועוד כהנה טענות ומענות כרימון. אבל הקדוש ברוך הוא תופס את האדם "לפי מה שהוא", הן לעסקים שלך היה לך זמן, לעבודתך היה לך זמן, וכסף לקנות בשבילך היה לך, וכך בעבודה ידעת להתחכם וידעת להרויח ולהקדיש זמן לכל הדברים האלו, ורק פה לרוחניות ולעבודת ה' לא עשית!? וזו כוונת המדרש שהקדוש ברוך הוא יוכיח כל אחד ואחד "לפי מה שהוא", לפי מעשיו שלו, יוכיחו.

הקב"ה נותן ערך למעשים שלנו לפי מיעוט ערכנו

המגיד מדובנא (אהל יעקב עמוד תי"ח) פירש באופן נוסף את דברי המדרש שהקדוש ברוך הוא יוכיח כל אחד לפי מה שהוא, הנה כשאדם מקבל מתנה, ישנן שתי סיבות מדוע הוא יעריך את המתנה, הסיבה האחת, כי נתנו לו דבר יקר ובר ערך. והסיבה השנייה, אפילו אם המתנה אינה שווה כל כך מצד עצמה, אך כיון שלנותן הדבר חשוב מאוד, מפני שהוא אדם עני ודל ואין לו הרבה מה לתת, ובשביל עני לתת כזה דבר הוא יקר הערך והמציאות, לכן המקבל מעריך מתנה זו בידעו כמה הנותן חפץ בטובתו.

וזהו גם כן היחס של עבודת ה' שלנו כלפי הקדוש ברוך הוא, שהרי אנחנו נחשבים לעניים ודלים, ולפי מיעוט ערכנו, אין בידנו כלום לתת לקדוש ברוך הוא וכנאמר (איוב לה, ז) אם צדקת מה תתן לו, אבל אף על פי כן הקדוש ברוך הוא ברוב טובו וחסדו, נותן ערך למעשים שלנו מצד מיעוט ערכנו, בראותו את המאמץ שלנו במעט המוגש מוקטר לפניו.

וזהו מה שאומר דוד המלך (תהילים קמד, ג-ד) ה' מה אדם ותדעוהו, בן אנוש ותחשבהו, אדם להבל דמה ימיו כצל עובר. ולכאורה הפסוק אינו מובן, וכי דוד בא לקטרג ולומר "ה' מה אדם ותדעוהו" דברים כפשוטם? אלא כוונת דוד המלך לומר, מה הסיבה שהאדם חשוב בעיניך, הרי אין בו כלום? אלא בגלל ש"אדם להבל דמה", בגלל מיעוט ערכו, אדרבה זו הסיבה שאתה מחשיב את מעשיו.

משל למה הדבר דומה, לעני שנכנס לחנות בגדים של ידידו, בחפצו לקנות בגד, ויסתכל כה וכה וישאל את רעו כמה עולה בגד זה? המוכר השיבו, עשרים שקלים. אמר העני, בגד כה פשוט אינו שווה יותר מעשרה שקלים. השיב לו המוכר, אני נשבע לך, שלי בעצמי עלה הבגד עשרים שקלים, ולא התכוונתי כלל להרוויח עליך, בהכירי אותך, אך איני מוכן שיהיה לי הפסד. העני הוציא לו את הכסף הטמון בכיסו, ספר פרוטה לפרוטה, והנה היו לו רק עשרה שקלים. בראות המוכר כך אמר, טוב די לי בזה, וקח לך את הבגד ויערב לך. העני לקח את הבגד והלך לדרכו. בשעת ארוחת הערב סיפר לאשתו את סיפור המעשה, תוך שהוא מסכם את הדברים, ראי איך המוכר נשבע על השקר, הן אמר שקנה את הבגד בעשרים ולבסוף מכר לי בעשר! אמרה לו אשתו, וכי אתה לא מבין שהמוכר ריחם עליך, כשראה שאין לך כסף, הסכים לקחת ממך רק את מה שיש לך, על אף שהשאר הוא הפסיד.

הנמשל הינו בעבודת ה' של האדם, אנחנו לא עושים בכל מעשיו כלום בשביל ה' ש"אם צדקת מה תתן לו", וממילא הוא לא היה צריך להיטיב לנו, ולא לתת לנו שכר על כך. אלא שה' חס ומרחם עלינו, כי יודע שאין לנו פרוטה לפרוטה, ואנחנו לא יכולים לעשות יותר מזה, ולכן הוא מקבל מאיתנו את המעט שאנחנו כן יכולים לעשות.

נתבעים לפי היכולת

ולמעשה, באלו דברי המדרש הנזכרים, שהקדוש ברוך הוא יבוא ויוכיח כל אחד "לפי מה שהוא", גם טמונים דברי חובה, שבאמת לא כל בני האדם שווים, הן לכל אדם יש יכולת אחרת, ולכן אדם שיש לו יכולת יותר מהשני, לא יוכל לפטור את עצמו במעט שהשני עושה, וכמו שאמרנו חז"ל (יבמות קכא:) שהקדוש ברוך הוא מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. והיינו כיון שהם נמצאים במעלה רמה, ויש להם יכולת לעשות הרבה יותר, ממילא אינם יכולים לפטור את עצמם במעט כמו שאר האנשים הפשוטים.

המתגאה נתבע בשמים יותר מכפי כוחו

אבל צריך לדעת שיש כאן גם צד שני, שיתכן שידרשו בשמים מאדם שהוא פשוט, יותר ממה שדורשים מאחרים. ונבאר, מצד האמת, כל אדם חייב להשתדל בעבודת ה' יותר מכפי כוחו, כנגד כל הטובות שה' השפיע עליו. ובאמת שכמה שיעשה, זה לא מספיק, וכמו שאנו אומרים בתפילה בשבת "ואילו פינו מלא שירה כים, ולשונו רינה כהמון גליו, ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע וכו", אין אנחנו מספיקין להודות לך ה' אלהינו ולברך את שמך מלכנו, על אחת מאלף אלפי אלים ורוב רבי רבבות פעמים הטובות ניסים ונפלאות שעשית עמנו ועם אבותינו". אלא שכאמור, הקדוש ברוך הוא אינו תובע מאיתנו יותר ממה שאנחנו מסוגלים לעשות, ולפי מיעוט ערכנו, הוא מקבל את מה שאנחנו יכולים לעשות.

ברם אם האדם יתגאה, ויחשיב את עצמו כאדם חשוב וגדול, אז יאמרו לו בשמים, אם אתה נחשב בעיניך לגדול, הרי שצריך אתה לעשות מעשים גדולים, ולא נסתפק לקבל ממך מעשים קטנים, ורק אם האדם משפיל את עצמו, אז במדה שהוא מודד בה מודדים לו, ואומרים לו שלפי מיעוט ערכו נעריך את המעשים שלו ונקבל אותם.

וזהו מה שהקדוש ברוך הוא מוכיח את כל אחד "לפי מה שהוא", שאם הוא מחשיב את עצמו ומתגאה, אז מוכיחים אותו ודורשים ממנו יותר. (דרש יהודה).

"וְלֹא יִכְלוּ אֶחָיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ בִּי נִבְהָלוּ מִפְּנֵיו" (מה, ג)

תוכחת בשר ודם

שנינו בחגיגה (דף ד): רבי אלעזר כי מטי להאי קרא בכי [רבי אלעזר כשהיה מגיע לפסוק זה היה בוכה], ומה תוכחה של בשר ודם כך, תוכחה של הקדוש ברוך הוא על אחת כמה וכמה!

מספרים על הצדיק הגאון רבי זלמל'ה מוואלוז'ין, אחיו של רבי חיים מוואלוז'ין, כשהיה צעיר לימים, אדם אחד העליבו וציערו, ומחמת כן הוא בכה. באותו מעמד היה אחיו הגדול רבי חיים מוואלוז'ין, וכשראה אותו בוכה, שאלו, מה לך כי תבכה, האם עלבוננו של בשר ודם כל כך חשוב? לא על עלבוננו אני בוכה, השיבו רבי זלמל'ה, יודע אני שעלבוננו של בשר ודם אינו כלום, אלא על כך אני בוכה, על שחשתי עצמי נפגע מכך. (מוסר חכמים חלק א' עמוד שכ"ט).

"וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחָיו אֲנִי יוֹסֵף הָעוֹד אֲבִי חַי... וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחָיו גִּשׁוּ נָא אֵלַי וַיִּגְשׁוּ וַיֹּאמְרוּ אֲנִי יוֹסֵף" (מה, ג-ד)

מדוע אמר פעמיים "אני יוסף"

מִרְן רֹאשׁ הַיְשִׁיבָה הַגָּאוֹן רַבִּי יְהוּדָה צַדִּיקָה זְצוּק"ל, בִּשְׁם רֹאשׁ הַיְשִׁיבָה מִרְן הַגָּאוֹן רַבִּי עֲזַרְיָה עֲטִיָּה זְצוּק"ל (ראה קול יהודה פרשת ויגש) הקשה, כאשר נתודע יוסף אל אחיו, אמר להם, אני יוסף, העוד אבי חי, ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו, ואחר כך קרא להם שוב ונאמר (מה, ד), ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא אלי, ויגשו, ויאמר להם אני יוסף אשר מכתם אותי מצרימה. ולכאורה מה הוסיף יוסף עתה דברים שלא אמר בהתחלה, הלא כבר אז אמר להם אני יוסף, ושוב מה הוסיף באומרו בשנית אני יוסף?

ויישב זאת על פי דברי הגאון בעל התומים על דברי דוד המלך בשער, שבכה על אבשלום בנו ואמר (שמואל ב, יט, א) בני אבשלום בני בני אבשלום, מי יתן מותי אני תחתך אבשלום בני בני. הנה הזכיר כאן את בנו שבע פעמים, פעמיים בשם אבשלום, ועוד חמש פעמים בשם "בני", וזאת מפני שבכל פעם שהזכירו, העלהו ממדור אחד של גהינם, ואמר שבע פעמים, כנגד שבעה מדורי גהינם. והקשה בעל התומים, וכי אמירת שם בנו יש בכוחה להוציאו מגיהנם כאמירת קדיש, וכיצד הועילה?

ותירץ, שדוד באומרו בני בני אבשלום, נתכוין ללמד עליו סניגוריא, הרי הטבע אינו נותן לבן למרוד באביו, ואיך זה קרה שאבשלום מרד באביו? אלא בודאי גזירה זו היא מן השמים, כמו שנגזר עליו ממרום (שמואל ב, יב, יא) הנני מקים עליך רעה מביתך. כיון שכן, אין על בנו אשמה כל כך, ואף מעט האשמה שעליו, נתכפרה לאבשלום בהריגתו, ולזה אמר "בני בני", כלומר ודאי זו גזירה ממרום, ודברי סניגוריא אלו הן שהעלוהו משבעה מדורי גהינם (ראה גם מוסר חכמים ח"א עמוד ש"ל).

על פי זה פירש גם את דברי יוסף שכפל ואמר "אני יוסף". כי בתחילה אמר להם שהוא יוסף, דברים כפשוטם שהתוודע יוסף אל אחיו. אלא שכשראה שנבהלו מפניו, רצה לעודדם, ולכך קרא להם ושב ואמר אני יוסף אחיכם, להדגיש ולומר, הרי לפי הטבע לא יתכן שאח ימכור את אחיו, ואם בכל זאת כך עשיתם, בודאי זו גזירה מן השמים, ולכן אין עליכם התביעה.

"כִּי נִבְהָלוּ מִפְּנָיו" (מה, ג)

נבהלו בראותם שהוא ניצוץ אדה"ר

הרב חיד"א (נחל קדומים ויגש אות ג) מבאר מדוע נבהלו עתה מפניו? לפי שעד עתה היו סוברים שיוסף אינו נצוץ אדם הראשון, והוא מהסטרא אחרא חס ושלום, כמו שפירשנו בעניותינו בקונטרס פני דוד בסעיתא דשמיא, ועכשיו שראו גדולתו, והבינו טעמו טעם כעיקר, והוא ניצוץ אדם הראשון, אז נבהלו מפניו. עד כאן.

"וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחָיו גָּשׁוּ נָא אֵלַי וַיִּגָּשׁוּ" (מה, ד)

הראה להם שהוא שומר הברית

בזוהר הקדוש (פרשת לך לך דף צ"ג ע"ב) ובמדרש רבה (בראשית פרשה צ"ג סי' ח') מבואר, שכדי להוכיח להם שהוא אחיהם, הראה להם יוסף שהוא נימול. ונראה שאין הכוונה לדברים כפשוטם, אלא הראה להם שהוא שומר הברית, ובעבור זה זכה למלוכה. וכששמעו האחים ממנו ענין קדושת אות הברית, הבינו שהוא יוסף הצדיק, כי רק בני יעקב מסוגלים להבין את ענין שמירתה, ולהזהר שלא לפגום בה אפילו בהרהורים רעים. ומסיים הזוה"ק ואומר מכאן נלמד שכל מי ששומר את הברית בקדושה ובטהרה יזכה למלכות אשר שמורה לו.

"וַיֹּאמֶר אָנֹכִי יוֹסֵף אֶחֱיֶיכֶם אֲשֶׁר מָכַרְתֶּם אֹתִי מִצְרַיִמָּה" (מה, ד)

יוסף מודה לאחים שמכרוהו

כתב השפת אמת (דרוש לשבועות) הנה בגמרא (שבת פז.) על הפסוק (שמות לד, א) אשר שברת, אמרו רבותינו ז"ל יישר כחך ששברת, ופירש רש"י, "אשר" מלשון "אישור", שאישרו ה' ושיבחו על שבירתן, עד כאן. ובדרך זו כן אפשר אף לפרש כאן, "אשר מכרתם אתי", "אשר" היינו "יישר כח" שמכרתם אותי, "כי למחיה שלחני אלהים לפניכם", הרי שיצא מזה דבר טוב, ולכן אין לכם להצטער על כך.

"וַיֹּאמֶר אָנֹכִי יוֹסֵף אֶחֱיֶיכֶם אֲשֶׁר מָכַרְתֶּם אֹתִי מִצְרַיִמָּה" (מה, ד)

תחיית המתים של האחים

בשעה שהקדוש ברוך הוא חפץ להשפיע טוב על ישראל, ומגלה אור שכינתו עליהם, אינו נגלה עליהם כאחת, מפני שאינם יכולים לעמוד באותה טובה בפעם אחת, שאם יגלה טובתו כאחת ימותו כולם. צא ולמד מיוסף (כדאיתא בבראשית רבה פרשה צ"ג ס"ח) בשעה שנתוודע לאחיו לאחר כמה שנים, ואמר להם "אני יוסף", מתו כולם ולא יכלו לענות אותו, ועשה להם הקדוש ברוך הוא נס, וחזרה נשמתן. (מוסר חכמים חלק א' עמוד שכ"ה).

"וַעֲתָה לֹא אֵתֶם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הִנֵּה כִּי הֶאֱלֵהִים" (מה, ח)

העולם כתיאטרון בובות

על אף שבמבט שטחי נראה שמחמת האחים התגלגל יוסף ובא מצרימה. ברם באמת לא היו אלו אחי יוסף אשר גרמו לכך, אלא האלהים הוא אשר שלחו, לצורך מטרה מסוימת אשר התבררה בבוא היום.

כאשר זוכים לראות את התגלות יד ה' המנהלת את הבריאה כולה, אנו עומדים משתאים מן התזמון המושלם, ומן הניסים הגדולים, ומבינים כי (חולין ז): אין ביכולתו של אדם לנקוף את אצבעו מלמטה, אלא אם כן מכריזים עליו מלמעלה, כי הוא משמש אך ורק כלי בידיו של הקדוש ברוך הוא. לא אחת מרגיש האדם שהוא בעצמו פועל ועושה, אולם האמת היא, שהוא בסך הכל כבובת תיאטרון, אשר בורא העולם מושך בחוטיה מעבר לקלעים...

מעשה מפעים בהשגחת הבורא

בחדש אב תשס"א הגיע לירושלים יהודי אמריקאי לכמה פגישות עסקים חשובות. לפני שהתחיל את יומו העמוס, ניגש למסעדה ברחוב קינג ג'ורג' כדי לאכול פת שחרית. למורת רוחו הביט בתור הארוך שקידם את פניו, ותוך

כדי המתנה בתור, מפעם לפעם הציץ בשעונו כשהוא לחוץ עד מאד מן השעה המתאחרת, ושוקל שוב ושוב האם לא לנטוש את המקום. קודם שהגיע תורו של העומד לפניו, פנה אליו היהודי הקודם לו בתור ואמר, אתה נראה ממהר, ואני דוקא לא כל כך, הנני מסכים אפוא, להחליף עמך את התור ולהקדים את תורך לפני. היהודי המופתע מן ההצעה הלבבית, קיבל את מנתו וישב לאכול בזריזות, ומיד לאחר מכן מיהר לברך ולעזוב את המקום לעבר יעדו. אחר שהוא צעד רק כמה מאות מטרים מן המקום, שמע לפתע קול פיצוץ אדיר שהחריד את האזור כולו. הביט אחורנית וראה שמסעדת סבארו, היתה אפופה בלהבות, זו המסעדה שרק לפני כמה רגעים אירחה אותו... מחבל מתאבד התפוצץ בה, גדע באכזריות את פתיל חייהם של תשעה עשר יהודים תמימים, והותיר עשרות אחרים מדממים, קטועי איברים ופצועים נפשית. דקה ארוכה חלפה עד שמיודענו הבין כי היהודי החייכן, שהסכים לוותר לו על מקומו, שילם על כך במחיר כבד מאד, אולי אפילו בחייו?? הוא רץ כמטורף הישר לעבר המסעדה, והחל לחפש אותה. המראות היו קשים, אולם הוא חש חובה לדעת שלכל הפחות הוא עודנו חי... תוך זמן קצר כוחות ההצלה הרחיקו אותו מהמקום, מבלי שהצליח למצוא את מבוקשו. אבל להפסיק לחפש הוא לא היה מסוגל... וכך במשך יומים התרוצץ בין בתי החולים השונים, עד שלבסוף מצא אותו. חי, אמנם, אך פצוע קשה. באותה שעה בנו היה לצידו, והאמריקאי סיפר לו על מעשה הנדיבות האחרון שהספיק אביו לעשות. כשדמעות בעיניו, הוא הוציא מכיסו כרטיס ביקור ואמר לבן, בעוד ימים אחדים אני טס בחזרה אל משרדי הנמצאים בבניי התאומים, בקומה מאה ואחת, הנני אדם אמיד, ויש בידי אפשרויות כספיות, ולכן אשמח לעזור לכם ככל יכולתי, אנא אל תהססו לפנות אלי בכל בקשה שהיא! שלושה שבועות לאחר מכן התקבלה שיחת טלפון בבנין התאומים, היה זה הבן מישראל על הקו, וסיפר שבהמלצת הרופאים אביו צריך לעבור ניתוח בבוסטון, ואינו יודע אל מי לפנות. תוך שעות אחדות הצליח האמריקאי לסדר עבורם את כל הענין כולו מהחל עד כלה, ובשעת הנחיתה יצא לקבל את פניהם בשדה התעופה. היה זה ביום שלישי, כ"ג באלול תשס"א, בשעה שמונה בבוקר, ובעת נסיעתו לקבל את פניהם, באותה שעה בשמונה ושלושים ואחת דקות, פגע המטוס הראשון והתרסק בבניי התאומים, בקומה תשעים ושלוש... בפעם השניה ניצלו חייו של האמריקאי בזכות אותו יהודי ירושלמי, שהיה שליחו הנאמן של בורא העולם.

"וְעַתָּה לֹא אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הִנֵּה בִי הָאֱלֹהִים" (מה, ח)

אמונה בה' בשעה שטוב ושלא

על האדם להעמיד לנגד עיניו בכל זמן ועת, ועל כל צעד ושעל, את דברי הפסוק בפרשתנו (מה, ח) "לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים", הן לטוב, בעת שהכל הולך למישרין, יאמר האדם "לא אתם שלחתם אותי הנה", אלא "כי האלהים", דהיינו כל הצלחתי באה רק מאבי שבשמים. והן למוטב בשעה שרעהו מרע לו, או מלבין את פניו בבושת, יענה ויאמר "לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים", וכך יראה פלאות במשך כל חייו, בחיותו עם הקדוש ברוך הוא בכל עת ובכל רגע.

דרגות האמונה של ארבעה מלכים

איתא במדרש (איכה רבה פרשה ד' סי' ט"ו) ארבעה מלכים היו, מה שתבע זה לא תבע זה, ואלו הן, דוד ואסא, יהושפט וחזקיהו. דוד אמר (תהלים יח, לח) ארדוף אויבי ואשיגם. אמר ליה הקדוש ברוך הוא, אני עושה כן... עמד אסא ואמר, אין בי כוח להרוג בהם, אלא אני רודף אותם ואתה עושה. אמר לו הקב"ה, אני עושה שנאמר (דברי הימים ב' יד, יב) וירדפם אסא וכו'. עמד יהושפט ואמר, אני אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף, אלא אני אומר שירה ואתה עושה. אמר לו הקדוש ברוך הוא אני עושה, שנאמר (דברי הימים ב' כ, כב) ובעת החלו ברנה ותהלה וגו'. עמד חזקיהו ואמר, אני אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף ולא לומר שירה, אלא אני ישן על מיטתי ואתה עושה. אמר לו הקדוש ברוך הוא אני עושה, שנאמר (מלכים ב' יט, לה) ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' וגו'. עד כאן. שמבלי שעשה חזקיהו פעולה, מתו כל צבאו של סנחריב בליל פסח.

ולכאורה ייפלא, כי עד הנה ידענו שמדור לדור ישנה ירידה רוחנית, הנקראת בשם "ירידת הדורות", והיאך מצינו כאן שמדור לדור התחזקו והתעצמו הניסים, והדבר מראה על חשיבות הדור האחרון יותר מן הראשון?

מבאר הרב הקדוש רבי שלומ'קה מזוועהיל זי"ע, שאדרבה ההפרש שבין ניסי דור הראשון והדור שלאחריו היה דווקא בגלל ירידת הדורות. שכך הוא כללו של דבר, רק בכוח האמונה בחי עולמים אפשר לנצח את השונאים והאויבים.

ואם נדמה בעיני האדם שבכוחו ובגבורתו ינצח אותם, תיכף מסוכן הוא ליפול לפניהם. אף מלכים אלו, כל חד בדורו, לא שנתעצלו מלעשות פעולות, אלא שחששו שעל ידי שיעשו פעולות, ידמה בעיניהם שעל ידי מעשי ידם הצליחו במלחמה, לכן העדיפו להמנע ממעשים ולסמוך על הקדוש ברוך הוא, מפני החשש שתגנב ללבם מחשבה שעל ידי השתדלותם הצליחו במלחמה.

והנה דרגת האמונה של דוד המלך, הראשון לאלו ארבעת המלכים, הייתה גבוהה כל כך, עד שידע, שאף אם ירדוף וישיג אחרי שונאיו לא תתערב בדעתו איזו מחשבת פיגול שיסבור שבועצם ידו הוא הודף את שונאיו, כי ידע שיישאר בתוקף האמונה, שהכל בידי שמים ובדבר ה' ברחו ונהרגו האויבים. וממילא אפשר היה שירדוף אחריהם וישיגם. לאחריו בא דורו של אסא שירדו מעט מתוקף האמונה של קודמיהם, על כן חשש אסא שיבואו לכלל טעות כשברדיפתם אחרי האויבים ישיגום, עלולים לחשוב כוחי ועוצם ידי עשו לי את החיל הזה, לפיכך הסתפק במה שרדף אחריהם ותו לא, והתפלל אל השם יתברך שיעזור לו. ואכן תפילתו התקבלה ונכנעו שונאיו תחתיו. לאחריו בא יהושפט שחשש אפילו מעצם הרדיפה אחר השונאים, שמא בזה לבד תעלה בו המחשבה שברדיפתו הצליח לנצחם. על כן ביקש מהבורא שינצחם כשהוא אומר שירה בלבד. ואילו חזקיהו חשש אף מאמירת שירה, שמא אסמוך על כוח שירתו ולא אבטח בשלימות בקדוש ברוך הוא, על כן ביקש אני ישן על מיטתי והם נופלים... וכן היה.

ומכאן נלמד לדעת ולהיוודע, שאין לנו על מי להישען, אלא על אבינו שבשמים, בו נשים כל מאווינו ומבטחנו, וזכה נצל מכל השונאים, ומכל מיני פורעניות המתרגשות ובאות לעולם, וזכה לברכה והצלחה בכל מעשה ידינו.

"מָה־רוּ וְעָלוּ אֶל אָבִי וְאָמַרְתָּם אֵלָיו כֹּה אָמַר בְּנֵךְ יוֹסֵף שְׂמַנִּי אֱלֹהִים לְאָדוֹן לְכֹל מִצְרַיִם רְדָה אֵלַי אֵל תַּעֲמֹד" (מה, ט)

כיצד מדבר יוסף בלשון ציווי לאביו?

יש לתמוה הרבה על לשונו של יוסף, כיצד הוא מדבר בלשון ציווי להורות לאביו "רדה אלי אל תעמוד" כדבר המלך אל עבדו, ואיך יתכן כזאת שינהג בכבוד אביו?

ויש ליישב זאת על פי דברי רבנו האר"י ז"ל (הרחיד"א בדבש לפי מע' ד' אות י"ד מהרב עיר בנימין משם האר"י, וגם בפני דוד וישב אות ג'), שנשמט יצחק אבינו נתעברה ביוסף, אם כן הציווי שציוה יוסף אינו מחמתו, אלא מחמת כוחו של יצחק אבינו עליו השלום, שנשמטו היתה מעוברת בו, לפיכך יוסף יכול לצוות על יעקב, כיון שיעקב בן ליצחק, ובן מחויב בכבוד אביו, ובעבור נשמת אביו אשר בקרבו ישמע אל דבריו.

ויוסף רמז זאת ליעקב באמרו אליו "רדה אלי", "רדה" עולה בגימטריא "יצחק" עם הכולל, "אלי" היינו שיצחק בקרבי. כלומר, אל ירע בעיניך את אשר אנכי מצוך היום, כי אביך יצחק בקרבי, ואתה מחוייב לקיים מצות כיבוד אב ואם.

ואפשר שרמז לו עוד דברי נחמה, הן בזכות יצחק נגאלים, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (הרחיד"א בפירושו להגדה על המילים "רב כמו שנאמר") שרצה יצחק אבינו לתת משמו את האות ש', ולקח תמורתה את האות צ', כיון שהיה צריך להקרא ישחק, על שם השחוק, והוא נקרא יצחק, וזאת עשה כדי לכפר על מנין הפרש האותיות שבין האות ש' לאות צ' שמניינו "רדו", כמנין שנות הגלות שהיו במצרים. ולכך רמז לו יוסף באמרו "רדה אלי", כלומר, אל תחוש מלה **יטמע** בגלות ברדתך מצרימה, כי בזכות יצחק נגאלים, וזהו "רדה" בגימטריא "יצחק" עם הכולל, "אלי" השוכן בקרבי, בזכותו אל תעמוד בגלות.

או אפשר לומר שרמז לו כך רדה בגימ' עם הכולל רדו, דאל לך לחשוש לרדת למצרים כי עם ישראל יהיו רק במשך רד'ו שנים במצרים ולבסוף נגאלו. (נ"י)

"שְׂמַנִּי אֱלֹהִים לְאָדוֹן לְכֹל מִצְרַיִם רְדָה אֵלַי אֵל תַּעֲמֹד" (מה, ט)

הצדיקים תחילתן יסורין וסופן שלווה

במדרש אגדת בראשית (פרק פ"א) על הפסוק (איכה ג, כז) "טוב לגבר כי ישא על בנעוריו", דרשו, אשרי מי שמקבל יסורין מנעוריו, למה, שסופו נח. וכן אתה מוצא כל הצדיקים שנצטערו בנעורותם, ובסופם נחו. יוסף כמה נצטער וכו', שזאווהו אחיו, נתנוהו בבור, מכרו אותו, נחבש בבית האסורין וכו', ויוסף שתק. פושטין כליו, ויוסף שתק וכו', ובסוף נח וכו'. מה כתיב בסופו, מהרו ועלו אל אבי, שמני לאדון לכל מצרים.

"וַיִּשְׁבֹּת בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן" (מה, י)

יוסף הושיבם בגושן כי היא שייכת לשרה אמנו

הסיבה שיוסף נתן לאביו ואחיו לשבת בארץ גושן, מפני שפרעה נתן את ארץ גושן במתנה לשרה אמנו, ועל כן היא חלקם, כדאיתא בפרקי דרבי אליעזר (פרק כ"ו) ש"מאהבתו אותה, פרעה כתב לה בשטר כתובה כל ממונו, בין כסף בין זהב, בין עבדים בין קרקעות, וכתב לה את ארץ גושן לאחוזתה. לפיכך ישבו ישראל בארץ גושן, שהיא של שרה אמנו".

"וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם רְאוֹת וְעֵינַי אֲחִי בְּנִימִין כִּי פִי הַמְדַבֵּר אֲלֵיכֶם" (מה, יב)
 "וכל העם רואים את הקולות"

מה כוונת יוסף במה שאומר לאחיו אתם רואים "כי פי המדבר אליכם", הן בוודאי פיו מדבר עמהם, ומה ראה היא זאת שהוא יוסף ולא אחר?

הרב דברי יואל (פרשת ויגש) ביאר, שיוסף הצדיק בהתוודעו לאחיו, דיבר אליהם בלשון הקודש, באותה לשון שנתן הקדוש ברוך הוא את התורה לישראל, ולגודל קדושת השבטים, וקדושת הדיבורים ההם, נמשכה עליו השראת שכניה, והיתה השכינה מדברת מתוך גרונו, והיו רואים את הקולות בחוש הראות, ועל כן היתה זו ראה ברורה שהוא יוסף הצדיק, כי אי אפשר לאדם אחר במצרים שיזכה למדרגה כזו שתהיה השכינה מדברת מתוך גרונו, ויהיה דיבורו נרגש בחוש הראות כמו שעם ישראל ראו את הקולות במעמד הר סיני. וזה שכתוב עיניכם ראות וגו' כי פי המדבר אליכם, וזו הוכחה ברורה שאני יוסף.

ולזה אמר יוסף, לעיל (מה, א) הוציאו כל איש מעלי, ולא עמד איש אתו בהתודע יוסף אל אחיו. זאת מכיון שהיה בדיבורים עצמם השראת שכניה, ואי אפשר שתחול השראת השכינה במקום שרשעים עומדים, כדכתיב (תהלים ה, ה) לא יגורך רע, על כן ציוה תחילה שיוציאו את כל הגוים מהחדר.

יוסף הצדיק לא החליף את האות פ' בב' כערבים

עוד שמעתי מבארים, שלערבים קשה לבטא את האות פ"ה, וכשאומרים פ"ה, נשמעת האות ב"ת. ועל כן אמר להם יוסף, ראה לכך שאני אחיכם "כי פי המדבר אליכם", תראו שאני מבטא נכון את האות פ"ה, ואילו מצרי אני, הייתי משמיע את האות ב"ת.

הודיעם שעסק בעגלה ערופה

עוד יש לבאר זאת על פי מדרש בראשית רבה (פרשה צ"ד סי' ג), סימן מסר יוסף לאחיו שהיה עוסק בפרשת עגלה ערופה כשפירש מאביו. ולכך יש לבאר אף כאן בשאומרו "כי פי המדבר אליכם" העולה בגימטריא "בעגלה ערופה" עם הכולל, היינו שהביא להם ראה שהוא יוסף, מתוך שיודע שבעת פרישתו מאביו, הם עסקו בהלכות פרה אדומה.

"וַיִּפֹּל עַל צְוֵאֲרֵי בְנֵימִין אֲחִיו וַיִּבֶךְ וּבְנֵימִין בָּכָה עַל צְוֵאֲרָיו" (מה, יד)

בנו על בתי המקדש שעתידיים להיחרב בגלל שנאת חנם

מבאר רש"י הקדוש (כאן, ומקורו ממגילה ז: ובראשית רבה פרשה צ"ג סי' י"ב) שיוסף בכה על שני בתי מקדש שעתידיים להיחרב, והם יהיו בחלקו של בנימין. ובנימין בכה על משכן שילה שעתידי להיחרב, והוא עתיד להיות בחלקו של יוסף. עד כאן. ומה פלאי הדבר, שני אחים שלא ראו האחד את השני שנים רבות, וכה ציפו והתפללו ויחלו לרגע זה לראות האחד את השני, ברגע מרגש ועצום זה, הם בוכים על חורבנות בתי המקדש, שיהיו רק בעוד מאות בשנים, ומה ראו עכשיו ברגע זה לבכות על החורבן?

מבאר הגאון רבי יחזקאל מקוזמיר (הביאו בילקוט לקח טוב כאן עמ' רצ"א) כשהאחים נפגשו אחרי פירודם הארוך, חשו וחזו מבשרם שהפירוד שביניהם היה מחמת שנאת חנם, כמתואר לעיל בפרשת וישב. ואולם עכשיו בעת מפגשם, שרתה ביניהם אהבה ואחוה שלום ורעות, כי הבינו כולם שיוסף צדיק גמור, ומן השמים המליכו אותו, ועל כן סברו שמעתה יהיה הכל בסדר. אבל הם ראו ברוח הקודש שהשנאה הזאת לא נגמרה, והיא שנאה עמוקה ומושרשת לדורות, עד שעתידיה להחריב את בית המקדש, ולכך בכו עתה על מדה רעה זו של שנאת חנם המושרשת בדורות עולם.

"וַיִּנְשֶׁק לְכָל אָחָיו וַיִּבְדֵּךְ עֲלֵיהֶם וַאֲחֵרֵי כֵן דִּבְרוּ אִתּוֹ" (מה, טו)

ואהבת לרעך כמוך

אין דבר יותר קשה מאשר אדם שאין לו אהבה לחברו ולאחיו, ועל כן צריך האדם בכל עת ובכל זמן להיות אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבים לתורה. ולאור זאת, נדבר כאן בקצרה אודות מצות ואהבת לרעך כמוך.

כתב רבנו האר"י ז"ל (שער הכוונות דף א' ע"א) שקודם התפילה בבוקר, יקבל עליו מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך, ויכוון לאהוב כל אחד מישראל כנפשו, ועל ידי כן תקובל תפילתו בתוך תפילות כל ישראל. ור' שניאור זלמן מלאדי (שו"ע הגר"ז סימן א') כתב על זה, שמצות אהבת ישראל, היא שער הכניסה לבא ולעמוד לפני ה' יתברך ולכוון בתפילתו לטובת ישראל. והסבירו בספרים הקדושים, שעל ידי שמקבל עליו לאהוב את חברו, עושה שביל מיוחד שדרכו תעלה תפילתו למעלה, ולא יוכלו המקטרגים לקטרג על תפילתו.

עוד כתב שם האר"י ז"ל, שצריך להזהר באהבת חברים, ובפרט אלו העוסקים בתורה ביחד. עיין שם. ולכן האר"י עשה הסגר של אהבה ואחוה לעשרה חברים, וראה עוד בס' שער הגילגולים (הקדמה ל"ט דף קע"ב), ובס' שבחי האר"י (דף 24 ורשא תרל"ח). וכן רבנו הרש"ש זיע"א עשה כתב התקשרות עם החברים שהיו לומדים איתו (ונדפס באגרות והסכמות רבנו החיד"א אגרת א'), כהרב חיד"א ורבי יעקב אלגזי זצ"ל ובנו רבי יו"ט אלגזי זצ"ל ושאר החברים, וקיבלו כל אחד ואחד לאהוב ולעזור לשני הן בחייו והן במותו. וכך גם עשה הרמח"ל כתב התקשרות עם תלמידיו (אגרות רמח"ל ירים משה עמ' ט והלאה).

לכולנו אמא אחת, השכינה

הנהגה שבעולם הוא, שאחים הנולדים לאמא אחת, אוהבים הם האחד את השני, ככתוב (משלי יז, יז) ואח לצרה יוולד. ובפרט אם אמם מלווה אותם ודואגת לכל צרכיהם, דאגתה להם, עוד מרבה את האהבה שביניהם, ובפרט אם הם תאומים, עוד תגדל אהבתם. כך עם ישראל, שהם שישים ריבוא נשמות ש"בבטן" השכינה, והם בבחינת תאומים, וכולם בני איש אחד, והשכינה גם מלווה אותם ודואגת להם לכל צרכיהם, חייבים לאהוב זה את זה. וזה שכתוב (חבקוק ג, ב) ברוגז רחם תזכור, היינו "תזכור" את ה"רחם" של השכינה, שיש בה את כל השישים רבוא נשמות, והיא דואגת להם, לכן חייבים אתם שתהיה אהבה בין עם ישראל.

ויתרה מכך, בכל לילה, כאשר עם ישראל ישנים, נשמות ישראל עולות למעלה לבטן של השכינה הנקראת גן עדן, שם כולם נפגשים ומקבלים כוחות ויורדים בחזרה לעולם. ויוצא שכל בוקר כל עם ישראל נולדים מחדש, ועל כן הקשר הרוחני שבין כל נשמות ישראל, גדול יותר מקשרם של אחים תאומים.

ובפרט שנשמות ישראל הם כנגד שישים ריבוא אותיות התורה, וכנרמזו במילת ישראל יש שישים ריבוא אותיות לתורה. והנה בספר התורה, אם אות אחת פוגעת [נוגעת] בחברתה, הספר תורה פסול, וכך הוא אף בעם ישראל, אם האחד פוגע בחברו, הרי זה פסול בכל עם ישראל חס ושלום.

ולכן כל אדם יגיד בכל בוקר, הריני מקבל עלי מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך, וברגע שמקבל עליו את אהבת ישראל, אין שום דבר שיכול להפריע לתפלתו, והיא עולה למעלה לשמי מרומים בלי שום מפריעים.

משל למה הדבר דומה, לזהב וברזל שהלכו יחדיו בשוק, בעוברם ליד הנפח, היה הוא מכה בפטיש בברזל, והנה נשמע קול רעש גדול, וגם ניצוצות היו ניתזים באויר לכל עבר. שאל זהב את הברזל, למה כאשר הפטיש מכה בך, אתה צועק בקול רם, ומה לך נזעק, ראה דרכי, כשהפטיש מכה בי, איני צועק כל כך? אמר לו הברזל, מי מכה בי, אחי, הוא הברזל, לכן הדבר קשה עלי עד מאוד. אבל אתה הזהב, כשמכה בך הברזל, לא יקשה עליך הדבר כמוני, כיון שהוא אינו ממש אחיך. והנמשל הינו עם ישראל, כי כולנו בני איש אחד אנחנו, ולו האחד יפגע בשני, הדבר כואב עד מאוד.

גודל חומרת איסור הלבנת פנים

אמרו חכמים (ב"מ נט.) ראוי לאדם שיפול לכבשן האש, ואל ילבין פני חברו ברבים. ולמדו זאת מיהודה ותמר, כמו שנאמר (בראשית לח, כד) ויהי כמשלש חדשים, ויגד ליהודה לאמר זנתה תמר כלתך, וגם הנה הרה לזנונים. ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף. תמר אמרה, אמות ולא אלבין את יהודה, ועל כן רק ארמוז לו את הדבר, וההחלטה תלויה בו,

כנאמר (לח, כה) היא מוצאת, והיא שלחה אל חמיה לאמר, לאיש אשר אלה לו אנכי הרה. ותאמר, הכר נא למי החותמת והפתילים והמטה האלה. ויהודה היה צדיק והודה בדבר ככתוב (שם, כו), ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני, כי על כן לא נתתיה לשלה בני. ולא יסף עוד לדעתה. ובזכות זאת תמר זכתה להביא את שבט יהודה וממנה יצא המשיח וכל מלכי יהודה, והכל בזכות שנוהרה בכבודו של יהודה.

כשיש אהבה, אפשר לקיים את כל התורה כולה

הגמרא בשבת (לא.) מספרת, מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי, אמר לו גירני על מנת שתלמדני את כל התורה, כשאני עומד על רגל אחת. דחאו ודחפו שמאי באמת הבנין שבידו. בא לפני הלל, והוא גיריו ואמר לו, דעלך סני, לחברך לא תעביד, זו היא כל התורה כולה, ואידך פירושה הוא, זיל גמור. כלומר אמר לו שכל התורה כלולה במצוה מה ששנוי עליך לא תעשה לחברך. ועתה לך ועסוק בתורה, כי על ידי לימוד הלכותיה, יהיה נחשב כאילו קיימת גם את המצוות שלא הזדמן לך לקיים.

ושורש סיפור זה הוא, שהלל שאל את הגוי, מה פתאום אתה רוצה להיות יהודי, הן אתה בנם של מלכים ולא חסר לך כלום? אמר לו, אני אוהב את ה' יתברך, ואיני יודע למה. אמר לו הלל, אני אגיד לך את סיבת הדבר, היה יהודי אחד שירד בעבודת ה', והיה לו חבר טוב [חבר טוב אינו רק הנותן לרעו כסף ודברים טובים, אלא גם ובעיקר, העוזר לו לעלות בעבודת ה'], ועזר לו לעלות בחזרה. וכשעלה, העלה איתו עוד נשמה מהקליפות, והיא נשמתך, ולכן יש לך חשק גדול מאוד להיות יהודי. ותדע שהעולם הזה מלא ירידות ועליות, ונסיונות רבים, וצריך האדם להתגבר עליהם. ואיך מתגברים על הניסיונות? על ידי אהבה לחברו, דעלך סני לחברך לא תעביד. והרי לנו שכשיש אהבה, אפשר לקיים את כל התורה כולה.

ה' חפץ להיות חבר בחבורת האוהבים

כתוב בפרשת קדושים (ויקרא יט, יח) ואהבת לרעך כמוך, אני השם. הקדוש ברוך הוא אומר, אם אתם אוהבים איש את רעהו באמת, "אני ה'", כביכול שאז מבקש השם שתיקחוהו לתוך החבורה שלכם.

מעשה שאירע בין שני חברים שהיו מסורים ונאמנים זה לזה בלב ונפש, כאהבת דוד ויהונתן. פעם העלילו על האחד מהם עלילת שוא, עמד לדין ונידון למוות. החבר הנאמן לא חסך כל מאמץ להציל את חברו, אך מאמציו עלו בתוהו, וכשרצו להעלות את חברו לגרדום, לא יכול היה לשאת את המראה, רץ בכל כוחותיו וצעק, עצרו! אל תהרגו נפש נקי חף מפשע! אני הוא האשם, העלוני תחתיו. חברו כאשר ראה זאת, אמר חס ושלום אני הוא האשם ולא הוא. וכך כל אחד טען הפוך מרעו. דבר המעשה תיכף הגיע אל המלך, ובראותו את גודל אהבתם זה לזה, אמר להם המלך, גזר הדין בטל, ועוד הוסיף ואמר, רואה אני עד כמה אתם אוהבים זה לזה, ואף שיש לי אוהבים רבים, ברם יודע אני שאינם אוהבים אותי, אלא אוהבים הם את ממוני... את שלטוני... בבקשה ממכם אם תועילו להכניס אותי להיות חבר שלישי שלכם. וזה שאמר הכתוב, אם "ואהבת לרעך כמוך, אני ה'" היינו שאז גם אני רוצה להיות אתכם יחד. (מעיינה של תורה ויקרא עמ' ק"ב).

ולכך כשיהודי אוהב את חברו כמוהו, יש כאן אהבה כפולה, של כל אחד לרעו, והנה **אהבה** עולה בגימטריא 13, וכפול 2 [של שניהם] יוצא 26, שהוא שם "הויה" וזה "אני ה'", כי כשיש אהבת רעים, עולה מזה שם הוי"ה החפץ להשתתף עמהם.

גם אחד בגימטריא 13 ועוד אחד בגימטריא עולה 26 שהוא בגימטריא שם הויה, לפי ששנים שאוהבים האחד את השני [שזהו "אחד" ועוד "אחד"] אז "אני ה'". וזהו שאנו אומרים בתפילת שחרית, הבוחר בעמו ישראל ב-אהבה, היינו בוחר בעמו כשיש בהם "ב" פעמים "אהבה".

"כמוך" כדומה לך

מזרנו ראש הישיבה רבי יהודה צדקה זצוק"ל הסביר לנו את הפסוק "ואהבת לרעך כמוך", שאם תראה אדם עשיר המרחם על עני ונותן לו מתנות וצדקה, אין זה מוכיח שהוא אוהב אותו, כי הוא מרחם על עצמו שבזה הוא יזכה לחיי העולם הבא. וכן אדם המכבד אדם אחר החשוב ממנו, או את העשיר ממנו, אין זה מראה על אהבה. אמנם האהבה האמיתית היא אדם האוהב את חברו הדומה לו, שהם באותה דרגה, לא מכובד ממנו ולא פחות ממנו, ואינו

משיג ממנו שום תועלת, ובכל זאת אוהבו, זוהי אהבה אמיתית, ולכך אמרה התורה, ואהבת לרעך "כמוך", תאהב את חברך "כמוך" גם כשהוא בדרגה כמוך.

ועל כן צריך להתחזק מאד באהבת חברים והכל תלוי בנו. וכידוע מה שאמרו חז"ל (יומא ט:): שבית המקדש נחרב בגלל שנאת חנם, וכבר אמר על פי זה גדול אחד, שבית המקדש השלישי יבנה באהבת חנם, יראו עינינו וישמח ליבנו. אמן כן יהי רצון.

"וַיִּנְשֶׁק לְכָל אָחָיו וַיִּבְךְ עֲלֵיהֶם וְאַחֲרָיִךְ בֶּן דָּבְרוּ אָחָיו אִתּוֹ" (מה, טו)

על כולם בכה יוסף כי נצנצה בו רוח הקודש

בזוהר (ח"א דף כט ע"ב) כתוב, שבזמן שחרב בית המקדש, כל השבטים גלו ונתפזרו בין האומות, כמו שכתוב וינשק לכל אחיו ויבך עליהם, שיוסף בכה על בית המקדש שחרב פעמיים, ועל אחיו עשרת השבטים שיגלו ויתפזרו בין העמים. "ואחרי כן דברו אחיו אתו", לא כתוב ויבכו, אלא דברו, לפי שרק הוא בכה, כיון שנצנצה בו רוח הקודש, וראה את החורבן והגלות, ואילו הם לא בכו, כיון שלא שרתה עליהם רוח הקודש ולא ראו מאומה. עד כאן.

"וַיִּנְשֶׁק לְכָל אָחָיו וַיִּבְךְ עֲלֵיהֶם וְאַחֲרָיִךְ בֶּן דָּבְרוּ אָחָיו אִתּוֹ" (מה, טו)

עשרת הרוגי מלכות כנגד עון מכירת יוסף

אמרו חז"ל (מדרש משלי פרשה א' סי' י"ג) אמר ר' יהושע בן לוי, לא נמשכו עשרה הרוגי מלכות אלא בחטא מכירתו של יוסף (ועוד ראה בזה חדש דף כ"ט ע"ב ודף ע"ב ע"ב). וכתב הבני שלמה (פרשת ויגש), שעל כך בכה כאן יוסף על אחיו, על עשרה הרוגי מלכות, שיבואו אחיו בהם בגלגול על שמכרו אותו. וזהו שנאמר "ויבך עליהם", "עליהם" בראשי תיבות על ' הרוגי מלכות, עד כאן. גם המילה "עלהם" כתובה חסרה, ללא האות י', לרמוז שבכה יוסף על שיהיו חסרים ' הרוגי מלכות.

ומדוע רק יוסף בכה על זאת, ואילו השבטים לא בכו על שיבואו בגלגול עשרת הרוגי מלכות? כתב רבי לוי יצחק שניאורסון, מפני שנענשו במדה כנגד מדה, הם גרמו לסלק את השכינה מיעקב אבינו, במכירת יוסף, לכן גם מהם נסתלקה השכינה, ולא ראו ברוח הקודש שיבואו בגלגול.

כעין זה כתב צרור המור (סבע, דף ס"ג טור ד' נדפס שכ"ז) על הפסוק (מה, ה) ועתה אל תעצבו, שיש כאן רמז לעשרת הרוגי מלכות שבאו לכפר על מכירת יוסף, והיינו "ועתה" דוקא עתה אל תעצבו, אבל לעתיד יהיה לכם צער גדול. [וכ"כ בשלמי יו"ט (ויגש, עמ' ר"ע) על הפסוק (בראשית נ, כא) "ועתה" אל תראו].

במדרש אלה אזכרה (נדפס אוצר המדרשים ח"ב עמ' תמ"א) מסופר, שרבי ישמעאל כהן גדול היה אחד מעשרה הרוגי מלכות. ושיופיו היה מעין יופיו של יוסף הצדיק. (וראה בספר הליקוטים למהר"ח וישב פל"ז) ושם מובא שבת הקיסר ביקשה שיפשיטו לו את העור, והפשיטו את עורו בחייו, ה' ירחם.

ו**כתב** החסד לאברהם (אזולאי, מעין חמישי נהר כ"ה דף מז טור א') שזה היה מידה כנגד מידה על שהפשיטו ליוסף את תונות הפסים, הפשיטו לו את עורו. ועוד עיין שם דברי פלא.

"וַיֹּאמֶר פְּרָעָה אֶל יוֹסֵף אָמֵר אֶל אַחֶיךָ זֹאת עֲשׂוּ טַעֲנֵנוּ אֶת בְּעִדְיָכֶם וּלְכוּ בָאוּ אֶרְצָה כְּנָעַן" (מה, יז)

מדוע פרעה נעשה כה נדיב

נדיבותו המפתיעה של פרעה כאן צריכה ביאור, פרעה אומר ליוסף שאחיו יטענו תבואה, וילכו לארץ כנען, ויביאו את אביהם, וגם מבטיחם שיתן להם את טוב ארץ מצרים, ושיאכלו את חלב הארץ. והנהגתו זו כמובן צריכה ביאור, מה מסתתר מאחורי הדברים?

בילקוט ראובני (עמוד קס"ו) מבאר את הדברים באופן נפלא, שמכיון ששמע פרעה שיוסף הוא בן בנו של אברהם, נתיירא ואמר, זה בן מלכים, עכשיו יניח את מצרים וילך, ואילו פרעה היה זקוק ליוסף. ולכן רצה שיעקב ובניו ירדו אצלו, ונדר להם שיטיב להם כשם שהטיב לאברהם, דכתיב (בראשית יב, טז) ולאברהם הטיב בעבורה.

"וַיַּעֲיִנְכֶם אֶל תַּחֲסַם עַל כְּלֵיכֶם כִּי טוֹב כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם לָכֶם הוּא. וַיַּעֲשׂוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (מה, כ-כא)

מהו "ויעשו כן בני ישראל"

הקשה מורנו ורבנו בעל הבן איש חי בספר משל ונמשל (סי' מ"ג דף ס"ב ע"ב, וכן בס' אוצרות חיים עמ' קי"ט) דברי הפסוק צריכים הבנה, כיצד נאמר "ויעשו כן בני ישראל", כאשר עדיין לא ניתן להם כלום, לא עגלות ולא שאר דברים

ולא יצאו עדיין ממצרים, ולשון זו תצדק רק בסוף כל הדברים לכשיעשו?

וכתב ליישב בהקדים ליישב קושיא אחרת, איך ישראל לקחו הרכוש ממצרים דכתיב וינצלו את מצרים, שעשאוה כמצולה שאין בה דגים. והלא הבטחת הרכוש היתה רק לאחר ארבע מאות שנה שיעבדו, ואם הם הקדימו ויצאו ברד"ו שנים לצורך שעה, איך יקחו הרכוש? ונראה לי בסיעתא דשמיא, כי מה שניצלו את מצרים, זכו בזה מכח הודאתו של פרעה שהוא זיכה אותם בכך, וכדלהלן.

משל לעשיר שבנה חצר גדולה וארמון יקר על הים. והיה בנין מפואר ויפה עד מאד שלא נמצא כמוהו, כיון שכן, השר הגדול המושל על אותה העיר חמד את הבית הרבה, ויתחכם לקחתה בערמה. ויהי היום ויבא השר המושל ההוא אצל העשיר לעשות לו זית"א [כלומר ביקור], ויחרד העשיר לקראתו, ויקבלהו בכבוד גדול ושלחן מעדנים כפי כבודו. ובאמצע שהיו שותים ושוחים עם השרים, אמר המושל לאותו עשיר, אני אוהב לבא אצלך תמיד, כי חביב אתה בעיני. אמר לו העשיר, אדוני, הבית הזה הוא ביתך, ובכל עת שתרצה תבא ותתענג, כי גם אני אשמח בביאתך. המושל בשמעו דבריו, נתן לו בידיו אות חן כדרך העולם, ואחר כך קם המושל והלך לחצר הממשלה שלו, ויצו את הערכאות להעביר בפנקס את החצר של אותו עשיר על שמו, והשרים שהיו עמו המה העדים שהודה העשיר במתנת החצר לשם המושל. וכן עשו, והעבירו את החצר על שם המושל חוזה כנהוג. ולאחר מכן, תיכף ומיד שלח המושל עם עבדיו את כלי תשמישו כסאות ומטות וכו' לתוך החצר ההוא. וישלח גם כן עשרה גיבורים להוציא את העשיר ואשתו ובניו מהחצר חוצה. ויהי בבואם, נבהל העשיר עד מאד ולא ידע מה היה. וחשב אולי עשה זלוזל בכבוד המושל. וילך אצל המושל ויאמר, מה פשעי ומה חטאתי? אמר לו חס ושלום לא חטאת לי. אמר לו אם כן למה גרשתי מביתי. אמר לו, וכי זה ביתך, זהו ביתי שכבר נתת לי אותו במתנה בהודאת פיך בפני עדים שאמרת לי, הבית הוא ביתך, והמקום הוא מקומך. אמר לו, אדוני אני דברתי כפי נימוס העולם, שכך אומרים לאהוב גדול בדרך כבוד. אמר לו שתוק ואל תדבר כך עוד, וכי עם מושל כמוני, ידברו דברי שוא בדרך צחוק? ואל תאריך עוד בדבר הזה, שכבר נכתב בשמי בפנקס הערכאות בעדות שני עדים על הודאות פיך ושלי הוא.

הנמשל הינו, פרעה, כדי להראות חיבה ואהבה ליוסף ואחיו, דיבר כדאמרי אינשי, ואמר (בראשית מה, כ) ועינכם אל תחוס על כליכם כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא. הרי עקר את כל השייך לו ונתנו לישראל. ומן השמים החליטו הדברים למעשה, והכניסום לקיום לומר, זכו ישראל בכל טוב ארץ מצרים כולו, מחמת הודאתו של פרעה, שהיה מלך מצרים והכל ברשותו. ולכן אחר הדברים האלה שדיבר פרעה, בא הכתוב ואמר "ויעשו כן בני ישראל", כלומר כיון שהודה פרעה בכך, יעשו כן בני ישראל ביציאתם, שינצלו את מצרים, מכח הודאתו שהודה ונתן להם.

ואל תקשה, כיון שהוא אמר כן רק בדרך כבוד כלשון אנשים, מדוע החליטו מהשמים דברים אלו למעשה ועשו עליהם קיום, והלא גם במשל הנזכר, היעלה על הדעת שהמושל הנזכר כדן עשה? התירוץ לזה פשוט, כי פרעה מאליו דיבר דברים אלו, כי לא דיבר עמו תחלה יוסף הצדיק איזה דבר שיהיה מוכרח להשיב כך מתורת הנימוס כאשר היה במשל אל המושל, וקיימא להו בשמים, שבכל לבו אמר כן באותו רגע את הדברים, אף על פי שלעיני הרואים היה נראה שאומר כן רק כדאמרי אינשי, אך היות ולפני אלהי השמים היה גלוי וידוע שאמר דברים אלו בכל לבו, לפיכך וגבר ישראל. עד כאן לשונו.

"לְכֹלֵם נָתַן לְאִישׁ חֲלִפּוֹת שְׁמֹלֶת וּלְבָנֵימֶן נָתַן שְׁלֹשׁ מְאוֹת פָּסָף וְחָמֵשׁ חֲלִפּוֹת שְׁמֹלֶת" (מה, כב)

כיצד גרם יוסף קנאה בין האחים?

יש להבין, מדוע אצל שאר האחים נאמר "חליפות" בכתיב מלא עם וא"ו, ואילו אצל בנימין נאמר חלפת חסר ללא וא"ו?

עוד יש להבין והוא מה שהקשו בתלמוד (מגילה ט"ז סו"א) אפשר דבר שנצטער בו אותו צדיק, יכשל בו זרעו? הן בשביל משקל שני סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף יותר משאר אחיו לכתונת הפסים, נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים. אם כן כיצד יוסף כעת נותן לכולם חליפה אחת, ואילו לבנימין חמש חליפות, וכביכול גורם קנאה בין האחים?

אלא אמר ר' בנימין בר יפת, רמו רמו לו יוסף לבנימין, שעתידי לצאת ממנו בן שיצא מלפני המלך בחמשה לבושי מלכות, שנאמר (אסתר ח, טו) ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוך וארגמן. עד כאן דברי הגמרא.

ולכאורה התירוץ של רבי בנימין, עדיין אינו עונה על השאלה, כיצד יוסף גורם לקנאה בין האחים, בכך שנותן לבנימין חמש חליפות, אף שבכוונתו לרמוז בכך לבנימין על העתיד לבא, שיצא מחלציו מרדכי הצדיק שיהיה לבוש בחמשה לבושים, הן עדיין עשה יוסף קנאה בין האחים?

אלא כוונת רבי בנימין כך היא, שידעו האחים שיוסף איש אלהים, ועשה כל זאת לרמוז לדורות הבאים, כדי להמשיך את הדבר שיוכל לצאת מן הכח אל הפועל, למען הדורות הבאים, ולא משום חביבות האחד על רעו.

הגר"א (קול אליהו ויגש אות מ"ג) ביאר זאת בדרך נפלאה, המיישבת את כל הקושיות הנזכרות יחדיו, שבאמת חמש החליפות של בנימין היה שווים כמחיר חליפה אחת של שאר האחים, ועל כן קנאה בין האחים לא היתה כאן, כי כולם קיבלו בשווי אחד. ואם תשאל, אם כן למה עשה כן יוסף? על כך מיישב ר' בנימין ואמר, רמו לו על בן בנו שיצא לפני המלך בחמשה מלבושים.

ולדרכו זו של הגר"א, יש להוסיף, שלכן נאמר בחליפות של בנימין "וחמש חלפת" חסר וא"ו, לרמוז לך שחליפותיו היו חסרות באיכותם, והיה שווי כולם כשווי חליפה אחת של שאר האחים.

"וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת" (מה, כג)

יוסף שלח לאביו סגולה לשובע

פירש רש"י בזה הלשון "כחשבון הזה". ופשט דבריו הינו שהמילה "כזאת" פירושה ששלח כך וכך, וכמו שממשיך הפסוק ומונה ששלח עשרה חמורים נושאים וכו'. ושלא תסבור שהכ' של "כזאת", היא כ' הדמיון, שפירושה, כמו זאת שלח, שהרי שלח לו את אלו ממש, ולא כמותם.

בספר ילקוט חמישאי בשם ספר גרש כרמל, ראיתי פירוש נפלא בזה, שהנה כתבו המקובלים שבשנים של רעבון, אף כשאוכל האדם הרבה, איננו שבע לגמרי, ובעת צרה כזו, לא תבא ולא תהיה, סגולה בדוקה לכך היא, שיזכיר את השם של "שובע" שהוא חת"ך, שהם סופי תיבות של הפסוק פותח את ידך, וכאשר יכין שם זה, אז יאכל לשובע נפשו. וכיון שידע יוסף שעוד חמש שנים הרעב, לכך שלח יוסף ליעקב שיכוון את השם של הפסוק פותח את ידך, שהוא חת"ך, ובזה יאכל לשובע נפשו. ולכך נאמר ולאביו שלח "כזאת", שכזאת עולה בגימטריא בדיוק כמנין "חתך". ומעתה נפלא פירש רש"י "כזאת" "כחשבון הזה", היינו כחשבון חת"ך, שלח לו שיכוון.

"נְשָׂאִים מְטוֹב מְצַרִּים" (מה, כג)

מהו טוב מצרים ומה התכוון בשליחתם

פירש רש"י, מצינו בגמרא (מגילה דף טז:) ששלח לו יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו. ומדרש אגדה (בראשית רבה פרשה צ"ד סי' ב') גריסין של פול. עד כאן. כלומר מהו "טוב מצרים" ששלח יוסף לאביו, שלא פורש במקרא מהו? לפי הגמרא שלח לו יין ישן, ולפי המדרש שלח לו גריסים של פול.

החיד"א בפתח עינים (מגילה טז:) מביא בשם הראשונים, שכתבו רמו נפלא באלו דברי הגמרא ששלח לו יין ישן, כי "יין ישן" בגימטריא עולה ת"ל, לרמוז לאביו שהעליה שלו למצרים, היא כדי לקיים את גזירת ת"ל שנים של הגלות, "שדעת זקנים" הם אברהם יצחק ויעקב, "נוחה הימנו", מפני שהם רוצים בגזירתו יתברך.

ולדרך זו יהיה עלינו למצוא רמו גם במה ששלח לו לפי המדרש גריסין של פול. ואכן, החיד"א מצא גם בהם רמו נפלא לגזירת הגלות למצרים, שאפשר שמלבד מה שכאמור רמו לו בשליחת "יין ישן" שהוא בגימטריא עולה ת"ל כמנין הגלות, הוסיף ושלח לו גם גריסים של פול, לרמוז שאומנם כן היא גזירת הגלות, ברם בפועל השיעבוד יהיה רק לחצאין, כמו שגריסין הם "חצאים" של פול.

"וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אֵל תְּרַגְּזוּ בְּדֶרֶךְ" (מה, כד)

מדוע עתה דוקא הזהירם שלא יפסעו פסיעה גסה

מהי האזהרה שהזהירם יוסף לבל ירגזו בדרך? פירש רש"י, אל תפסעו פסיעה גסה. עד כאן. דהיינו הזהירם שלא ימהרו אל אביהם כל כך, עד שירחיבו צעדיהם בפסיעותיהם יותר משיעור אמה, כי הפוסע פסיעה גסה נחלשת ראייתו,

והוא מדברי הגמרא במסכת תענית (דף י:).

בספר מעיינה של תורה (כאן) הביא בשם ספר קומץ המנחה שהקשה על פירוש זה, אם על כך הזהירם, מדוע דוקא יוסף הזהירם על זאת, ולא יעקב אבינו?

ופירש נפלא על פי הגמרא במסכת ברכות (דף מג:), פסיעה גסה נוטלת ממאור עיניו של אדם. ומוסיפה הגמרא, שמי שרוצה להחזיר את מאור עיניו שאבדו, התקנה לכך היא על ידי טעימה מהיין של הקידוש.

והנה חז"ל פירשו (שבת קלט. ומדרש רבה פרשה צ"ב סי' ה') שמאז שמכרו השבטים את יוסף, קבלו עליהם שלא לשתות יין. וכיון שיעקב אבינו ידע מזה, לכן פשוט שלא הוצרך יעקב להזהירם שלא יפסעו פסיעה גסה, שהרי אז ינטל מהם ממאור עיניהם, ולא יוכלו להחזיר את מאור עיניהם על ידי שתיית יין הקידוש, שהרי אין בידם מצות שתיית יין הקידוש, אחר שפרשו מן היין.

אבל עכשיו שהגיעו ליוסף, ונודע להם שיוסף חי, וממילא הותרו בשתיית יין, כיון שעתה היה היין מצוי בידם, לכן הזהירם יוסף שלא יפסעו פסיעה גסה, ולא יסתמכו על שתיית היין בקידוש.

"וַיִּגְדּוּ לוֹ לֵאמֹר עוֹד יוֹסֵף חַי" (מה, כו)

סרה בת אשר חיה לעולם

כתבו רבותינו בעלי התוספות בהדר זקנים (כאן), מדרש, מהו "לאמר"? לפי שסרה בת אשר יצאה לקראתם, ושמעו שהיו מדברים מן יוסף, וכי הוא חי. רצה והקדימה והגידה ליעקב [שיוסף חי]. ואמר לה [יעקב], כן תחי. ומברכתו של צדיק, עדיין היא חיה. והיינו מה שאמרו חז"ל בס' סדר עולם (פרק ט') שסרה בת אשר חיה לעולם. עד כאן לשונם.

"וַיִּרְא אֶת הָעֵגְלוֹת אֲשֶׁר שָׁלַח יוֹסֵף לְשֵׂאת אֹתוֹ וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אַבְיָהֶם" (מה, כז)

מה ראה - עגלות הנשיאים ראה

איתא במדרש פליאה, כיון שראה יעקב עגלות צב שיביאו הנשיאים למשכן. מיד "ותחי רוח יעקב אביהם". וראה שיוסף עדיין עומד בצדקו. עד כאן. והדברים צריכים ביאור.

וראיתי לספר חנוכת התורה (פרשת ויגש) שפירש על פי האמור במסכת שבת (מט: דט"ל מלאכות שבת, כנגד ט"ל פעמים שהמילים "מלאכה" ו"מלאכתו" מוזכרים בתורה. והגמרא מסופקת, האם הפסוק (שמות לו, ז) ו"המלאכה" היתה דים, היא מן המנין של המלאכות, ופירוש הפסוק הוא על רידוד טסי הזהב שלא יהיה לא עבה ולא דק. ואילו הפסוק (בראשית לט, ד) ויבא הביתה לעשות "מלאכתו", האמור אצל יוסף, אינו מן המנין ל"ט מלאכות, כיון שפירושו לעשות צרכיו בא, דהיינו בא לדבר עבירה חס ושלוש. או שמא ויבא הביתה לעשות מלאכתו, הוא מן המנין המלאכות, כי פירוש הפסוק "מלאכתו" היינו מלאכת עבודה ממש, ולא שבא לעשות דבר עבירה. ואילו הפסוק "והמלאכה היתה דים" אינו מן המנין, כי פירוש הפסוק, אינו למלאכה, אלא לומר שהעבודה נגמרה.

והנה כאשר ראה יעקב שהנשיאים הביאו את העגלות, הבין שהפירוש "והמלאכה היתה דים", היינו שנגמרה המלאכה, כי במדרש (במדבר רבה פרשה י"ב סי' ט"ז) מובא שהנשיאים אמרו, כשיגמרו בני ישראל להביא את תרומת המשכן, נביא אנחנו לבסוף את כל שיחסר. וכיון שהביאו ישראל את כל צורך הנדבה, כדכתיב המלאכה היה דים, היו הנשיאים מצירים על שלא זכו בנדבת המשכן. עד כאן. וכיון שכן, מבואר שפסוק זה אינו ממנין ל"ט מלאכות, וממילא לפי זה בהכרח "מלאכתו" שנאמרה אצל יוסף, היינו מלאכתו ממש, ולא לעשות עבירה חס ושלוש, כדי שישלם מנין ל"ט מלאכות. ולכן עתה שמח יעקב ואמר עוד יוסף בני חי. ודברי המדרש מתבארים נפלא והבן.

"וַיִּרְא אֶת הָעֵגְלוֹת אֲשֶׁר שָׁלַח יוֹסֵף לְשֵׂאת אֹתוֹ וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אַבְיָהֶם" (מה, כז)

מה ראה - עגלה ערופה ראה

יש להבין מדוע רק כשראה יעקב את העגלות, נאמר ותחי רוח יעקב אביהם, הרי קודם לכן בישרו לו בניו שיוסף עדיין חי ומדוע אז לא שמח?

בספר חזון ישעיהו (פרשת ויגש) פירש זאת ע"פ מעשה שהיה בפולין, ומעשה שהיה כך היה: היה יהודי שלא עליו בנו נמשך אחר ההשכלה הארורה. יום אחד הודיע הבן לאביו כי החליט לנסוע לברלין ללמוד באוניברסיטה.

אביו שהצטער צער רב מן הבשורה, ניסה להניא את בנו מכוונתו, ותיאר בפניו את הסכנות הרוחניות שיאלץ להתמודד עמהן, ומי יודע אם יעלה הדבר בידו. אך הבן היה נחוש בדעתו, וכל ההפצרות של האב עלו בתוהו. כדי לשכך את צערו של אביו ולהפיג את חששותיו, הבטיחו הבן כי ימשיך לשמור על התורה והמצוות, ולא תפגע רוחניותו במאומה.

אולם אחר זמן קצר שהגיע הבן לברלין, כבר נכרו בו אותות המקום, ואט אט זנח את דרך אבותיו, עד שנשמע לגמרי במקומו החדש. גלח את זקנו, קצץ את פאותיו ועטה עליו מראה שיתאים לסביבתו הנכרית. יום אחד קבל האב מכתב מבנו, ובו מודיעו כי בכוונתו לבקר לפני חג הפסח. שמח האב שמחה גדולה, כשבסתר לבו ציפה לפגוש את בנו פנים אל פנים, לתהות על קנקנו ולהוכיח במו עיניו האם נשתמרה צורתו היהודית.

מה עשה הבן? לקראת שובו לבית אביו, החל לגדל את זקנו ופאותיו, וכשהגיע מועד הנסיעה, השיב לעצמו את מראהו היהודי משכבר הימים. כשראה האב את מראה בנו, שמח בלבו על כך שגם בסביבתו החדשה, הוא מקפיד על מראה יהודי. תוך כדי שיחה שאל האב את בנו, והאם אתה גם מקפיד על אורח חיים יהודי? ענה הבן, בודאי, אבא, הן אם אני מתהלך ברחובות ברלין בלבוש יהודי, מגודל זקן ופאות, אפשר ללמוד מכך על אורח חיי... נחה דעתו של האב, ולאחר חג הפסח נפרד מבנו בלב שלום. כך חזר הדבר על עצמו מדי שנה בשנה. לקראת חג הפסח, היה בנו מגדל זקן ופאות, ועם מראהו היהודי החדש, היה שב אל בית אביו לעשות את הפסח, ולאחריו שב לברלין. לימים הוא נתק את עצמו לגמרי מעברו, עד שנשא אשה נכרית. אולם את מנהג ביקור חג הפסח לא עזב, כדי שלא לצער את אביו.

יום אחד קבל הבן מכתב מאביו, בכל שנה אתה בא לבקר אותי, הפעם אני רוצה לבקר אותך בביתך. התחמק הבן בתואנות מתואנות שונות. ולכן חש האב, שמהו אינו כשורה. מה עשה? עלה על הרכבת הראשונה לברלין, ובהפתעה גמורה הופיע בבית בנו. כשפתחה בעלת הבית הגויה את הדלת, היה בטוח כי זו המשרתת. היכן בעל הבית? שאל. וכשהופיע בנו אל מול פניו במראהו הנוכרי, חשכו עיניו, ונפל מתעלף ארצה.

הנמשל הינו, יעקב אבינו לא ידע משלום בנו, וחשש לחייו. אמרו לו בניו, "עוד יוסף חיי", אך הוא מיאן להאמין להם. גם כשהשמיעו בפניו "את כל דברי יוסף", סימן מסר להם במה היה עוסק כשפרש ממנו, בפרשת עגלה ערופה, עדיין נתקשה יעקב להאמין להם. אולי כל אלו סימנים שנועדו לכסות על האמת. אבל כאשר ראה יעקב את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אותו למצרים, אמר בליבו, אם יוסף מוכן שאבוא אני לראותו, אות הוא כי שלום לו, ולכן רק אז נאמר "ותחי רוח יעקב".

"וַיֵּרָא אֶת הָעֲגָלוֹת אֲשֶׁר שָׁלַח יוֹסֵף לְשֵׂאת אֹתוֹ וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם" (מה, כז)

'עגלות' מלשון 'עיגול'

הרה"ק השם משמואל זי"ע (עמ' רצ"ט) מבאר ביאור נפלא מדוע שלח יוסף ליעקב אביו דוקא עגלות דהנה עגלות מלשון 'עיגול'. כי אופני העגלה 'עגולים' הם, והנה, כל נקודה ונקודה שבעיגול אף בעת ירידתו למטה אינו נחשב 'ירידה' בתכלית, כי ירידתו זו היא עצמה תחילת עלייתו שנית, וחזור חלילה (בסיבוב הגלגל). והוא רמז ומשל נפלא לכל אשר יארע לאדם בהאי עלמא - שכל ירידה אינה ירידה בתכלית, והחכם יראה בכל ירידה תחילת עליה, ויבטח בה' שהנה בוא תבוא עלייתו, וכן בעליה לא יתגאה לכבו כי הרי הוא קרוב ומסוכן לירידה, וזו עצה הנכונה לכל בר ישראל לשים כלל זה תמיד נגד עיניו. וזה מה שרמז יוסף הצדיק ליעקב במה ששלח לפניו 'עגלות' להורות לו כי אף שיורד עתה לגלות המר - גלות מצרים והיא השורש לכל הגלויות הכלליות והפרטיות עד ביאת גואל צדק, אך ירידה זו אינה אלא כי אם לצורך עליה. וזהו אומרו "את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אותו" - שירידה זו, "נשיאות" היא לו. וכראות יעקב את הרמז אשר שלח לו יוסף, הבין בעצמו שמחשבה זו גופא החזיקה את יוסף בכל שנותיו במצרים, ועל ידי זה נשאר 'חיי' ולא מת תחת מלעות הייאוש, ומזה ותחי רוח יעקב אביהם - שמזה הירידה רק תבוא לו עליה.

"וַיֵּרָא אֶת הָעֲגָלוֹת אֲשֶׁר שָׁלַח יוֹסֵף לְשֵׂאת אֹתוֹ וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם" (מה, כז)

מעשה יעקב הכנה לדורות הבאים

יוסף שלח אל יעקב עגלות להעלותו מצרימה, ובאמת לא היה צריך יעקב לנסוע בעגלות להטריח עצמו בטלטולי הדרך, כי אצל האבות הקדושים, היה רגיל נס קפיצת הדרך, ואפילו אליעזר עבד אברהם, הלך לארם נהרים על ידי קפיצת הדרך כמו שדרשו זכרונם לברכה (בראשית רבה פרשה ס' ס' ט"ו).

אמנם אמרו חכמינו זכרונם לברכה, מעשה אבות סימן לבנים, כמו שכתב הרמב"ן (בפרשת לך לך יב, ו), כי על ידי שהאבות עשו פועל דמיוני, הכין הענין ההוא להמשיך את הכח ההוא לדורות האחרונים. עיין שם. ואף כאן הכין יעקב לעתיד לעם ישראל, לכשיצטרכו לבא בנסיעות, ולא יהיו ראויים לנס של קפיצת הדרך, שיהיה בכוחם להשלים את התיקונים הראויים על ידי נסיעתם. וכל זה הוכן בכוחו של יעקב שעל ידי נסיעתו המשיך הכח ההוא לדורות. ונמצא שהעגלות של יוסף, היה להם רמז כעגלות הצב במשכן.

ליוה יעקב את יוסף

כמו כן מה שמצינו (בעל הטורים בראשית לו, יד) שיעקב אבינו ליוה את יוסף עד חברון, כשהלך לראות את שלום אחיו, עיין שם, ועשה כן להמשיך לו שמירת הדרך, ואף שהיה בכוחו להמשיך לו שמירה על ידי עבודתו וכח קדושתו גם מביתו, ועל כן אמר לו יוסף אבא חזור בך. אמר לו יעקב, בני, גדולה מצות ליוה שנרמזה בפרשת עגלה ערופה, שנאמר בה (דברים כא, ז) ידנו לא שפכו את הדם הזה, ודרשו חכמינו זכרונם לברכה (רש"י שם) וכי עלתה על לב שזקני בית דין שופכי דמים הם? אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות ובלא ליוה. עד כאן. היינו שמבואר מפרשת עגלה ערופה שלהמשיך את שמירת הדרך, צריך להיות דוקא על ידי עבודת המצוה השייכת בדרך, דהיינו מצות ליוה, ועשה כן יעקב לשמירה לדורות הבאים.

יעקב לקח למצרים עצי ארזים שנטע אברהם

זכיוצא בזה נמצא במדרש רבה (בראשית ויגש פרשה צ"ד ס' ד'), ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה שבע, להיכן הלך? אמר רב נחמן, שהלך לקח ארזים שנטע אברהם וזינו בבאר שבע. אמר רבי לוי, ממגדל צבעיא קצצום, והביאום עמהם למצרים, ולא היה בהם לא קשר ולא פקע. עד כאן.

והנה היתה ליעקב כוונה מיוחדת כאשר קצץ בארזים ולקח אותם למצרים, כי היה ירא לרדת למצרים, מחשש פן חס ושולם ישתקעו שם בני ישראל, ויטמעו בין הגוים, ושוב לא יצאו משם. ומחמת חשש זה, רצה יעקב לעשות קשר מהותי בין זרעו היורד למצרים ובין ארץ ישראל, ולכן הקפיד שיהיו תמיד עמם עצים אלה, ויהיה הדבר נמסר מדור לדור לאמור, הלא תראה כי בטח תבוא זמן הגאולה, כי הלא כאן הם העצים שהביא זקננו מארץ ישראל, והם הם שנטעם אברהם אבינו בבאר שבע, והם עומדים ומוכנים אצלנו לבנות מהם את המשכן כשנצא ממצרים, ואם כן בודאי הוא שנצא מפה בקרוב. ובכח עצים אלו, חיזקו האחד את השני, ולא נפלו אל שער הנ' של שערי טומאה, עד בא זמן הגאולה.

"וַיֵּרָא אֶת הָעֵגְלוֹת אֲשֶׁר שָׁלַח יוֹסֵף לְשֵׂאת אֹתוֹ" (מה, כז)

ועגלות של פרעה להיכן הלבנו?

מלשון הפסוק "וירא את העגלות אשר שלח יוסף" משמע שראה יעקב רק את העגלות ששלח יוסף, ולא את העגלות ששלח פרעה, הנזכרים לעיל (מה, יט). והקשה על זה במדרש (בראשית רבה פרשה צ"ד ס' ג', וילקוט שמעוני רמז קנ"ב) עגלות ששלח פרעה היכן היו? ותירץ המדרש, שהיות ובעגלות של פרעה היתה חקוקה עליהן עבודת אלילים, על כן עמד יהודה ושרף את כל העגלות ששלח פרעה, כי רגיל היה שבט יהודה לשרוף עבודת אלילים.

"וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל רַב עוֹד יוֹסֵף בְּנֵי חַי אֲלֶכָה וְאֶרְאֶנּוּ בְּטָרֵם אָמוֹת" (מה, כח)

"רב עוד יוסף", מהו פירוש "רב"

בספר ביאורי מהרא"י לבעל תרומת הדשן זצ"ל (פרשת ויגש) כתב ביאור נפלא, לדברי יעקב אבינו עליו השלום, "רב" עוד יוסף בני חי וגו', והם צריכים תלמוד משום שלכאורה תיבת "רב" מיותרת. ופירש, דברי יעקב היו מכוונים כנגד "עשו" הרשע שנקרא "רב", כדכתיב (לעיל כה, כג) "ורב" יעבוד צעיר. שבעת שנאבד יוסף, וחשבו כולם שנטרף על ידי חיה רעה, שמח עשו שמחה גדולה עד מאד, לפי שיוסף היה שטנו של עשו, כדכתיב (עובדיה א, יח) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש וגו', ואש בלא להבה אינה שולטת למרחוק.

ולכן כאשר שמע יעקב שעוד יוסף בנו חי, והוא משנה למלך במצרים, אמר יעקב, "רב" עוד יוסף בני חי, כלומר, עשו אל תשמח, הן עוד יוסף בני חי וקיים, ועדיין יש להבה לאש. (אוצר פלאות התורה).

"וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל רַב עוֹד יוֹסֵף בְּנֵי חַי אֵלֶיךָ וְאַרְאֵנוּ בְּטָרִם אַמּוֹת" (מה, כח)

"ואראנו" כדי להכירו בחכמת הפרצוף

כשגלה יוסף למצרים, פחד יעקב שמא טימא אות ברית, ועל זה היה מתאבל. כשבאו ואמרו לו בניו, עוד יוסף חי, היינו שעדיין דבק באל חי ולא טימא הברית, לא האמין יעקב, לפיכך אמר, אלכה ואראנו בטרם אמות, כיון שהיה בקי בהכרת פנים אם נכשל, וכשראה אותו שלא חטא מיד היה שמח. (מתוקים מדבש, עמוד 453 בשם המדרש).

"וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמֵרָאת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב יַעֲקֹב" (מו, ב)

זכה יעקב להתגלות נעלית יותר

הזוהר הקדוש (ח"א דף קמ"ט ע"ב) מבאר, שדרגת ההתגלות שהיתה כאן ליעקב, גדולה יותר מאשר השיג בחלום בבית אל (לעיל ריש ויצא כח, יב) וזה תוכן דברי הזוהר, בא וראה (בראשית כח, יב) ויחלום והנה סולם, וכי יעקב שהוא השלם של האבות, בחלום נתגלה עליו, ובמקום הקדוש הזה לא ראהו אלא בחלום? [כיצד יתכן שיעקב שהוא שלם שבאבות, וגם התגלות זו היתה לו במקום קדוש, ובכל זאת השיג כאן התגלות רק בדרגת חלום?]. אלא יעקב בזמן שראה את החלום לא היה נשוי, ויצחק היה קיים. ואולם לאחר שבא לארץ הקודש עם השבטים, וכבר הושלם עם עקרת הבית ואם הבנים שמחה, נאמר בו (בראשית לה, ט) וירא אלהים אל יעקב, וכן כתוב (בפסוקנו) ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה, כאן לא כתוב חלום, כי היא מדרגה אחרת נעלית היא.

גם בגלות, השכינה עמכם

והנה הטעם שהקב"ה נגלה ליעקב אבינו בירידתו למצרים "במראות הלילה"? הוא בכדי ללמד, שאפילו שיהיו ישראל בגלות הדומה ללילה, מ"מ השכינה שורה ביניהם. וכמו שנאמר אחר כך (מו, ד) אנכי ארד עמך, וכן כתוב (ישעיה סג, ט) בכל צרתם לו צר. וכן נאמר (תהלים צא, טו) עמו אנכי בצרה.

"וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמֵרָאת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב יַעֲקֹב" (מו, ב)

מדוע נכתב "ויאמר" פעמיים

צריך ביאור, מדוע התווספה כאן התיבה "ויאמר", לפני יעקב יעקב, שלכאורה היא נראית כמיותרת, שהרי הפסוק פתח ב"ויאמר" ועל כן מספיק שיהיה כתוב ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה יעקב יעקב ויאמר הנני? ונראה לומר שמכיון שתיבת "ויאמר" עולה במספר [גימטריא] "נור", דהיינו כתר, ולכן ה-ויאמר הראשון הוא לפשוטו של מקרא והשני הוא להורות על הכתר, שרמזו לו השם יתברך "אל תירא מרדה מצרימה" מפני שהשם יעקב הוא מלשון "עקב" ומרמה, כי השם יעקב הוא "נור" כתר וגדולה.

לשם מה נכפל "יעקב יעקב"

גם יש לדעת, מכיון שכבר קראו לעיל (לה, י) ליעקב בשם ישראל, אם כן מדוע כאן קראו יעקב, ועוד כפל שמו בשם יעקב? ונראה בסייעתא דשמיא יעקב יעקב עם הכולל עולה מספרו שס"ה, שהוא מנין ימות השנה, ורמז ליעקב אבינו עליו השלום, שלא יפחד שמא במצרים לא יוכל לשמור את ימיו ביראת ה'. אלא ידע שכל ימיו, במשך כל ימות השנה, יהיו בשלימות בתורה ובמצוות. גם מרומזו הדבר ביעקב יעקב שבמספר קטן עולה כ"ב, הן כ"ב אותיות התורה, להורות לו כאמור, שאין לו ממה לחשוש, כי ישמור על כל כ"ב אותיות התורה.

גם רמז לו השם יתברך בכפל השם יעקב יעקב, לפי שיעקב הוא מלשון "עקב" והעקב הוא בתחתית וסוף גובה האדם, להורות שאפילו אם יהיו עם ישראל בבחינת "עקב" בגלות החושך והמר, אל יתיאשו מהגאולה חס ושלום, אלא אם "יעקב", המתן ל"יעקב", דהיינו חכה וצפה "לסוף" היא הגאולה, כי יש קץ וסוף לגלות, ובמהרה תבוא הגאולה, אמן ואמן. (ילקוט המוסר ואבני השוהם)

"וַיֹּאמֶר אֱנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אֲבִיךָ אֵל תִּירָא מִרְדֵּה מִצְרַיִמָּה כִּי לְגוֹי גָדוֹל אֲשִׁימְךָ שָׁם" (מו, ג)

מדוע חשש יעקב לירד למצרים וכיצד ה' הניח דעתו

פירש רש"י, אל תירא מרדה מצרימה, לפי שהיה יעקב מצר על שנוקק לצאת לחוצה לארץ. ומקור הדברים הוא מפרקי דרבי אליעזר (פרק ל"ט) וזה לשונו, שמע יעקב על יוסף שהוא חי, והיה מהרהר בלבו ואומר, איך אעזוב את ארץ אבותי, הארץ ששכינתו של הקדוש ברוך הוא בתוכה, ואלך אל ארץ טמאה לתוך העבדים, בני חם, במקום שאין יראת

שמים ביניהם. אמר לו הקדוש ברוך הוא ליעקב, אל תירא מרדה מצרימה... אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה. עד כאן.

ויש לומר, שיעקב אבינו היה ירא מלרדת מצרימה, מכיון שידע שנגזרו על בניו להיות בגלות ארבע מאות שנה בארץ מצרים, כמו שאמר הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו כברית בין הבתרים (בראשית טו, ג) ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה. ועל כך היה יעקב מצר ודואג, שכן ראה הוא ברוח הקודש, שאם אכן ישארו בניו במצרים, שהיא ערות הארץ, ארבע מאות שנה, אזי ישקעו בחמישים שערי טומאה, ושוב לא יוכלו לצאת משם לעולם. לכן הבטיח הקדוש ברוך הוא ליעקב, אל תירא מרדה מצרימה, כי לגוי גדול אשימך שם. אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה, כלומר "אנכי ארד עמך מצרימה", לשמור על בניך שלא ישקעו בחמישים שערי טומאה, ובכח זה "ואנכי אעלך גם עלה", שאוציא אותם ממצרים.

ואכן כך היה, כאשר עם ישראל היו בסכנה לשקוע בחמישים שערי טומאה, הוציאים הקדוש ברוך הוא עוד קודם הזמן שנקצב לגלות, כמו שכתוב (שמות יב, ט) כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה. ומבואר בסידור האריז"ל (לרי' יעקב קאפל, בהגדה, על מצה זו שאנו אוכלים), שלא יכלו להתמהמה, כי אם היו מתמהמהים עוד קצת, היו שוקעים בחמישים שערי טומאה, ושוב לא היו יכולים לצאת משם.

כיצד יצאו ישראל ממצרים קודם הזמן

ידוע שאלת המפרשים, היות והגזרה היתה (בראשית טו, ג) ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, אם כך, איך זה שבני ישראל יצאו ממצרים לפני הזמן הקצוב, אחרי מאתיים ועשר שנים, שהם מאה ותשעים שנה לפני הזמן? ונאמרו בזה כמה תירוצים, יש שתירצו, שהיות ועם ישראל התרבו במצרים בצורה ניסית א"כ כמות העובדים עלתה וזה השלים את השנים החסרות. ויש שתירצו, שגם צער השכינה על שהיתה עם עם ישראל בגלות מצרים, שהיתה ערות הארץ, השלים את השנים. ועתה נרחיב לבאר תירוצים אלו.

ריבוי הילודה תמורת זמן הגלות

התירוץ הראשון, שריבוי הבנים השלים את השנים, מובא בספר פרשת דרכים (דרך מצרים דרוש ה' דף כ"ז ע"א) בשם המפרשים, שמאחר והתרבו במצרים שלא כדרך הטבע, כמו שכתוב (שמות א, ז) ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאוד מאוד ותמלא הארץ אותם. ריבוי הבנים השלים את חשבון הארבע מאות שנה. שכן, תמורת מה שהיו ישראל צריכים לעסוק בעבדות של ארבע מאות שנה, השלימו שיעור זה בזמן מועט, בגלל ריבוי האנשים.

ועל פי זה מפרש הרב את דברי הנביא (ישעיה ס, כב) הקטון יהיה לאלף, והצעיר לגוי עצום, אני ה', בעתה אחישנה. שכן, יש לשאול, מה הקשר בין תחילת הפסוק, "הקטון יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום", לבין סופו "אני ה' בעתה אחישנה" לגאולה השלימה. עוד יש לדקדק בלשון הכתוב "בעתה אחישנה", שהם דברים הסותרים זה את זה, וכשאלת חז"ל בסנהדרין (צח). כתיב "בעיתה", משמע שהגאולה תהיה במועד הקבוע מראש על ידי הבורא יתברך. ומאידך כתיב "אחישנה", משמע שהגאולה תבוא קודם זמנה הקבוע, וזאת כיצד? אלא, שיש שני מועדים אפשריים לגאולה העתידית של עם ישראל, "זכו", היינו אם יהיו ישראל זכאים על ידי דבקתם בתורה ובמצוות, אזי "אחישנה", היינו שיחיש ה' את גאולתם. "לא זכו", דהיינו אם ישראל לא יהיו זכאים וראויים, אזי "בעתה", תבוא הגאולה במועד הקבוע על ידי השם יתברך. ולפי האמור יש לומר, שכמו שהקדוש ברוך הוא מיהר את הקץ גלות מצרים על ידי ריבוי האנשים, כך יהיה לעתיד לבוא, למרות שגור הקדוש ברוך הוא שנהיה בגלות כמות מסוימת של שנים, בכל זאת יקדים הוא יתברך את הגאולה על ידי שנתרבו ישראל מאוד, שעל ידי הריבוי ישלים הקדוש ברוך הוא את מספר השנים שנגזרו. וזוהי כוונת הכתוב, "הקטון יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום", כלומר לעתיד לבוא, יתרבו בני ישראל שלא כדרך הטבע, ועל ידי כך "אני ה' בעתה אחישנה", אחיש ואמהר את זמן הגאולה של "בעתה", כיון שהריבוי ישלים את מספר ימי הגלות.

צער השכינה שעמהם בגלות, עלה תמורתם

עתה, נתבונן בתירוץ השני הנזכר, שצער השכינה בגלות מצרים, השלים את מנין ארבע מאות השנים שנגזרו כברית בין הבתרים. והנה שנינו בגמרא (מגילה כט). תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר, בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקדוש ברוך הוא, שבכל מקום שגלו, שכינה עמהם. גלו למצרים שכינה עמהם... עד כאן לשונו. וכך גם שנינו במדרש

רבה (שמות פרשה ג' סי' ג' ופרשה ט"ו סי' ט"ז) בשעה שיש להם ירידה, יש גם לקדוש ברוך הוא ירידה, ובשעה שיש להם עליה, יש לו גם כן עליה, שנאמר (בראשית מו, ד) אנכי ארד עמך מצרימה, ואנכי אעלך גם עלה. עד כאן. הנה שהשכינה ירדה יחד עם עם ישראל לגלות מצרים, ולפיכך יש לומר, שצער השכינה לשהות במקום טומאה כמצרים, שהיא ערוות הארץ, השלים את זמן הגלות.

וענין נפלא זה רמזו הקדוש ברוך הוא למשה רבנו, כאשר התגלה אליו לראשונה, כדי לבקשו להיות שלוחו להוציא את בני ישראל ממצרים, כמו שכתוב (שמות ג, ב) וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה, ופירש רש"י, "מתוך הסנה" [שיח קוצני] ולא אילן אחר, משום (תהלים צא, טו) עמו אנכי בצרה. עד כאן. לפי האמור הביאור הוא, היות והקדוש ברוך הוא רצה לבקש ממשה להוציא את בני ישראל ממצרים, הרי עלול משה לתמוה, איך יצאו ישראל ממצרים לפני שהשלימו את גזירת השיעבוד של ארבע מאות שנה. ולכן כדי ליישב פליאה זו, נגלה אליו הקדוש ברוך הוא מתוך הסנה הקוצני, ללמדו "עמו אנכי בצרה", ומכיון שהקדוש ברוך הוא כביכול הצטער בצערם של ישראל, השלים צער זה את זמן השיעבוד, וכבר ראויים הם לצאת ממצרים.

וירא מלאך ה' בלבת אש - להשלים את "השם"

על פי הקדמה זו, יפתח לנו פתח להבין מדרש פליאה שהביא המקובל האלהי רבי שמשון מאוסטרופולי הי"ד, על הפסוק (שמות ג, ב) וירא מלאך ה' בלבת אש, להשלים את "השם". עד כאן. ותמהו המפרשים על דבריו של הרב, וכי איזה "שם" צריך להשלים?

ויישב זאת החתם סופר בתורת משה (פרשת בשלה), שהקדוש ברוך הוא גזר על ישראל להיות ארבע מאות שנה בגלות, כנגד שני שמות "שדי אלהים", שהם עולים בגימטריא ארבע מאות. והנה, מצינו בילקוט שמעוני (פרשת שמות רמז קס"ב) שכל זמן שהיה לוי קיים, לא נשתעבדו ישראל במצרים, שנאמר (שמות א, ו) וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא ובני ישראל פרו. נמצא משמת לוי עד שיצאו ישראל ממצרים מאה ושש עשרה שנה, אין שיעבוד יותר עליו, ולא פחות משמונים ושש משנותיה של מרים שנקראת על שם המרור. עד כאן. הנה מבואר שקושי השיעבוד היה שמונים ושש שנים, מעת שנולדה מרים, עד שיצאו בני ישראל ממצרים, והוא כנגד שם "אלהים", ולכן היו צריכים עם ישראל להשאר במצרים ולהשלים עוד שלוש מאות וארבע עשרה שנים "להשלים את השם" שהוא שם "שדי", שמניינו עולה שלש מאות וארבע עשרה. אולם "וירא ה' בלבת אש" משום אנכי בצרה, ולפיכך התמעטו מנין ימות שנות גלות מצרים, ויצאו ישראל לפני הזמן שנקבע להם.

"אל תירא מִצְרִימָה" (מו, ג)

"אל תירא" כי שם ינצלו מההתבוללות

בספר טעם ודעת (פרשת ויגש) מביא בשם הספורנו (מו, ג) שיעקב אבינו נצטווה לרדת למצרים, לפי שבארץ כנען עלולים בניו להתחתן ולהתערב בגויים. אבל בארץ מצרים שם המצרים שונאים אותם, כנאמר (בראשית מג, לב) כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם. שנאת הגויים תציל אותם מההתבוללות, ולכן עדיף להתגורר במצרים מבארץ ישראל.

"אֲנֹכִי אֶרְדֶּה עִמָּךְ מִצְרִימָה וְאֲנֹכִי אֶעֱלֶךָ גַם עֲלֵהָ" (מו, ד)

הקב"ה יקדים לרדת לפניו ולצאת אחריו

הכלי יקר (כאן) עומד על דיוק נפלא בפסוק דבתחלה גבי ירידה כתוב אנכי ארד עמך, קודם אני ירד ואח"כ עמך, וגבי העליה אעלך גם עלה קודם אתה תעלה ואח"כ אני והדבר צריך ביאור. ומסביר הרב על פי משל, לאחד שהולך את חברו למים עמוקים, והיה חברו ירא לרדת שמה, פן יטבע ברוב עומקם, על כן אינו יורד לתוך המים עד שירד שמה תחילה חברו המוליכו והוא אחריו. אבל בעליה, אינו רוצה שילך מוליכו תחילה, והוא ישאר במים לבדו, אלא להיפך הוא העולה תחילה ומוליכו אחריו, וזאת כדי שבין בירידה ובין בעליה לא ישאר לא אחד לרגע אחד במים.

אף כאן יעקב אבינו התיירא מלירד מצרימה אל מקום חושך ענן וערפל, עד שהבטיח לו הקדוש ברוך הוא, שהוא לא יעזוב אותו, ושהוא יקדים לרדת לפניו מצרימה, ולהיפך ביציאה ממצרים הבטיחו ה', שיעקב יצא ראשון ממצרים ורק אחר כך יצא הבורא. ולכך נאמר בירידה למצרים "אנכי ארד עמך", הקדים את "אנכי" ל"עמך", אבל בעליה נאמר להיפך "ואנכי אעלך גם עלה", "אעלך" קודם, ואחר כך "גם עלה". כי לא רצה הקדוש ברוך הוא שיהיו ישראל בגלות

רגע אחד בלא השכינה, על כן הקדים בירידה את ירידת השכינה, ובעליה הקדים את עליית יעקב. וסיים הרב. וזהו ענין נכון ויקר.

"וְאֵנֹכִי אֶעֱלֶךָ גַם עִלָּה" (מו, ד)

רמזים לעתיד לבא

"גם עלה" בראשי תיבות, גואל משה עתיד לגאול הישראלים, ועוד בראשי תיבות, גואל משיח עתיד לבנות המקדש, או, גואל מנחם עתיד לכלות האומות. אמן.

"וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת יַעֲקֹב אֲבִיהֶם" (מו, ה)

כיצד ירד יעקב למצרים

במדרש הגדול (מובא כאן בתורה שלימה) מובא רבי אליעזר אומר, בשכר מעשיהם שעשו בביאתן למצרים, זכו ועלו ממצרים. ומה מעשים עשו? אף על פי שנתן להם עגלות לשאת את אביהם, כדי שלא יצטער [אביהם מטורח הדרך], מה עשו [בני יעקב], נחלקו לשלש כתות, וישאו אותו על זרועותיהם, והיו אלו נכנסין ואלו יוצאין, מנין? שכן הוא אומר (בראשית מו, ה) ויקם יעקב מבאר שבע "וישאו" בני ישראל את יעקב. ויבואו בני ישראל אין כתיב, אלא "וישאו" בני ישראל, שנשאו אותו על זרועותיהן. עד כאן לשונו.

"וּבְנֵי יִשְׂשַׁכָּר תּוֹלְעַ וּפְנֹה" (מו, יג)

סוד שמות בני יששכר

המדרש מגלה שבשמותיהם של בני יששכר שנקראו "תולע ופנה", טמונים מהות שבט יששכר. שהנה שנינו במדרש הגדול (כאן) מה תולעת זו אין לה אלא פיה, כך שבטו של יששכר, אין להם אלא פיהם. ומה פואה זו מין צבע, וצובעת את הכל. כך שבטו של יששכר, צובעים את העולם כולו בתורה. ועוד עיין בזה להלן (ויחי מח, טז) על הפסוק ויקרא בהם שמי.

"וּבְנֵי אֲשֵׁר... וְשָׂרַח אֲחֵתָם" (מו, יז)

יחוסה של שרח

מדוע נכתב, ובני אשר וכו' ושרח אחותם, והוא נראה לכאורה מיותר, הן ברור שאם היא בתו של אשר, היא אחותם של בניו? הרמב"ן (במדבר כו, מו) עמד על כך, ויישב וזה לשונו, היתה [שרח] בת אשתו [של אשר] מאיש אחר אשר לא היה לו בן וכו', ויהיה טעם "ושרח אחותם", כי היתה אחות בניו, לא בתו וכו'. עד כאן. הרי ששרח לא היתה בתו של אשר, אלא בתו של אשתו מנישואים קודמים, ולכך נכתב "שרח אחותם", כי היא אחותם החורגת של בניו, ולא בתו של אשר.

בעל העקידת יצחק (שער פ"ד) כתב על דרך "יתכן", כי אמא של שרח מתחילה היתה לאיש מבני השבטים, מאותן שמתו אחרי כן בלא בנים, [ואחר כך] ויצאה ממנו [ונישאה] והיתה לאשר. ולשבעה חדשים ללקוחיה, ילדה אותה, ולא נודע אם היא בת תשעה לראשון או בת שבעה לאחרון, ונמצאת קרחה לנחלה מזה ומזה [אינה זכאית לנחלה משום צד], מאשר [אינה יורשת נחלה] כי היו לו בנים, ומהראשון מפני הספק [אינה יורשת נחלתו אף על פי שאין לו בנים ואז בת יורשת, מפני הספק האם היא בתו, או לא]. ולזה נתיחסה מתחילה אל האחים ולא להאב, ולא נמנע הכתוב לומר (במדבר שם) ושם בת אשר שרח [ולא נאמר ובת אשר], מפני הספק, עד כאן, ועוד עיין שם (ועיי בהכתב והקבלה כאן).

ובאמת בת מי היתה שרח? בספר הישר (פרשת וישב) מבואר שהיתה בת מלכיאל בן עילם בן שם.

"וּבְנֵי דָן חָשִׁים" (מו, כג)

"חשים" מלשון יחשה, ואותיות משיח

נראה בסיעתא דשמיא לרמוז בפסוק, על פי מאמר חכמינו ז"ל (חולין פט.). על הפסוק (איוב כו, ז) תולה ארץ על בלימה, שהעולם קיים ועומד בזכות מי שבולם פיו בשעת מריבה. ולפיכך נאמר "ובני דן", רצונו לומר, אם הוא בין אותם שאחרים "דנים" אותו, ומבזים אותו, אזי ינהג מנהג "חשים", היינו שיחשה ולא יענה.

או יתבאר על דרך זו, "ובני דן", כלומר על ידי שאנחנו בני ישראל הולכים ומקיימים את כל "דיני" התורה ועוסקים בתורה, "חושים", על ידי זה יבא "משיח" צדקנו, שמשיה הוא אותיות "חשים", שעל ידי מאור התורה נזכה למוטב, ונקרב את גאולתנו ופדות נפשנו. אמן.

"וְאֵת יְהוּדָה שָׁלַח לְפָנָיו אֶל יוֹסֵף לְהוֹרֹת לְפָנָיו גִּשְׁנָה וַיָּבֵאוּ אֶרְצָה גִּשְׁן" (מו, כח)

בכל מקום שהיה יעקב הולך היה עוסק בתורה

מדרש רבה (פרשה צ"ה סי' מ"ו) מהו "להורות"? אמר רבי נחמיה, להתקין לו בית תלמוד שיהא מורה שם תורה, שיהיו השבטים קורין בו את התורה וכו'. ללמדך, שבכל מקום שהיה הולך, היה עוסק בתורה, כשם שהיו אבותיו עושין. עד כאן.

"וַיֵּאסֹר יוֹסֵף מִרְכַּבְתּוֹ" (מו, כט)

שני אנשים קיבלו את הכבוד הגדול בעולם

מדרש תנחומא (ויגש סימן ז') אמר ר' יודן בשם ר' איבו, שני בני אדם ראו כבוד גדול, מה שלא ראה בריה בעולם, ואלו הן, יתרו ויעקב. יתרו כשבא אצל משה כתיב בו (שמות יח, ז) ויצא משה לקראת חותנו, מי היה רואה משה יוצא ואינו יוצא? [מי היה רואה] שרי אלפים ושרי מאות יוצאין, ולא היה יוצא? וכו', [לכן] התחילו כל ישראל יוצאין לקראת יתרו. ואף יעקב כשבא אצל יוסף מה כתיב בו, "וַיֵּאסֹר יוֹסֵף מִרְכַּבְתּוֹ", מי היה רואה ליוסף יוצא לקראת אביו, יחד עם עבדי פרעה וזקני ביתו יוצאים, ולא היה יוצא, לקיים מה שנאמר (משלי ג, לה) כבוד חכמים ינחלו. (מוסר חכמים חלק א' עמוד שכ"ג).

"וַיֵּאסֹר יוֹסֵף מִרְכַּבְתּוֹ" (מו, כט)

אסירה כנגד אסירה

"וַיֵּאסֹר יוֹסֵף מִרְכַּבְתּוֹ", וכי לא היו לו כמה עבדים? אלא עשה כן לכבוד אביו. תבא אסירה של יוסף שאסר לקראת אביו, ותעמוד על אסירה של פרעה הרשע שהלך לרדוף את ישראל כמו שנא' (שמות יד, ו) ויאסור את רכבו ואת עמו לקח עימו (מוסר חכמים השלם חלק א' עמוד של"ב, ע"פ מדרש רבה פרשה נ"ה סי' ג').

יהודה מרוב שמחתו לא ביקש מאביו למחול לו על אותו נידוי

כאמור "וַיֵּאסֹר יוֹסֵף מִרְכַּבְתּוֹ" שיוסף אסר את מרכבתו בעצמו, מרוב שמחה לכבוד אביו, ולא נטל גדולה באותה שעה, והשמחה חוטפת את הלב. ולמה שמח? שהיו המצרים אומרים, עבד ימלוך עלינו? וכן שבאו אביו ואחיו אמר, עכשיו הם יודעים שאני בן חורין. אף יהודה מרוב שמחתו לא בקש מאביו למחול לו על אותו נידוי ונידוי על תנאי צריך הפרה, ולפיכך היו איבריו מגולגלין עד שבא משה וביקש עליו רחמים (מוסר חכמים חלק א' עמוד של"ו).

יעקב עשה את כל עצות חז"ל לגבור על היצר הרע

כתב בספר מעיינה של תורה (פרשת ויגש) בשם רד"מ מטשורטקוב, הגמרא במסכת ברכות (ה). אומרת, לעולם ירגיז אדם יצר הטוב על יצר הרע, נצחו, מוטב. לא נצחו, יעסוק בתורה. נצחו, מוטב. לא נצחו, יקרא קריאת שמע. נצחו, מוטב. לא נצחו, יזכור לו יום המיתה. עד כאן. דהיינו חכמינו זכרונם לברכה נותנים ג' עצות כיצד לנצח את היצר הרע, תחילה יעסוק בתורה, ואם עדיין היצר בוער בקירבו, יקרא קריאת שמע, ואם עדיין היצר בו, יזכור יום המיתה. והנה יעקב אבינו כשהגיע למצרים אל מקום טומאה, נתיירא מאוד שמא יתגבר עליו יצר הרע, לכן קיים את כל עצות חכמינו ז"ל, א. נאמר (בראשית מו, כח) ואת יהודה שלח לפניו להורות, ופירש רש"י, לתקן לו בית תלמוד. הרי זו עצת חז"ל שיעסוק בתורה. ב. קרא קריאת שמע, כמו שפירשו חז"ל (רש"י מו, כט), שקרא יעקב קריאת שמע בשעה שראה את יוסף. ג. ואף הזכיר לו יום המיתה, כמו שאמר (שם, שם, ל) ויאמר ישראל אל יוסף אמותה הפעם.

"וַיִּרְא אֱלֹהֵי וַיִּפֹּל עַל צְוֹאֲרָיו וַיִּבְכֶּה עַל צְוֹאֲרָיו עוֹד" (מו, כט)

אפילו לא שאל לשלומו אלא קרא קריאת שמע

מבואר בפסוק, שיוסף נפל ובכה על צואריו של אביו, ברם על יעקב לא נאמר כן, וביאר רש"י (כאן) שאכן יעקב לא נפל על צואריו של יוסף ולא בכה עליו, היות ובעת המפגש היה יעקב קורא את שמע.

שמעתי בשם הגאון רבי יוסף כהנמן זצ"ל, בשם חמיו הגאון מוילקומיר זצ"ל, בעת שנפטרה זוגתו של החתם סופר, בתו של רבי עקיבא איגר, לא סיפרו את הדבר לאביה רבי עקיבא איגר [כדאיתא בשו"ע (יו"ד סי' ת"ב סעיף י"ב) מי שמת לו מת ולא נודע לו, אינו חובה שיאמרו לו, ואפילו באביו ואמו, ועל זה נאמר (משלי י, יח) מוציא דיבה הוא כסיל]. וארע שרבי עקיבא איגר נודמן סמוך לפרשבורג, והודיע שרצונו לשובות את השבת בבית "החתם סופר" שלא ראו זה את זה שנים הרבה. החתם סופר לא ידע היאך לנהוג, שכבר נשא אשה אחרת, ולפיכך התייעץ עם אשתו, והיא מצדה היתה מוכנה לעזוב את ביתם לשבת זו. ברם החתם סופר התישב בדעתו ואמר, לא, עליך להישאר בבית. בערב שבת הגיע רבי עקיבא איגר לבית החתם סופר, ומסרו לו שהחתם סופר נמצא בבית דין. הלך לשם, ובהגיעו תיכף ומיד שאל אותו "החתם סופר" בענין גט שהגיע לפניו, ודנו ופלפלו בדבר עד סמוך לכניסת השבת, ואחרי רחיצה וטבילה קיבלו את השבת. בסעודה המשיכו ופילפלו עוד, וכך היו שקועים בדברי תורה כל השבת, ומיד לאחר ההבדלה פנה הגאון רבי עקיבא איגר ללכת, ואמר שאין לו פנאי אפילו לדבר עם בתו ורק מבקש למסור לה דרישת שלום. **כשנתבונן** בדבר נראה את גודל קדושת רבותינו אדירי התורה, שדברי תורה משכחים את כל ענייני העולם הזה, כי כל חייהם ורצונם הוא רק לעמול בתורה. וזה שמצינו אצל יעקב אבינו שלא ראה את יוסף בנו יותר מעשרים שנה, וחשב שבנו נהרג, ועתה כשראהו אפילו לא שאל לשלומו, אלא קרא קריאת שמע, שכל מטרתו היא ליחד את שמו של ה' בעולם. (חיים למוצאייהם עמוד קי"ח).

"וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל צַוְּאָרְיוֹ וַיִּבְכֶּה עַל צַוְּאָרְיוֹ עוֹד" (מו, כט)

לא להביט אל העבר אלא על העתיד

מספרים שפעם נכנס בחור אל הרב הקדוש בעל הלב שמחה זי"ע, וקונן בפניו כי מצבו הרוחני גרוע עד מאד. נענה הרב הקדוש ואמר, הנה יוסף הצדיק היה נעלם מעיני אביו כ"ב שנה, עד שיעקב חישוב ש"טרוף טורף יוסף", ורק אחר כלות כ"ב השנים נפגשו יחדיו האב והבן, וראה זה פלא, לא מצינו ששאל יעקב את יוסף, איך עברו עליו כל כ"ב השנים, היכן היה ומה היו מעשיו. ולא עוד אלא שהרמב"ן (בראשית מה, כז) סובר (בשונה מרש"י הקדוש) שעד סוף ימיו לא ידע יעקב ממכירת יוסף. והנהגתו פלאית היא. שכך היא דרכם של אבותינו הקדושים, שלא לדבר ולא לחשוב כלל על העבר. כמו כן, אתה, תשכח מכל רוע מעלליך, והתחל בעבודת ה' מכאן ואילך בלא שום חשבונות, וה' יהיה בעזרך.

והזכיר הרב הקדוש הלב שמחה זי"ע זאת מדברי הירושלמי (פאה פ"ח ה"ח) שרבי יוחנן וריש לקיש הלכו לרחוץ בחמי טבריא, בדרכס פגע בהם עני וביקש מהם נדבה. אמרו לו, כשנחזור מהמרחץ ניתן לך. משחזרו מצאו אותו מת גווע מרעב. אמרו חכמים, לא זכינו לטפל בו בחייו, נטפל בו במיתתו. כאשר טיפלו בו, מצאו עליו כיס מלא דינרין, עיין שם. הבה ונתבונן, מה יעשה אדם מן השורה בראותו שגרם לעני למות, הרי היה מתמלא כולו צער ומכאובים, אבל ובכי על עוון הרציחה, וכולו היה אומר ייאוש, ובוודאי שלא היה יכול לטפל בקבורתו. לא כך היא דרכם של האמוראים, כי אינם מביטים על העבר, אלא על העתיד, על מה יש בידם לעשות מכאן ואילך. ועל כן מה שהיה היה, ועתה ניצבת לפנייהם מצות קבורת המת, על כן מיד עסקו בכבודו. והנה, אם לא היו מתחזקים לטפל בו לאחר המיתה, היו נשארים באבלם וצערם לעולם, כאילו שהם גרמו למיתתו, ובזכות הנהגתם שפנו לטפל בו במיתתו, זכו לגלות שבאמת לא היו הם אשמים במיתתו כלל, שהרי כסף לא היה חסר לו, שהנה תלוי עליו כיס מלא דינרין, והוא האשם בעצמו, שלגודל קמצנותו, העדיף למות כשכיס מלא מעות בידו... ומכאן נלמד שעבודת האדם היא להסתכל אך ורק על העתיד בלבד, ולא ירבה לחשוב ולהצטער על העבר, ואז יווכח שהכל לטובה.

"וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל צַוְּאָרְיוֹ וַיִּבְכֶּה עַל צַוְּאָרְיוֹ עוֹד" (מו, כט)

מהו "וירא אליו"

וירא אליו, פירש רש"י ז"ל, יוסף נראה לאביו. עד כאן. ודבריו צריכים ביאור. והנה תיבת "וירא" בראשי תיבות היא וקודם יוסף ראה אביו, ופירושו כאשר מובא בספר הישר, שיוסף מפני כבוד אביו, ירד ללכת ברגליו כחמישים אמה לפני שיגיע לאביו, ואז ראהו יעקב ונתפלא מהודו והדרו.

"וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף אֲמוֹתָהּ הַפְּעַם אַחֲרֵי רְאוֹתֵי אֶת פְּנֵיךָ כִּי עוֹדְךָ חִי" (מו, ל)

לא אצטרך לשוב בגלגול ולמות פעם נוספת

מה פשר דברי יעקב "אמותה הפעם"? ביאר השל"ה הקדוש (תורה אור פרשת ויגש), הנה כתב האריז"ל על הפסוק (לעיל מב, לו) "עלי היו כולנה", כי יעקב אבינו חשש שמאחר שיוסף איננו, הוא יצטרך לשוב ולבוא לעולם בגלגול, כדי

להקים י"ב שבטים. לכן עתה, לאחר שראה את יוסף חי ועומד בצדקו ובטהרתו, למרות היותו במקום טומאה בארץ מצרים, אמר, "אמותה הפעם", ולא אצטרך לשוב בגלגול ולמות פעם נוספת, כי הרי ישנם לכל הי"ב שבטים.

"וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף אֲמוֹתָהּ הַפְּעֵם אַחֲרַי רְאוּתִי אֶת פְּנִיךָ כִּי עוֹדֶיךָ חַי" (מו, ל)

יעקב התפלל י"ח ונפילת אפים

כתב בילקוט ראובני (ויגש בשם ע"מ, הביאו במוסר חכמים השלם ח"א עמ' של"ב) כשפגע יעקב ביוסף קרא קריאת שמע, ובלי ספק שסמך גם כן גאולה לתפילה. ומיד שסיים תפילתו אמר "אמותה הפעם", כטעם נפילת אפים (וכמבואר בשער הכוונות דרוש נפילת אפים דרוש ב' דכל כוונת נפילת אפים היא למסור את הנפש) שהוא רז נגלה בכתוב. ומאמרו "אחרי ראותי פניך" יש סמך למה שכתב הרמ"א (בסי' קלא ס"ב), דבעינן מקום שיש בו ספר תורה [כדי לעשות נפילת אפים] ויוסף הוא ספר תורה, ונפילת אפים במקום ספר תורה, וזהו אחרי ראותי פניך.

"וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף אֲמוֹתָהּ הַפְּעֵם אַחֲרַי רְאוּתִי אֶת פְּנִיךָ כִּי עוֹדֶיךָ חַי" (מו, ל)

מעשה נורא במפגש נדיר

בספר נפלאותיך אשיחה (פרשת ויגש) על פסוק זה, מביא מעשה נורא וזה לשונו, אווירה של יום הדין נסוכה היתה על הבתים הירושלמים, הרחובות דממו, שום מכונית לא נסעה, ושקט קסום שלט ברחובות ירושלים. בתי הכנסיות מלאו במתפללים עטופים בטליתות. לאחר קריאת התורה, הכריז הגבאי על הפסקה בת רבע שעה קודם תפילת יזכור, כדי לתת שהות לאלו החפצים לומר תפילה מיוחדת זו, להגיע גם מקצוות השכונה שעדיין מדדים בדרכם לבית הכנסת. ר' יוסף שהיה לו מקום של קבע בבית כנסת הגדול שבשכונת קטמון הירושלמית. פשט את טליתו, ויצא לשאוף אוויר צח ברחובות הסמוכים לבית הכנסת. דמותו של האיש היושב על ספסל סמוך, לא הייתה מסיבה את תשומת לבו, אילולי עישן הלה סיגריה בפומבי. לא רק בפומבי, אלא כשראה "חרדי" מזוקן, הרים את הסיגריה גבוה יותר על מנת להקניט ולהרגיז. ר' יוסף כמעט הפנה את גבו לעבר המתרים כשלפתע תמונה הבזיקה במוחו, תווי פניו של האיש היו חקוקים בזכרונו. ר' יוסף זיהה את רוברט, ידידו הזמני מטיסת "בריטיש איירווייס" לניו יורק.

ר' יוסף ניגש אליו ואמר, שלום עליכם רוברט, תוך כדי שהוא מושיט לו שתי ידיים חמימות. כעת גם רוברט זיהה את העומד למולו, הוא שלח מבט מלגלג לעבר הסיגריה ולעברו של ר' יוסף, כאומר, נו מה יש לך לומר על זה... ר' יוסף התעלם מהמבט המופגן, ואמר ברגש פנימי לוהט, יום כיפור היום, אולי תכנס עימי לבית הכנסת לתפילת יום כיפור, הן זהו יום מיוחד בשנה, היום הקדוש ביותר. רוברט כמו המתין לדבר, אמרתי לך כבר, השיב בציניות, אני כועס עליו, על בורא העולם, ואיני רוצה עמו כל קשר. מאז שדיברנו, טרם השיב לי את איציק'ל בני היחיד שנלקח ממני בשואה. ניסה ר' יוסף לשכנעו בדרך עוקפת, אם אתה כועס על הקדוש ברוך הוא, זה ענייך, אבל כעת עומדים לפני תפילת "יזכור", ומזכירים את נשמותיהם של הנפטרים ההרוגים והחללים, מבקשים כי יהיה להם תיקון ומנוחה, בן היה לך יחיד ויקר, ארבעים שנה לא הזכרת את שמו בתפילה, אולי זה הזמן להכנס ולומר תפילה קצרה של "יזכור" ו"אל מלא רחמים" לזכרו, ולו רק בכדי לעשות לו מנוחה ונחת בעולמות עליונים... דבריו ההגייוניים החלו להתקבל על דעתו של רוברט, ההגיון יחד עם רגש ילדות עמום, חוללו בנפשו מלחמה עזה, דקות ארוכות חלפו, ואז הוא קם ממקומו מבלי לומר מילה, שמט את הסיגריה והלך אחרי ידידו.

הכניסו ר' יוסף לבית הכנסת והושיבו על מקומו. ותיכף ניגש אל החזן שכבר תפס את מקומו על הבימה, וסיפר לו על האיש הנמצא כאן, ארבעים שנה הוא לא היה בבית כנסת, לא רצה לבוא, כעת הסכים להגיע בשביל להזכיר את שם בנו היחיד שנהרג בשואה, אנא ממך תאמר עבורו "אל מלא רחמים" מיוחד ומרגש, אולי תחולל אצלו משהו. החזן הותיק הנהן בראשו כמבין עניין, כמו אומר אל תדאג יהיה בסדר, וכעבור רגע הרים קולו בסלסול בתפילת "אל מלא רחמים", ניכר היה כי הוא מיטיב לעשות מלאכתו, כי גם ר' יוסף עצמו השתאה לשמוע נעימה כה מרגשת ומתחננת לפני השוכן במרומים, ר' יוסף הבחין ברוברט העומד חיוור ונבוך כשהוא נתמך בשתי ידיו בסטנדר שלידו, ושמח כי הצליח להשפיע במשהו על ליבו של ידידו, ונתן לרגשותיו לזרום אל תוך נפשו פנימה.

כשהגיע החזן לתיבות שם הנפטר, סימן לעברו של רוברט, וזה מיהר לומר יצחק בן ראובן. החזן עצם את עיניו, וקולו הרעים "את נשמת יצחק בן ראובן", עוד רגע המשיך להנעים בקולו, כשלפתע עצר לשנייה קצרה מפיוטו,

העיף מבט נוסף בפניו של רוברט, אך מיד המשיך עד תום. עם סיום הזכרת הנשמות, ירד החזן מהבימה כשמחזורו בידו, ניגש היישר לרוברט שעמד בסמוך, כשפניו נרעשות, "איצקוביץ"? שאל במילה אחת. רוברט נתן בו מבט חודר, ומבלי משים הנהן בראשו לחיוב. "אבא"? שאל החזן. רוברט נרתע לאחור, הביט בעיניים קרועות בפניו של החזן, ואז הכירו, הכיר את איציק'ל אהובו, בנו היחיד שנספה בירי הרוצחים. "ווי, איציק'ל", צווח ראובן ונפל מתעלף בו במקום... לאחר שהתאושש התבהרה התמונה לפרטיה, איציק'ל סיפר לאביו שרק נפגע קלות מכדורי הגרמנים המרצחים, בעוד גורלה של אמו נחרץ, היא נהרגה בו במקום. ארבעים שנה היו השניים פרודים ורחוקים זה מזה, אב ובן, שני עולמות, שתי מדינות רחוקות. האב לא ידע מה עלה בגורלו של בנו האהוב, והבן לא מצא מעולם את עקבותיו של אביו, עד שה"מושך בחוטים" קישר ביניהם.

מי עושה טובה למי?

יש החושבים שבבואם לבית הכנסת, הם עושים בזה את הטובה הכי גדולה להקדוש ברוך הוא... ואילו דוד המלך ע"ה אמר (תהלים ה, ח) ואני ברוב חסדך אבוא ביתך, היינו, אתה השם יתברך מגדיל חסדך עלי, בזה שנותן לי את האפשרות לבוא לבית הכנסת. הגע בעצמך, בכל עת מאות אנשים רתוקים למטותיהם ללא אפשרות לזוז, וכמה היו אנשים אלה מוכנים לשלם רק עבור האפשרות לקום ממיטתם וללכת אפילו פעם אחת לבית הכנסת, האם אין זה חסד אל? (ר' יחזקאל אברמסקי זצ"ל - פנינים פרשת ויגש).

"וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת יַעֲקֹב אָבִיו וַיַּעֲמְדֵהוּ לְפָנָיו פְּרַעֲהוּ וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת פְּרַעֲהוּ" (מז, ז)

פרעה תמה על עוג שסיפר לו שאברהם עקר

מדרש רבה (דברים פרשה א' סי' כ"ה) בשעה שנכנס יעקב אצל פרעה לברך אותו, שנאמר (בראשית מז, ז) ויברך יעקב את פרעה, היה עוג יושב שם אותה שעה. אמר לו פרעה לעוג, לא כך היית אומר, אברהם פרדה עקרה ואינו מוליד [ואיך אם כן נמצאים לפני...]. הרי זה בן בנו ושבעים נפש מירכו. אותה שעה התחיל עוג מכניס עין רעה עליהם. אמר לו הקדוש ברוך הוא, אוי רשע מה אתה מכניס עין רעה בבני, סימא את עינו של אותו רשע. ו**בחומש** תורה שלמה (כאן הגהה י"ט) יש גירסא, אמר לו הקדוש ברוך הוא, רשע מה אתה מכניס עין רעה בבני, תימס עינו של אותו האיש, עתיד אותו האיש ליפול בידו [וכפי שלבסוף משה הרג את עוג]. ומה הארון שלא נעשה בו מלאכה, לא לשכר ולא להפסד ולא היה בו אלא שברי לוחות, נתברכו בשבילו, קל וחומר לצדיקים שיתברכו בשבילו. וכן אתה מוצא ביצחק, ירד לגרר ירדה ברכה. לכן אמר ליעקב נחשתי ויברכנו ה' בגללך. וכן אצל פרעה ויברך יעקב את פרעה, וכלה הרעב. יוסף, ויברך ה' את בית המצרי.

"וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת יַעֲקֹב אָבִיו וַיַּעֲמְדֵהוּ לְפָנָיו פְּרַעֲהוּ" (מז, ז)

מלך בגובה טפח

לשון הפסוק "ויעמידהו לפני פרעה" צריך ביאור. והנה בעל הטורים (בראשית מז, ז) מבאר את הפסוק כפשוטו, שכיון שיעקב אבינו כבר היה זקן, לפיכך היה צריך יוסף לסומכו ולתומכו, כדי שיוכל לעמוד לפני פרעה מפני כבוד המלכות.

וב**אור** החיים הקדוש (מז, ז) פירש, כיון שפרעה היה נמוך עד מאוד, וגובהו גובה אמה בלבד (כדאיתא במועד קטן יח). על כן יעקב לא ראהו לפי שעה, כי הסתכל לפניו בגובה העיניים כדרכם של בני האדם, ולפיכך הוצרך יוסף להראות ליעקב ולהעמידו לפני פרעה, כאומר לו, הנה הוא נמצא כאן.

אמנם צריך להבין, איך מינו המצרים כזה ננס להיות להם מלך, הלא מלך צריך להיות גבוה משכמו ומעלה? אלא כשהקדוש ברוך הוא רוצה, אזי לא רק בגובה אמה יוכל להיות מלך על כל העולם, אלא אף אדם בגובה טפח יוכל, כדמצינו בנבוכדנצר, שמלך על כל העולם, והטיל מורא בעולם עד כדי כך שאנשים פחדו לחיך, וכל גובהו היה לא יותר מטפח וכמו שאמרו חז"ל (עי' בילקוט דניאל סימן תתס"ב, ובש"ך על התורה במדבר יט, ו).

"וַיֹּאמֶר פְּרַעֲהוּ אֶל יַעֲקֹב בְּמָה יְמֵי שְׁנֵי חַיֶּיךָ" (מז, ח)

כשבאו אברהם ויעקב לפני פרעה נעשה נס וגבה הפתח

הקשה בספר דולה ומשקה (פרשת ויגש), כיצד פרעה שואל את יעקב כמה ימי שני חיך, וכי זה מתאים שהפוגש אדם מבוגר, ישאל אותו לגילו, וזהו חוסר דרך ארץ?

אלא, ביארו המפרשים זאת על פי דברי הגמרא (מועד קטן יח.) אמר רב פפא, פרעה שהיה בזמן משה, היה גובהו אמה ואורך זקנו אמה וכו', ועשה פרעה את פתח היכלו שיושב בו, בגובה אמה כפי קומתו, והוא היה יושב על כסאו כנגד הפתח, ועשה כן כדי שכל הנכנס אצלו, בעל כרחו יצטרך לכוף את ראשו ולהשתחוות לו, כיון שעשה עצמו אלוה, וכן עשו כל מלכי מצרים.

והנה בעבר כשנכנס אברהם אבינו אל פרעה הראשון, נעשה נס והוגבה השער כנגד קומתו של אברהם, ונכנס זקוף ללא צורך לכוף ראשו, ונס זה נכתב בספר דברי הימים למלכי מצרים. ואף עתה כשבא יעקב אבינו לפני פרעה, שב ונעשה נס זה וגבה הפתח, ונכנס יעקב זקוף ללא כפיפת ראש. לכן חשב פרעה, בוודאי זהו אותו אדם. והנה אז אברהם היה גילו קרוב לשמונים שנה, ומאותו הפרק עד עתה עברו קרוב לרמ"ו שנה, ולרוח מחשבתו זו של פרעה, גדלה תמיהתו עד מאוד על גילו המופלג, ולפיכך פרעה לא עצר בלשונו ושאלו "כמה ימי שני חיידך", על אף חוסר דרך ארץ שבדבר.

"מַעַט וְרַעִים הָיוּ יָמֵי שְׁנַי חַיִּי וְלֹא הִשְׁיִגּוּ אֶת יָמֵי שְׁנַי חַיִּי אֲבֹתֵי בְיָמֵי מְגֻרֵיהֶם" (מז, ט)

על כל תיבה ותיבה אגרע שנה משנותיך

שמעתי מקשים, מאחר שהמדרש (בראשית רבה פרשה ס"ג סי' י"ב) נותן טעם לכך שחי אברהם חמש שנים פחות מיצחק, כדי שלא יראה אברהם את נכדו עשו יוצא לתרבות רעה. אם כן מהו הטעם שיעקב חי פחות מיצחק בשלושים ושלוש שנה?

והנה עמדו על קושיא זו רבותינו בעלי התוספות (בדעת זקנים סוף ויגש) ויישבו זאת על פי המדרש, שהקפיד השם הרבה על דברי יעקב "מעט ורעים היו ימי שני חיי וכו'", שנראה כמתרעם על מדותיו, אמר לו הקדוש ברוך הוא, אני מלטתיך מלבן, אני הצלתיך מעשו, אני הצלתיך משכם, אני החזרתי לך את דינה, אני החזרתי לך את יוסף, ואתה אמרת מעט ורעים!?! חיי, על כל תיבה ותיבה שאמרת, אגרע שנה משנותיך. צא וספור את מנין התיבות מויאמר פרעה אל יעקב, עד בימי מגוריהם, והנה הן שלושים ושלוש תיבות, וכנגדן חי יעקב פחות מאביו, שלושים ושלוש שנים.

"וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל פְּרֹעֶה יָמֵי שְׁנַי מְגֻרֵי שְׁלֹשִׁים וּמֵאֵת שָׁנָה מְעַט וְרַעִים הָיוּ יָמֵי שְׁנַי חַיִּי" (מז, ט)

יעקב גלגול אדם

האר"י הקדוש (שער הפסוקים ריש ויגש סי' מ"ז ובספר הליקוטים ויחי עה"פ ויכל יעקב) מגלה, שיעקב אבינו היה גלגול אדם הראשון, והיות ואדם הראשון הוליד מאה ושלושים שנים שידין רוחות ולילין, לפיכך יעקב שבא לתקנו, עברו עליו ק"ל שנים הראשונים ביסורין ובגלות. ולכן אמר לפרעה "שלושים ומאת שנה מעט ורעים", היינו שבהיותם רעים ביסורין, לכן נתקן עון מאה ושלושים שנה. עד כאן.

"וַיִּכְלַל יוֹסֵף אֶת אָבִיו וְאֶת אָחִיו וְאֶת כָּל בֵּית אָבִיו לָחֶם לְפִי הַטָּף" (מז, יב)

משל מומרן החפץ חיים

החפץ חיים (ברכת המזון במחיצת החפץ חיים עמוד 39) המשיל משל למלך גדול שהלך לבקר את חיילותיו, וכיון שמצאו חן בעיניו סדר תיפקודם והנהגתם, שפר עליו רוחו וכה הודיע לכל החיילים, כל מי שיש לו בקשה, יבוא ויבקש. נגש אליו אחד החיילים ויאמר לו, אדוני המלך, להוי ידוע לך כי מסור אני לך בכל לבי ונפשי, ושאלתי ובקשתי היא שתנתן לי ארוחתי בכל יום, בלי הפסק. שחקו עליו חבריו, שוטה שכמותך שביזבות את בקשתך מאת המלך, הלא ארוחתך ממילא ניתנת לך, כי על כן חייל אתה וכל החיילים ניזונים ומתפרנסים מקופת המלך בכל יום בלי הפסק.

כן הוא הדבר עם כל אחד ואחד, מבקשים אנו מהמלך מלכו של עולם במיוחד על הפרנסה, ואנו שוכחים לגמרי כי אין זה מענייננו, שהרי בין כה על הון ומפרנס לכל לזון גם אותנו. על כן עלינו להתפלל ולבקש על כבוד שמים וכבוד התורה.

"וַיִּלְקֹט יוֹסֵף אֶת כָּל הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וּבְאֶרֶץ כְּנָעַן בְּשֶׁבֶר אֲשֶׁר הֵם שֹׁבְרִים וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת הַכֶּסֶף בֵּיתָה פְּרֹעֶה" (מז, יד)

יוסף החביא שלש אוצרות ומי מצאם

שנינו במסכת סנהדרין (ק.). שלוש מטמוניות הטמין יוסף במצרים, אחת נתגלתה לקרח, ואחת נתגלתה לאנשונינוס בן אסורוס, ואחת גנוזה לצדיקים לעתיד לבוא.

בספר בן יהוידע (שם, ד"ה שלש) מרחיב ומבאר את דברי הגמרא, שלושת המטמוניות שהטמין יוסף היו מן הכסף שקיבל ממכירת התבואה, ונתחלק הכסף לשלשה חלקים, כדלהלן:

מטמון ראשון, היה כסף שקיבל מעובדי עבודה זרה, שהיה ממונם מאוס ומשוקץ שאינו ראוי לבא בחלק הקדושה, וכל הכסף של עובדי עבודה זרה שהובא למצרים, נכנס בהשגחת שמים למטמון זה, כי בידי שמים ביררו כן בדרך נס, ומטמון זה נתגלה לקרח, ובסוף ירד לטמיון, כי בלעתו הארץ.

מטמון שני, היה כסף שקיבל מאנשים שאינם עובדים עבודה זרה, אבל היה בידם גזל וגניבה, וכסף זה אינו מאוס כל כך כמו הכסף של עובדי עבודה זרה, ולכסף זה עשה יוסף מטמון שני, כדי שעל ידי שמים יהיה ברירה לכספים של מין זה אשר כולם יבואו לאוצר זה. ומטמון זה נתגלה לאנטונינוס מלך רומי, והביאו לאוצר הממשלה שלו.

מטמון שלישי, היה כסף שקיבל מאנשים טובים שהיו שומרים על שבע מצוות בני נח, שכספם נקי מאיסורים, וראוי הוא לבא לחלק הקדושה, לכסף זה עשה יוסף הצדיק מטמון שלישי, ועל ידי שמים נבררו כל הכספים של מין זה ובאו למטמון השלישי, ומטמון זה גנוז לצדיקים לעתיד לבוא אחר ביאת המשיח במהרה בימינו, אמן.

והסיבה שקראה הגמרא למטמוניות אלו על שמו של יוסף, ולא קראתם על שם פרעה, שהיה מלך מצרים ואם כן הוא הבעלים עליהם, מפני שהסיבה שהתבואה נתקיימה באוצרות של יוסף הצדיק ולא נתקלקלה כשאר התבואות בעולם, היא על ידי שפע עליון וקדוש הנשפע מלמעלה בזכותו של יוסף הצדיק ע"ה, ועל כן שייך כל העושר ליוסף הצדיק, ולא לפרעה. (אוצר פלאות התורה פרשת ויגש).

"וַיִּלְקַט יוֹסֵף אֶת כָּל הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וּבְאֶרֶץ כְּנָעַן בְּשֶׁבֶר אֲשֶׁר הֵם שֹׁבְרִים" (מז, יד)

יוסף דרש מהמצרים לבטל את הע"ז החקוקה על הכסף שהביאו לו

יש לדעת, למה נאמר בשבר אשר הם שוברים, ולכאורה היה צריך לכתוב, בשבר אשר הם קונים? ונקדים את דברי המדרש, שעל הכסף של המצרים היה צורת עבודה זרה של מצרים, ואם כן קשה איך לקח יוסף כסף זה, הן עבודה זרה אסורה בהנאה? ויבואר על פי מאמר רבותינו ז"ל שאם ישראל משבר ומבטל עבודה זרה, היא אינה בטילה, אבל אם הגוי מבטל את העבודה זרה, אז היא בטלה. ולכן גם אנשי מצרים בטרם שיתנו את הכסף ליוסף, היו משברים ומבטלים העבודה זרה שעל הכסף, וזהו שכתוב "בשבר" אשר הם המצרים שוברים, ולכן לא היה איסור בדבר על יוסף לקחת את הכסף (ר' אשר זעליג מרגליות ב"ר צבי מזידיטשוב זצ"ל).

"לְמָה נְמוֹת לְעֵינֶיךָ גַּם אֲנַחְנוּ גַּם אֲדַמְתֵּנוּ קָנָה אֶתְנוּ וְאֵת אֲדַמְתֵּנוּ בְּלָחֶם וְנַחֲיָה אֲנַחְנוּ וְאֲדַמְתֵּנוּ עֲבָדִים לְפָרְעָה וְתָן זֶרַע וְנַחֲיָה וְלֹא נְמוֹת וְהֶאֱדַמָּה לֹא תִשֵּׁם" (מז, יט)

"תשם" בגימט' פעמיים "שע", ובר"ת מ'פני ש'יבה ת'קום

כתב רבנו האר"י ז"ל בשער המצוות (כי תצא סי' כ"ג), שעל ידי ש"ע רבוא נהורין שיש בקדושה, נעשה מזה חשמל שהוא מלבוש [ולכן בסיום תפילת שמונה עשרה אומרים, המברך את עמו "בשלום" שהן אותיות מלבוש, ובגימטריא חשמל]. וכמו שיש בקדושה ש"ע נהורין, כך הם בחיצונים, וזהו סוד, והאדמה לא "תשם", העולה בגימטריא פעמיים ש"ע, שכשישנה הארה זו, האדמה לא תשם. וגם (שער המצוות ריש פרשת קדושים) במצות הקימה מפני זקן, "תשם" בראשי תיבות מפני שיבה תקום, ולכן יש לכוון במצוה זו אותיות "משת", עיין שם.

"רַק אֲדַמְת הַכְּהָנִים לֹא קָנָה" (מז, כב)

הכהנים היו פרשי המלך

בתוספות השלם (כאן) מבארים מי היו כהנים אלו? "כהנים" האמור כאן, המה מלשון שררה ומלכות, כמו שנאמר (שמואל ב, ח, יח) ובני דוד כהנים (ובתרגום, רברבין הוו), והם היו פרשים שהמלך צריך להם למלחמה ולרכב, ולכן לא רצה פרעה להורישם מארצם, ונתן לכל אחד ואחד ספוק מזון.

"הא לכם זרע" (מז, כג)

האות ה' סגולתה לזרע

לפי שאברהם ושרה לא יכלו לזרוע זרע, עד ששינה הקדוש ברוך הוא את שמותיהם, לאברם קראו אברהם, ולשרי קראה שרה, הרי שהוסיף לכל אחד את האות ה', לפיכך היו מזריעים זרע והיה להם בנים. והיינו דאמרה רחל (בראשית ל, א) הבה לי בנים, כלומר תשנה גם את שמי ותוסיף את האות ה', ואז יהיה לי זרע כמו לאברהם. אמר לה

יעקב (שם שם ב) התחת אלהים אנכי? כי לאברהם, הקדוש ברוך הוא הוסיף לו ה', אבל לי אי אפשר לשנות את שמך וליתן לך ה'. אמרה רחל (שם שם ג) הנה אמתי בלהה בא אליה, היינו שבשם בלהה יש שתי ההיין, ואז ה' אחת תהיה לה ושניה תהיה לי, אולי אבנה ממנה. לפיכך אמר כאן יוסף "הא לכם זרע", כי על ידי האות "הא", יהיה "לכם זרע", והאדמה תזרע. (מוסר חכמים השלם חלק א' עמוד שכ"ד).

"וַנְתַּתֶּם חֲמִישִׁית לַפְּרֵעָה וְאַרְבַּע הַיְדוּת יִהְיֶה לָכֶם לְזֵרַע הַשְּׂדֵה" (מו, כד)
חמישית חייו לפרעה, ליצה"ר, וארבע ידות ליצה"ט

שמעתי מפי מורנו ורבנו חכם יוסף עדס זצוק"ל פירוש נפלא בזה הפסוק. ימי שנותיו של האדם בדרך הרגילה הם שבעים שנה, כנאמר (תהלים צ, י) ימי שנותינו בהם שבעים שנה. ועד גיל שלש עשרה שנה, שזה כבר תחילת ארבע עשרה שנה, היצר הרע שולט על האדם, ורק מכאן ואילך, נכנס באדם היצר הטוב. והנה שבעים לחלק לחמש, יוצא ארבע עשרה, כמנין "יד". וזה שאמר הפסוק "ונתתם חמישית לפרעה", כי כידוע פרעה הוא יצר הרע, אם כן חמישית מחייו של האדם, שהם ארבע עשרה שנים, שייכים עדיין ליצר הרע, ולכן את "חמישית" החיים "ונתתם לפרעה". אבל מכאן ואילך, הן ה"ארבע הידות" היתרות, העולות חמישים ושש שנים, שהרי "יד" היא ארבע עשרה, וכפול ארבע, שווה חמישים ושש, ולכן "וארבע הידות", "יהי לכם", בשביל "לזרע השדה", כדי לעבוד את ה' יתברך.

"וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ וַיִּפְרוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד" (מו, כז)

נקראת גושן מפני ש"ניגש" פרעה לשרה

שנינו בפרקי דרבי אליעזר (פרק כ"ו) אמר רבי יהושע בן קרח פרעה הראשון מרוב אהבתו את שרה, כתב לה בכתובה כל ממונו, בין כסף בין זהב בין עבדים וקרקעות, וכתב לה ארץ גושן, לפיכך, וישב ישראל בארץ גושן, שהיתה של שרה אמנו שנתן לה פרעה.

ובשל"ה הקדוש (מסכת פסחים מצה שמורה אות קפ"ו) כתב בשם כנפי יונה (ה"ד סי' ס'), ארץ גושן היא רעמסס, ונקראת גושן, לפי שמתנה היתה מפרעה לשרה, על "שניגש" אליה שלא כדון, ולכן דינו כדון המזיק שעליו לשלם במיטב "הארץ", לפיכך משלהם זכו בה ישראל.

בתרגום יונתן כאן מתרגם, ויטיב ישראל בארעא דמצרים ובנו להון בתי מדרשין [ובנו להם בתי מדרשות] ופלטין בארעא דגושן, ואחסינו בה אחסנת חקלין וכרמין ונפישו וסגיאו לחדא.

"וַיִּפְרוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד" (מו, כז)

כמה היה מניינם

נאמר לקמן (שמות א, ז) ויעצמו במאד מאד, הנה שנאמר שם "מאד" שתי פעמים, והם היו אז ששים רבוא, כאשר מונה שם התורה. ולפיכך כאן שנאמר "מאד" פעם אחת, הם היו שלושים רבוא. וזה מה שאמרו חכמים (בראשית רבה פרשה ע"ט סי' א') שלא נפטר אבינו יעקב מן העולם עד שראה שלושים רבוא מבניו.

ח' - ט' טבת תעניות צדיקים

(ספר התודעה - פרק שנים עשר)

חודש של צער

בחודש טבת שלש תעניות זו אחר זו, על שלש פורעניות שבאו על ישראל בימים:

שמיני, תשיעי ועשירי בטבת. התעניות של ח' וט' טבת נקראים תעניות צדיקים ואין מתענים בהם אלא יחידים בלבד, ואילו התענית של עשרה בטבת - תענית לכל הציבור:

בשמונה בו, תענית צדיקים. שבו תורגמה התורה ליונית על פי גזרת תלמי מלך יון, והיה אותו היום קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל, לפי שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה:

בתשעה בו, תענית צדיקים. שבו מתו עזרא הסופר ונחמיה בן חכליה שהעלו את ישראל מבבל ופרנסו אותם בכל צרכיהם. ובמותם, חשכו עיניהם של ישראל שבאותו הדור, ואבדו מהם הרבה דברים שהיו ראויים לקבל משני פרנסים טובים אלה, ולא היתה תמורה לאבדה זו:

בעשרה בו, תענית ציבור, שבו סמך נבוכדנצר מלך בבל על ירושלים ושם עליה מצור שלש שנים עד שהובקעה העיר בתשעה לחדש תמוז מן השנה השלישית לתחילת המצור:

ועוד היתה פורענות אחרת בחדש זה, שבראשון בו יצא יכניה מלך יהודה לגלות, ואתו ה'חרש והמסגר' שהם רוב גדולי העיר וחכמיה ומגיניה, אבל לא קבעוהו תענית:

וכה דברי הפיטן בסליחות לעשרה בטבת:

ירח טבת - מאד לקיתי בו; ונשתנו עלי סדרי נתיבו:

סררתי פשעתי - יגלה לי טובו; האומר לים: עד פה תבוא!:

תרגום השבעים

תחילת שעבודם של ישראל בימי הבית השני, תחת יד הפרסים היתה, שבימי כורש מלך פרס ותחת שלטונו נשלם בנין הבית השני. משנפלה מלכות פרס, ירשה מלכות יון את מקומה וישראל נשתעבדו ליונים:

אחד ממלכי יון שאחר אלכסנדר מוקדון, ותלמי שמו, בקש לו תואנה ורצה להתעלל בתורת ישראל ובחכמיה, ויצו על החכמים שיתרגמו לו את התורה ליונית:

אלמלא בקש לו תואנה, היה מתחילה מגלה לחכמים את רצונו, ומועיד להם מקום וזמן אחד כדי שישבו בחבורה ויהו נושאים ונותנים יחד בכל דבר של ספק תרגום, עד שמכונים כולם לדעת אחת. תלמי לא עשה כן אלא בקש תואנות והיה מתכון להכשילם. מה עשה? -

חכמינו הקדמונים מספרים: 'מעשה בתלמי המלך שכנס שבעים ושנים זקנים, והכניסם בשבעים ושנים בתים, ולא גלה להם על מה כנסם. ונכנס אצל כל אחד ואחד ואמר להם: 'כתבו לי תורת משה רבכם!' נתן הקדוש ברוך הוא בלב כל אחד ואחד עצה, והסכימו כולם לדעה אחת':

לא מצא תלמי שינוי כלל, בין תרגומו של זה לתרגומו של זה. אפילו באותם המקומות שנתכוונו הזקנים לשנות בתרגום מן המשמעות הידועה, כולם לדעה אחת נתכוונו, וכשם שיצא השינוי מתחת ידו של זה, כך יצא מתחת ידו של זה וכך מכל שבעים ושנים הזקנים. והיה בדבר זה קידוש השם הגדול וקידוש שם ישראל וחכמיו:

מעשה ה'

דבר שאין בכח אנוש לעשותו הטיל תלמי על שבעים ושנים הזקנים שיעשו. התורה הזו שכל דבריה נדרשים מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא, וכפטיש יפוצץ סלע - בלשון הקדש נתנה לישראל, והם יודעים לדרוש כל תיבותיה, פסוקיה ואותיותיה בכל הפנים ובכל המשמעויות שהם מראים. ואילו כל מי שבא לתרגם התורה בלשון אחרת, לא ימצא בעולם שום לשון שדומה ללשון הקדש בהוראות המרובות של התיבות ובנטייתיהן השונות, מה הוא עושה? מניח את כל אוצרות הדרוש והרמוז והסוד הגנוזים בתיבה זו, ותופס רק את הפשט שבה ואותו הוא מתרגם. נמצא שהמתרגם את התורה ללשון אחרת, הרי הוא כאילו מציג אותה ככלי ריק, ריקה מדרשותיה רמזיה וסודותיה שהם עיקרים בתורה, ואין לו אלא פשט בלבד. כמה קשה היא מלאכה זו על אוהבי תורה ויודעי גדולתה!:

ולפעמים, גם הפשט מראה פנים לכאן ולכאן, וזה אומר כך וזה אומר כך - באיזה יבחר? ואם רבים המתרגמים ואינם יושבים מכונסים יחדיו אלא כל אחד ואחד יושב לעצמו, קשה הדבר שבעתים; הרי שבחתי אני בדרך זו, וחברי - יבחר בדרך אחרת; כיצד יכול אדם לירד לסוף דעתם של שבעים ושנים אנשים בדברים הרבה מאד של שיקול דעת והכרעה?:

ועוד יש הרבה דברים בתורה שאם באת לפרשם כפשוטם, ימצאו בהם הגויים עילה לסלף כונה ולבעט בתורה, וצריך על כן להוסיף באור או לשנות מן התרגום הפשוט ולהעמיד דברים על כונתם בלבד. היאך יכולים שבעים ושנים חכמים עם דעות שונות לכוון תמיד לדעה אחת?:

אלמלי נחלקו פרושי הזקנים לדרכים הרבה - לדין אין זה פגם, לא בתורה ולא בחכמים המפרשים. שאנו אומרים: 'אלו ואלו דברי אלקים חיים' למה? לפי שאל דעות ה' (שמואל - א ב) והוא ברא את זה ונטע בו דעה זו, וגם ברא את השני ונטע בו דעה אחרת, והכל שלו. ואולם לגבי הגויים, כל דבר של מחלוקת בפרושי התורה - פגם הוא אצלם בתורה ובחכמים החולקים. שהם אומרים: 'כל מקום שיש מחלוקת - אין אמת', למה? לפי שהם מדמים את הצורה ליוצרה, וכשם שלא יתכן דבר והיפוכו באדם אחד, כך לדעתם אי אפשר דבר זה גם בכורא:

כל שכן במעשה זה של תלמי שמעשיו ומנהגיו אתם, מוכיחים שרצה להכשילם ועלילה הוא מבקש למצוא מחלוקת בדבריהם ולנגח אותם אחר כך במחלוקת זו:

משום כך סיעום מן השמים לשבעים זקנים אלה סיוע גדול, ונתנה ככולם עצה אחת, עד שכונו כולם לדעה אחת בכל דבר של ספק פרוש, נוסח ואפילו סגנון. כל כך למה? כדי לקים מקרא שכתוב (תהלים ג): שני רשעים שברת:

יום קשה

אותו יום שגמרו כל שבעים ושנים הזקנים לתרגם את התורה ליונית, יום ח' בטבת היה, והיה קשה יום זה לישראל מאד. ואם כי הכל ראו באותו היום גם את מעשה ה' כי נורא הוא, את כל אשר הוא עושה עם עמו ועם חכמיו ששומר את כל צעדיהם מלכד, והיה הדבר הזה לפלא בעיני הגויים וחכמיהם, אף על פי כן היה אותו היום קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל. וכך היא לשון החכמים ב'מגילת תענית' על אותו המאורע: 'שמונה בטבת - נכתבה התורה יונית בימי תלמי המלך, והחשך בא לעולם שלשה ימים':

משל, למה הדבר דומה? לארי שניצוד וכלאוהו בסוגר. קודם שנכלא היו הכל יראים מפניו ובורחים, עכשו הכל באים ומציעים בו ואומרים: היכן גבורתו של זה?:

כך התורה, כל זמן שהיא נתונה ביד ישראל ומתפרשת על ידי חכמיו בלשונה, לשון הקדש, הכל חרדים מפניה ומתיראים להטיל בה דופי. אפילו בן נכר שחשקה נפשו בתורה, אף הוא לא היה לו מגע עם התורה עד שנכנס תחילה תחת כנפי השכינה ומדבר בלשון הקדש ומבין טעמי תורה. כיון שכלאו את התורה בתרגום יוני - כאילו נטלה יראתה ממנה, וכל הרוצה, בא ומציץ בה; וכל הרוצה לפגום, בא ופוגם:

ולפיכך דמו החכמים תרגום התורה ליונית, ליום שנעשה בו העגל, שכשם שהעגל לא היה בו ממש ועובדיו חשבוהו לממש, כך אין בתרגום מממשה של תורה, אף על פי כן, כל הגויים שרואים אותו מדמים בנפשם שכבר יודעים את התורה ואומרים על התרגום:

זאת התורה, והרי כבר ידענוה:

וזה שאמרו חכמים: 'החושך בא לעולם שלשה ימים' - אפשר שרמזו בכך, שעם חשכת היום הזה, יום ח' בטבת, כבר נתמלאו שלשה ימים של חשכה שבאים רצופים בחדש זה, והם: שמיני, תשיעי ועשירי בטבת:

השינויים שבתרגום השבעים

ואלה הם מקצת מן הדברים שהזקנים שנו בתרגומם מן הכתוב בספר, וכיונו כולם לאותו השינוי:

אלקים ברא בראשית, במקום: בראשית ברא אלקים - שלא יאמר ח"ו 'בראשית' - בורא הוא:

אעשה אדם, במקום: נעשה אדם (בראשית א) - שלא יאמר, שתי רשויות הן:

בצלם ובדמות, במקום: בצלמנו כדמותנו (שם) - שלא יהיו מדמים את הצורה ליוצרה:

ויכל אלקים ביום הששי, במקום: ביום השביעי (שם ב) - שלא יאמר, עשה מלאכה ביום השבת:

זכר ונקבה בראו, במקום: בראם (שם ה) - שלא יאמר שמלכתחילה נבראו שני גופים. (ויש אומרים ששנו: זכר ונקביו):

הבה ארדה ואבלה שם שפתם, במקום: נרדה ונבלה (שם יא) - שלא יאמר, שתי רשויות הן:

כי באפם הרגו שור וברצנם עקרו אבוס, במקום: הרגו איש; עקרו שור (שם מט) - שלא יאמר, רצחנים היו בני יעקב: ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות, ארבע מאות שנה (שמות יב), והוסיפו על הכתוב 'ובשאר ארצות' והשמיטו שלשים שנה, שלא יאמר, שקר כתוב בתורה, שהרי אין החשבון עולה יפה לפי פשוטו של המקרא אלא כפי שדרשוהו חכמים, והגויים אינם מקבלים את דרשות החכמים:

לא חמד אחד מהם נשאתי (במדבר טז), 'חמד' במקום חמור - שלא יאמר, חמור לא לקח משה מישראל, אבל חפץ אחר לקח מהם:

אשר חלק ה' אלקיך אתם להאיר לכל העמים (דברים ד), ותבת 'להאיר' היא תוספת - שלא יאמר, התירה תורה לעמים שישתחו לשמש ולירח:

וכתבו לו ואת צעירת הרגלים, במקום ואת הארנבת (ויקרא יא) - מפני שאשתו של תלמי, ארנבת שמה, שלא יאמר, שחקו כי היהודים והטילו שם אשתי בתורה:

וכל יתר דברי תרגום השבעים - ב'אגרת אריסטיאס' שתורגמה ללשון הקדש על ידי ר' עזריה מן האדומים:

יום עשרה בטבת

יום צום והעיקר לעשות בו תשובה ומעשים טובים

שמונה מאות וחמשים שנה ישבו ישראל בארצם מיום שהכניסם יהושע לשם, והולידו בנים ובני בנים - עשרים דור, עד שעלה עליהם נבוכדנצר הרשע מלך בבל והגלם, ארבע מאות וארבעים שנה עד שבנה שלמה את בית המקדש, ועוד ארבע מאות ועשר שנים שהיה בית המקדש קיים עד שהחריבוהו חיל כשדים.

ויהי בשנת התשיעית למלכו, בחדש העשירי, בעשור לחדש, בא נבכדנצר מלך בבל, הוא וכל חילו, על ירושלים ויחן עליה ויבנו עליה דיק סביב, ותבא העיר במצור עד עשתי עשרה שנה למלך צדקיהו. בתשעה לחדש - ויחזק הרעב בעיר ולא היה לחם לעם הארץ, ותבקע העיר וגו' (מלכים - ב כה).

ובחדש החמישי בעשור לחדש וגו' בא נבוזראדן רב טבחים וגו' וישרף את בית ה' ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלים וגו' ואת כל חמות ירושלים סביב נתצו וגו' ואת יתר האמון (ההמון) הגלה נבוזראדן רב טבחים (ירמיה נב).

אמור מעתה: ראשית הפורענות, בעשרה בטבת היתה, שבו התחיל המצור, ובאו אנשי ירושלים במצוק עד שנפלו חומות העיר ונשרף בית המקדש ויהודה הלכה בגולה.

ומובא בספר כל בו (סימן סב) ארבעה תעניות המפורשים בקבלה כמו שכתוב צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיו לבית יהודה לששון ולשמחה.

צום הרביעי זה י"ז בתמוז שהוא בחודש הרביעי.

צום החמישי זה ט' באב שהוא בחודש החמישי.

צום השביעי זה צום גדליה שהוא בחודש השביעי ובו נהרג גדליה בן אחיקם, ונכבית גחלת ישראל הנשאת, וסבב להם הגלות.

צום העשירי הוא עשרה בטבת שהוא בחודש העשירי, שבו סמך מלך בבל הרשע ידו על ירושלים, והביאה במצור ובמצוק.

בד' צומות הצומות האלו מתענין ישראל מפני הצרות הנזכרות שאירעו להן כדי לעורר הלבבות, ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשה אבותינו הרעים ולמעשינו שגורמין הצרות, ונשוב להטיב ולעשות תשובה שלימה.

וכתב בטור (או"ח סימן תקפ) הביא את דברי בעל הלכות גדולות שכתב, אלו הימים שמתענין בהם מן התורה [אף על גב דמתקנת חכמים הם, קרי להו מן התורה לומר שיש להיזהר בהם כמו בשל תורה (בית יוסף)], והמתענה בהם לא יאכל בהן ולא ישתה עד הערב, וכו', ב-ח' בטבת היה מעשה דתלמי המלך, ב-ט' בו לא כתבו רבותינו על מה הוא, ב-י' בו סמך מלך בבל על ירושלים להחריבה וכו'. אלו ימי תעניות קבלו ישראל מן התורה, ועוד גזרו רז"ל שיהיו מתענין מפני שלשה דברים בשני וחמישי על חורבן הבית, ועל התורה שנשרפה, ועל חרפת ה'. ולעתיד לבוא הקב"ה עתיד להפכם לששון ולשמחה, דכתיב "והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם" (ירמיהו לא, יב) וכן יהי רצון במהרה בימינו אמן.

זמבא בשו"ע (או"ח סימן תקפ) ב-ח' בטבת נכתבה התורה יוגית בימי תלמי המלך, והיה, חושך בעולם שלשה ימים, וב-ט' בו לא נודע איזה היא הצרה שאירע בו. זמבא במגן אברהם (ס"ק ו) וז"ל, ובסליחות שלנו איתא שמת עזרא הסופר.

והברכי יוסף (סימן תקפ) רצה לתרץ מדוע הצום שאמרו חז"ל בט' בטבת וז"ל"ק, שהרי כתבו בה"ג וכלבו - בט' בו לא כתבו רבותינו על מה הוא, ובו ביום מת עזרא הכהן ונחמיה בן חכליה, והדבר פשוט דהגם דידענו דמתו בו עזרא ונחמיה ממה שלא נכתב על מה מתענין, יש סוד בדבר דאי התענית משום עזרא ונחמיה נכתבו להדיא בט' בו על שמתו עזרא ונחמיה כדרך שכותבים בכל יום על מה, אלא מדכתוב סתם סוד יש בענין. וכן משמע מדברי ארחות חיים (סי' כג) שכתב וז"ל בט' בו לא כתבו רבותינו על מה ונסתר הסוד, ובו ביום מת עזרא הכהן ונחמיה בן חכליה עכ"ל.

זמבא בספר הקבלה להראב"ד (עמ' מב הובא בכרכי יוסף שב) שכיוונו ברוח הקודש להריגת רבנו יוסף הלוי שנהרג בו ביום ו', הכי איתא שם - "רבי שמואל הנגיד היה קרוב למלכות באדום, וכל דברי המלכות ההוא היה על פיו והמלך גידלו ועשה טובות גדולות לישראל בספרד, ובארץ מערב ובאפריקה ובמצרים ועד ישיבת בבל ועד עיר הקודש, כל בני התודה בארצות האלוהיה מקנה נכסיו, וקנה ספרים הרבה מכתבי קודש והמשנה והתלמוד שגם הם מכתבי הקודש. וכל מי שהיה רוצה להיות תורתו אומנותו בכל ארץ ספרד ובארצות הנ"ל היה מוציא עליהם ממונו, והיה לו סופרים כותבי משנה ותלמוד ונותן במתנה לתלמידיהם שלא היו יכולים לקנות משלהם, בין בישיבות ספרד בין בארצות שהזכרנו לעיל, ועוד היה מספק שמן זית לבתי כנסיות שבירושלים בכל שנה ושנה, והרביץ תורה ברבים ומת בשיבה טובה זקן לאחר שזכה לד', בתריס, כתר תורה וכתר גדולה, כתר לוייה וכתר ש"ט עולה על גביהן ומע"ט על שלושתן, ונפטר בשנת ד' אלפים תתט"ו לפ"ק.

ועמד על כנו רבי יהוסף הלוי בנו הנגיד, ומכל מדות הטובות שהיו באביו לא חסר לו אלא שלא היה ענותן כאביו, מפני שגדל בעושר ולא נשא עול בנעוריו, וגבה ליבו עד להשחית, ויקנאו בו סדני פלישתים עד שנהרג ביום שבת ט' בטבת שנת ד' אלפים תתכ"ד, והוא וקהל גראנטה וכל הבאים מארצות רחוקות לראות תורתו וגדולתו, ואבלו הלך בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר. ועוד מימי רבותינו הקדמונים שכתבו מגילת תענית, גזרו התענית בט' בטבת ולא ידעו על מה הוא, מכאן ידענו שכיוונו ברוח קודשם ליום זה, ולאחר פטירתו נתפזרו ספריו ומחמדיו ופשטו בכל העולם, וכן תלמידים שהעמיד הם היו רבני ספרד ומנהיגי הדור אחר פטירתו.

זמבא בבית יוסף (סי' תקנ) בשם הרב רבנו דוד אבודרהם, שאילו היה חל עשרה בטבת בשבת לא היו יכולים לדחות, כשאר צומות שכשחלים בשבת נדחים ליום ראשון, מכל מקום צום עשרה בטבת לא נדחה, מפני שכתוב בו "בעצם היום הזה" כמו ביום הכפורים, וכתב על זה הבית יוסף "ולא ידעתי מנין לו".

בכל עשרה בטבת, יושבים ודנים למעלה על משפט החורבן של אותה שנה

ורבנו החתם סופר זצוק"ל מביא על דברי אבודרהם, יש להבין הלא י' טבת לא היה רק תחילת מצור העיר, ועד שתי שנים ומחצה לא נחרבה, וקשה חורבנה מסתמא מן התחלת המצור, ולמה ט' באב לא דוחה שבת? גם צריך להבין למה ט' באב שחל בערב שבת לא משלימין, ואילו י' טבת שחל בשבת משלימין? וכתב לבאר שהטעם שקבעו תענית על מצור ההוא, אף שהייתה ירושלים כמה פעמים במצור בימי פרעה נכה וכדומה, אלא הטעם הוא שקבעו תענית על המצור של נבוכדנצר, לפי שאותם ב' שנים ומחצה שהייתה ירושלים במצור, ישבו בבית דין של מעלה אלו מיימנים ואלו משמאילים, עד שגברו המשמאילים ונחרב הבית. והנה אין לך שנה שאין קללתה מרובה מחברתה, וכל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאילו נחרב בימיו, נמצא שבכל שנה ושנה נתחדש חורבן חדש. וזהו "ובכל עשרה בטבת, יושבים ודנים למעלה על משפט החורבן של אותה שנה" ודבר זה מרומז בספר "הקרנים" (חיברו רבני יצחק בן הראב"ד) בפירושו הנקרא "דן ידן" (הוא פירוש הרב שמעון מאוסטרופולי) והוא בענין חודש סבת. וידוע שכל צרה שעברה כמו יום שמת בו אביו או אמו אין אנו מתענים בשבת, אבל תענית חלום מותר להתענות, שבשביל עונג שבת שיש לו שמבטל צרה העתידה לבוא עליו לא מעונה הוא. לכן תענית ט' באב שהוא רק על צרה שעברה לא דחו שבת, אבל תענית י' בטבת שבאה בכדי לבטל את הצרה העתידה עונג הוא. ולכן אילו היה חל בשבת היה דוחה את השבת. (עיין בחתם סופר דרוש לז' באדר, תורת משה סוף פרשת ויקרא, דף ט).

כתב הרמב"ן בפרשת מקץ (בראשית מב, ס) שמהלך מחברון למצרים ח' ימים, וכתב רבנו החתם סופר זצוק"ל (דרשות לח' טבת) שיעקב אבינו גופו היה ע' ימים במצרים ככתוב, ונסעו לארץ ישראל מהלך ח' ימים, ונתאבל קודם קבורה זו, עולה סך הכל פ"ה יום מיום מותו עד קבורתו, ויעקב אבינו ע"ה נולד וגם מת ביום א' דסוכות הרי י"ו מתשרי עם יום המיתה, ונ"ט מחשון וכסליו אחד מלא ואחד חסר, ועשרה מסבת הרי כלו פ"ה יום בעשרה בטבת, ואז נקבר יעקב ואז נהרג עשו (סוטה יג) וראשו של עשו בעטיפה דיצחק נגע ראש הס"מ בקדושה. והיינו סמך מלך בבל אבי הטומאה סמך מלך ר"ת ס"מ, אל ירושלים עטיפה דיצחק בקדושה.

וזמבא ברבותינו הקדושים זצוק"ל שאברהם אבינו אשר נקרא איתן האזרחי מת בחודש טבת, תקבר בשיבה טובה ראשי תיבות למפרע "טבת".

תענית לשם תיקון עוונות

התענית של עשרה בטבת, כשאר התעניות שנתקנו לאבל ולצער על חרבן בית המקדש וגלות ישראל, לא הצער והאבל הם העיקר בתענית, כי דיה הצרה שהיתה בשעתה, אלא עיקרה של התענית ותכליתה לעורר את הלבבות, לפתוח דרכי התשובה, ויהי זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות. שבזכרון דברים אלה נשוב להטיב, שנאמר (ויקרא כו): "והתודו את עונם ואת עון אבתם במעלם אשר מעלו ב"י וגו'".

אמרו חכמים: 'כל דור שאינו נבנה (בית המקדש) בימיו - מעלין עליו כאילו הוא החריבו'. לפי שיש בכחו של כל דור ודור לעורר עליו רחמי שמים לגאול את ישראל מיד צר ולקבץ כל נדחיו לארצם ולבנות להם בית הבחירה. ובמה, בתשובה שלמה ובתיקון עוונות הראשונים. וכל זמן שהישועה לא באה, סימן הוא זה שעדין לא שבנו מחטאינו ואנו נמקים בעוונותינו ובעוונות אבותינו אתנו, ומשהים את הקץ לבוא, וכאילו ח"ו אנחנו גרמנו את החרבן.

אפילו חרב בית המקדש וישראל שרויין בגלות ונחלתנו שממה ביד זרים, חס ושלום לא ספר כריתות נתן ה' לעמו, לא גלות עולם גזר עליהם ולא חרבן נצח חרץ למקדשיו, אלא הישיבה בארץ ובנין בית המקדש, הם נתנו להיות קיימים לעולם, ואילו הגלות והחרבן והצער - ארעי, ולשעה בלבד הם, ויכולים בכל שעה של רחמים להפוך לשמחה וששון.

ועדיין זה עתה אנחנו בגלות הקשה ביותר וכידוע כל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאלו נחרב בימיו, וע"י תשובה ומעשים טובים יכולים להפוך הכל לטובה.

וכתב מרן החתם סופר בספר "תורת משה" (דרוש ל-ז' אדר) וז"ל "כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאילו נחרב בימיו. נמצא שבכל שנה ושנה נתחדש חורבן חדש. וזהו בכל פעם שמגיע אותו יום של עשרה בטבת שהתחיל אז למעלה משפט החורבן, כמו כן בכל דור ודור יושבים בית דין של מעלה וגוזרים החורבן של כל שנה ושנה".

הגלות כשורש הגאולה

הגלות היא שורש הגאולה, והגרעין נובט אחרי שנרקב, "והארץ היתה תהו ובהו" לפני ה"ויהי אור".

זפה בפרשתנו שבה מתחילה הגלות במצרים נזרע גם שורש לגאולה "ויגש אליו יהודה" הוא גישת משיח בן דוד אל משיח בן יוסף וכמו שנרמז בהפטרה "ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חבריו, ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חבריו, וקרב אותם אל אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך". ובהמשך "והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלהים ועבדי דוד מלך עליהם וגו' עד "וידעו הגויים כי אני ה' מקדש את ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם".

וצריך להבין מדוע מסובב הקב"ה צרות ורדיפות נוראות על עם ישראל לפני הגאולה. כותב רבי יוסף גיקטיליא ב"צפנת פענח" וזת"ד: אמנם יש לנו לחקור חקירה גדולה ונכונה, והיא טעם הגלות אשר במצרים, הוא לסוד גדול וזה, כי מאחר והשם ית' בחר בזרע אברהם, אילו לא יתנם בגלות אי אפשר להם לקבל התורה, כי אילו הרבה אותם והפרם והשפיעם בלי גלות, והיו מתאחזים בארץ ומצליחים עליה, והם מבלי תורה מקובלת מפי הגבורה, האיך היה מכריחם להוציאם למדבר ולאסור עליהם כמה דברים שהיו רגילים בהם, בין במאכלות בין בעריות בין בשאר דברים, ואילו יתעכב לאחד מהם היום לאכול בשר או לשתות יין, אנו מצטערים לרוב, אחר שאנו מורגלים בהם, כל שכן באיסור

תרי"ג מצוות לדורי דורות, היש דבר קשה ליצרו של האדם יותר מזה. והנה הוצרך ה' ית' להגלותם למצרים וכו', ולא היו רשאים לצאת ממנה כי כולם תחת שעבוד הגלות היו עומדים וכו', וכששלח הקב"ה למשרע"ה אמר לו לך אמור להם לישראל, תרי"ג מצוות יש לכם לקבל, אם אתם מקבלים הנני גואל אתכם, ואם לאו היו בהיותכם, וכך היתה ההסכמה במצרים, כד"א "בהוציאך את העם תעבדון את האלהים על ההר הזה".

וא"כ נמצאת גלות מצרים לקבל התורה סיבה לגמול הטוב והגדול הנשפע עלינו מאיתו ית'. עכ"ל.

למדים אנו מדבריו. שסוד הגלות הוא כדי שירצו לצאת למדבר לקבל את התורה כי אילו היו שרויין בטובה היו ממאנין לצאת למדבר שממה ולקבל את התורה ולאסור עליהם מה שהיו רגילים מקודם.

ואח"כ שהוציא הקב"ה את עם ישראל ממצרים והכניסם לארץ ישראל ובנה להם את בית הבחירה וכפרו בטובתו, החריבו ופזרם בכל העולם כדי שיהיו בגלות רדופים וסחופים כדי שיכירו בערך הגאולה.

סוד "הא לכם זרע"

וזממה שאמר יוסף הצדיק למצריים "הא לכם זרע" האריך הגלות כ"ש בפרע"ח (שער חג המצות פרק ד) וז"ל "ועל המצה הפרוסה שהיתה ה' בציר ד"ו אומרים הא להמא עניא, דע כי הה' שבשם, הוא מזל בנים, לכן כל האמהות היו בשמן ה' חוץ מרחל, אמנם בלהה היה לה ב' ההי"ן, לכן אמרה רחל "בא אל שפחתי אולי אבנה ממנה". פירוש מצד אות ה' יתרה שהיא מזל בנים, וכן זכתה להיבנות, וה' זאת היא סוד המילה, שממנה יוצא הזרע ובכוחה כמ"ש לעיל, אך בעוון שחתם יוסף אותה במצרים, (דהיינו שהכריחם למול עצמם) באמת "הא לכם זרע", וחתם ה' ברשות אחרת גרם "לחמא", סוד מזל עה"כ, שהבנים תלויים במזל כנודע שיהיה "עניא" בגלות מצרים.

ויסוד הדברים ממה שכתב רש"י (עפ"י בראשית רבא צו וצא ה) בפירוש על (בראשית מא, נה) "ויאמר פרעה לכל מצרים לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו" ופרש"י "לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו וכשבאו אצל פרעה ואומרים כך הוא אומר לנו, אמר להם למה לא צברתם בר והלא הכריז לכם ששני הרעב באים, אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה, אמר להם א"כ כל אשר יאמר לכם תעשו שהרי גזר על התבואה והרקיבה מה אם יגזור עלינו ונמות. עכ"ל. ויוסף כפאן למול כדין עבד קנין כספו של איש מיישראל שעל אדונו הישראלי מוטל למולו וע"ז כותב המדרש (בר"צ, ו) רבי שמואל בר נחמן אמר חייטנו אין כתיב כאן (במה שאמרו מצרים ליוסף "ויאמרו החיתנו נמצא חן בעיני אדוני והיינו עבדים לפרעה) אלא החיתנו (בלשון "הפעיל" שמשמעותה החייתה אותנו הבאת לנו החייהה שלאחר המיתה, כלומר) נתת לנו חיים בעולם הזה (בהצלה מן הרעב) וחיים בעוה"ב (בתחית המתים כדין עבד כנעני של ישראל שנימול שיש לו חלק לעוה"ב כגר צדק). **וביאר** האריז"ל (בשער הפסוקים פרשת מקץ) שידע יוסף ברוה"ק כי אותם מצריים שהכריחם למול הם בחינת ניצוצות שבאו מההשחתה של אדה"ר (בק"ל שנים שפרש מאשתו), ולכן גזר עליהם מצות המילה לתקן קצת עוון שורשם הראשון שבאו ע"י פגם אות ברית קודש, ואחר שנימולו, התחילו להיתקן קצת ונתגלגלו בדור אחר בבני ישראל שנולדו במצרים במאה שלושים שנה ראשונות של הגלות, והעבודה הקשה עזרה להם לתקנם וללבנם ולצרפם.

מעלת הצדקה

גם כיום הצום צריך להשתדל לעשות צדקות כמ"ש "וחטאין בצדקה פרוק", ובצדקה מתבטלות גזירות רעות וקשות. **בגמרא** (תמורה ט"ז.) בשעה שעני הולך אצל בעל הבית ואמר: פרנסני! אם מפרנסו - מוטב, ואם לאו - עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה', מי שעשאו עשיר לזה - עושה אותו עני, עני לזה - עושה אותו עשיר.

מדרש שיר השירים א' (זוטא): גדול כח הצדקה שכל מעשיו של משה לא נשתבחו אלא על הצדקה והדין. וכן מלכת שבא כשראתה גדולתו של שלמה לא שבחתו אלא על הצדקה, וכל דור שיש בו צדקה וגמילות חסדים אף אלו כל מעשיהם רשעים אין גזר דינם לאבד שהרי מיכה עשה עבודה זרה, ורצו מלאכי השרת לדחפו אמר להם הקדוש ברוך הוא הניחו לו שפתו מצויה לעוברי דרכים.

וכתוב בספר מעלת המדות מעלת הצדקה: אשריהן בעלי הצדקה, שכל זמן שאדם עושה צדקה מממונו, הקדוש ברוך הוא פותח לו את ידו הרחבה, ומרחיב לו בעת צרה, ומעכב הימנו הפורענות, כענין שנאמר (משלי י"ח ט"ז) "מתן אדם ירחיב לו", ולא עוד אלא שבשעת פטירתו, משרה אותו אצל אברהם יצחק ויעקב שנקראו גדולים, שנאמר (משלי י"ח ט"ז) ולפני גדולים ינחנו.

בני, אם ראיתם עני בא אצלכם, המלאו עליו רחמים כאלו הוא אחיכם או קרובכם, ואם תראו אותו בישן, תנו לו לשם הלואה כענין שנאמר (דברים ט"ו ז) "כי יהיה בך אביון מאחד עריך באחד שעריך בארצך אשר ה' אלהיך נותן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ירך מאחיד האביון". ואם בא לפניכם עני, אל תחזירוהו ריקם מלפניכם אם תוכלו, כדי שלא יקבול עליכם לפני המקום, כי דמעתו קרובה ושועתו עולה לפני המקום שנאמר (דברים כ"ד ט"ו) "ולא יקרא עליך אל ה' והיה בך חטא".

הצדקה מצילה ממות וזה רמזו המפרשים על הפסוק (משלי י"ב) "וצדקה תציל ממות", ראשי תיבות מו"ת וגם סופי תיבות עם הכולל גימטריא מו"ת רמז שמצילה ממיתה עצמה של עולם הזה ושל עולם הבא.

כתב רבנו האר"י ז"ל כל מצוה שאדם עושה נרשם אות אחת מכ"ב אותיות הרמז באותה מצוה במצחו, ועד שיעשה אחרת מסתלקת אותה האות ונרשמת אות על מצוה אחרת. אבל האות של צדקה אינה מסתלקת ממצחו במהרה. ועיקר הצדקה תהיה לנו שעניי ביתך קודמין (בכא מציעא ע"א א) אלו גופו ונשמתו העלובה, שהיא עניה זו ששמרה לשוא ויאכילנה מלחמה של תורה זו תורה שבכתב, וזו היא עיקר הסעודה וישקה אותה מים, זו תורה שבעל פה ואגדה שמושכת לבו של אדם כנחלי מים וירוח אותה מיין זה הסוד גימטריא יין זו היא חכמת האמת, ואחר כך יאכילנה מטעמים אלו המצוות ומעשים טובים פרי התורה תו היא על ידי הצדקה שיעשה עם נפשו שנאמר (משלי י"א ז) גומל נפשו איש חסד והיא קודמת לכל אדם שחייו קודמין היינו חיים נצחיים לעולם הבא ויפשיטנה ערומה מן הבגדים הצואים מעליה וירחץ אותה במקוה טהרה, וגם ירחץ פניו בדמעות עיניו במצחו מקום שנרשמים שם העונות וימחה אותם במים המרים שיתמרר בבכי ואחר כך ילבישנה מלבוש רוחני מתורתו מצוותיו חלוקה דרבנן וינחם אותה בדברי פיוסים וידבר על לבה, ויאמר לה נפשי אויטיך בלילה (ישעיה כ"ו ט) בעולם הזה שדומה ללילה (פסחים ב' ב') אף רוחי אשמרך (שם) ואזדרו לקבלך ועיניתיך לא אענך עוד. ובכלל הצדקה שיעשה עם מלך המשיח שנקרא עני ורוכב על חמור (זכריה ט ט) כופה את הדין וכה תעשה לו שיכפה הדין מעליו שגברו עליו הקליפות ויאסרוהו בזיקים ידיו לו אסורות (שמואל ב ג לד) ואין חבוש מתיר עצמו (ברכות ה ב) לכן ישוב מעבירות שמכבידים עליו ויעשה מצות ומעשים טובים שבזכותם תעלה רפואה למחלתו והיא הצדקה. ועיקר הצדקה שיעשה עם השכינה שנקראת דלה ועניה ויאכילנה מלחם הקורבנות שהוא נחת רוח לה' ויפטם אותה בשמן המשחה וישקנה כוס תנחומים לעניה סוערה ועל ידי תפילתו יעשה לה עטרה לראשה ויפייסנה בדברים, וכה יאמר לה הנה מלכך יבוא (זכריה ט ט) ושבו בנים לגבולם (ירמיה לא טו) ועל ידי הצדקה הקדוש ברוך הוא מתיר אסורים וזה שנאמר (תהלים קמו ז), נותן לחם לרעבים ה' מתיר אסורים. **ובלבד** שיתן כמתנת יד"ו גימטריא תענית, ורמזו הגאון חיד"א כסף במלוי כ"ף סמ"ך פ"ה גימטריא כפר"ה, וגימטריא היצ"ר כי על ידי שכופה יצרו ונותן צדקה יהיה לו כפרה. ועוד רמז שהיצר תמיד מפתה את האדם לרדוף אחר הכסף.

ביאור ההפטרות

הקשר בין ההפטרות לפרשה

בהפטרות: מסופר על מלכות יהודה ויוסף שיתאחדו, וזה מעין הפרשה המדברת על יהודה שנלחם להצלת אחיו בנימין ולבסוף התאחדו עם יוסף.

ועוד טעם מפני שבה מחלק הנביא כל שבטי ישראל ליהודה ויוסף לענין הגאולה, כמו שבפרשה זו יהודה ויוסף הם העיקרים בכל מעשה ירידתם לגלות מצרים.

תוכן ההפטר

הקדמה: **במות המלך שלמה**, מלך רחבעם בנו תחתיו, אך שלא כבימי אביו, החלה בקרב בני ישראל התנגדות נגד העול הכבד שהטיל שלמה על העם למימון מפעליו הכבירים. אנשי ישראל ניסו לדבר על ליבו לצמצם את נטל המיסים. אך רחבעם לא נענה לבקשה, וגרם למרד גלוי ולפירוק הממלכה. ירבעם הובא ממצרים והומלך למלך על ישראל.

העם התפלג. ביהודה הוקמה ממלכת יהודה, ששלטה על שבטי יהודה ובנימין ועל אדום שנכבשה על ידי דוד. יתר חלקי הממלכה היו בשלטון מלכות ישראל.

וכאן מתנבא הנביא שלעתיד לא יהיו עוד שתי ממלכות אלא השבטים יהיו נכנעים ליהודה ולמלכי בית דוד.

ומצינו הרבה פעמים שהנביא מכנה את כל עשרת השבטים בשם אפרים על כי מלכם הראשון היה מאפרים.

ה' אומר ליחזקאל הנביא שיקח עץ אחד ויכתוב עליו את המילים: "ליהודה ולבני ישראל חברו".

ויקח עוד עץ אחר ויכתוב את המילים: "ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חברו".

אחר כך יקרב את שני העצים אחד אל אחד ויהיה נס שיתאחדו לעץ אחד

וכאשר ישאלו אותך בני עמך ויאמרו: "מה אלה לך"? תגיד להם שהעץ הראשון מסמל את מלכות יהודה עם חבריו בני בנימין.

והעץ השני מסמל מלכות אפרים שבא מיוסף עם חבריו שהם עשרת השבטים, שלעתיד יתאחדו למלכות אחת ולא יחצו עוד לשתי ממלכות, אלא כולם יקבלו עליהם מלכותו של מלך המשיח שיבוא מזרע דוד המלך.

ומלכותו לא תיפסק לעולם, ואז יטהר ה' את לבם של ישראל, שכולם יעבדו את ה', יבנה המקדש, וה' ישרה שכינתו בתוכם וישבו לבטח בארצם, ואז ידעו כל הגוים ששמו יתברך שוכן בתוך עמו ישראל.

יחזקאל פרק ל"ז מפסוק ט"ו עד סוף הפרק

טו וַיְהִי דְבַר-יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר בְּנִבְאוֹהָ הַקּוֹדֶמֶת לֹא בִיאוֹר אֶת עֵנִין תַּחֲיִית הַמֵּתִים הַעֲתִידָה וּבִנְבוּאָה זֶה בָּא לְהוֹדִיעַ

שְׂקוּדֵם הַתַּחֲיָה יִהְיֶה קְבוּרָן גְּלוּיֹת וַיִּתְאַחֲדוּ מַלְכוּיֹת יִשְׂרָאֵל: טז וַאֲתָהּ בֶן-אָדָם יִחְזַקְאֵל הַנְּבִיא [א] קָח-לְךָ חֲתִיכֶת

עֵץ אֶחָד [לפי שהאדם עץ השדה לקח משל העצים לנבואה] וּכְתַב עָלָיו אֶת אַרְבַּע הַמֵּיּלוֹת דְּלֹהֵן שֶׁהֵם לְיִהוּדָה

וּלְבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרֹו (חֲבֵרֹו קָרִי) לְרִמּוֹ עַל שֶׁבֶט לֹוי וּבְנֵימִין שִׁיתְחַבְּרוּ לַיהוּדָה וּלְקָח עוֹד עֵץ אֶחָד

וּכְתַב עָלָיו אֶת שֶׁבַע תִּיבוֹת אֵלוֹ לְיוֹסֵף שֶׁהוּא רֹאשׁ הַשֶּׁבֶט (מַלְבִּיָם) עֵץ אַפְרָיִם שֶׁבַא מְיוֹסֵף וְכָל-בֵּית

יִשְׂרָאֵל חֲבֵרֹו (חֲבֵרֹו קָרִי) לְרִמּוֹ עַל שֶׁאֵד תִּשְׁעָה הַשֶּׁבֶטִּים שֶׁהִתְחַבְּרוּ עִמּוֹ לְהִיּוֹת תַּחַת מַמְשַׁלְתּוֹ (מִ"ד): יז וְקָרַב

אֹתָם תִּקְרַב אֶת הָעֵצִים אֶחָד אֶל-אֶחָד לְהִיּוֹת נֹרָאִים לְךָ לְעֵץ אֶחָד וְכִשְׁתַּעֲשֶׂה כֵן, אַעֲשֶׂה נֹס וַיְהִי

עיונים והארות

קנאה, ולכן דבור זה מתייחס אלי. 'ואתה בן אדם' קין, 'קח לך עץ אחד', רמז לעץ הדעת שבא החטא בו מחמת קנאת הנחש, 'וכתב עליו ליהודה ולבני ישראל חברו', דאמרו פרק קמא דמגילה (י"ב) דירמיה החזיר מעשרת השבטים ומלך עליהם יאשיהו, וזה שכתוב 'ולבני ישראל', דיש בכללם קצת מהשבטים.

ואמר 'חברו' כתיב 'חבריו' קרי, שיחשב כאילו כולם איש אחד, והוא 'חברו', אף שלפי האמת הם רבים, יהיו בעיניו כאיש אחד. 'ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל', דרוב השבטים עמו. 'וקרב אתם אח"ד' גימטריא י"ג, 'אל אח"ד' גימטריא י"ג, ושניהם גימטריא שם הוי"ה. וכשיש סימן מתקיימת הנבואה.

א. **כתב** הגאון חיד"א: אמרו גורי האר"י זצ"ל דיחזקאל היה גלגול קין, והיה ברפיון ונתחזק, ולכן נקרא יחזקאל. ולכך נאמר לו תמיד 'בן אדם', שהוא בן אדם הראשון ממש. וכתב בספר אהבת יונתן, דלכך מתה אשתו, לתקן מה שהרג הבל על התאומה. וכתב עוד שם, דיוסף גלגול קין. וידוע דחטא עץ הדעת היה, ע"י שנתקנא הנחש באדם וחווה, ואחר כך נתקנא קין בהבל, ואחר כך היו שנתקנאו השבטים על יוסף הצדיק, דשמא גרים יוסף גימטריא קנא"ה, וגם חורבן בית שני היה על שנאת חנם. ועתה כדי שבעזרת השם יתברך יגאלנו במהרה בימינו ה' ברחמיו, צריך לבטל קנאה ושנאת חנם.

וזה שכתוב 'ויהי דבר ה' אלי' דייקא, שאני משרש קין המקנא, וכן יוסף היה מקין, ולזה יחזקאל גימטריא יוסף וגימטריא

לְאַחֲרַיִם בְּיָדְךָ [ב] בְּאֵמַת (מ"ד): יְהוָה וּבְאִשֶּׁר ותכף כאשר יראו את הנס הזה (מלבי"ם) **יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ בְּנֵי**
עַמְּךָ לֵאמֹר הַלּוֹא־ מהראוי ש'תגיד לנו מה־אלה לך' מה תרמוז בזה (מ"ד, מלבי"ם): **יֵשׁ דְבַר אֱלֹהִים**
כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה אֲנִי לִקְחָ אֶת־עֵץ יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד־אֶפְרַיִם וְשִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל חִבְּרוּ (חִבְּרוּ קָרִי) וְנָתַתִּי אוֹתָם עָלָיו אֶת־ עם **עֵץ יְהוּדָה וַעֲשִׂיתֶם**
לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדֵי אעשה עץ יוסף ועץ יהודה לעץ אחד שכולם יתאחדו (מ"ד): **כִּי־הָיוּ הָעֵצִים הָאֵלֶּם**
אֲשֶׁר־תִּכְתֹּב עֲלֵיהֶם הדברות האלה, תאחזם **בְּיָדְךָ לְעֵינֵיהֶם** והוא משל שאח"כ יתחברו שנית תחת דגל
מלכות בית דוד (מלבי"ם): **כֹּא וְדַבַּר אֱלֹהִים** בעת שתאחז העצים בידך תפרט הדברים בפרטות (מ"ד) **כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי**
יְהוִה הִנֵּה אֲנִי לִקְחָ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִלְכוּ־שָׁם ונתפזרו אח"כ
אל הארצות מסביב (מלבי"ם) **וְקִבַּצְתִּי אֹתָם מִסָּבִיב** הוא קיבוץ גלויות **וְהִבֵּאתִי אוֹתָם אֶל־אֲדָמָתָם**
לארץ ישראל: **כִּבּוּבַעַת שִׁיחֵי בָאָרֶץ וַעֲשִׂיתִי אֹתָם שִׁיחֵי** לְגוֹי אֶחָד בְּאָרֶץ שִׁיתֵּאחֲדוּ תחת מלך אחד ויהיו
ממלכה אחת **בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל וּמִלֶּךְ אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם לְמֶלֶךְ וְלֹא יִהְיֶה (יְהִי־קָרִי)**
עוֹד לְשָׁנֵי גוֹיִם כי כולם יעבדו את ה' יתברך **וְלֹא יִחַצּוּ עוֹד לְשִׁבְטֵי מַמְלָכוֹת עוֹד** בין בזמן
שימלוך משיח בן יוסף שימשך יהודה אחר אפרים, ובין אח"כ שימלוך בן דוד שכולם ימשכו אחריו, ולכן אמר "עוד" פעמיים (מלבי"ם): **כֹּג וְלֹא**
יִטְמָאוּ ולא יהיו נטמאים **עוֹד בְּגִלּוּלֵיהֶם** בעבודה זרה כבימי בית ראשון **וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם** תועבותיהם **וּבְכָל**
פְּשָׁעֵיהֶם כבימי בית שני **וְהוֹשַׁעְתִּי** ואפדה **אֹתָם** מהטומאות שנדבקו בהם **מִכָּל מוֹשְׁבֹתֵיהֶם** בגלות
אדם שגרו בין הגוים **אֲשֶׁר חָטְאוּ בָּהֶם** ולמדו ממעשיהם, ולכן לעתיד **וְטַהַרְתִּי אוֹתָם** עד שעוין **וְהָיוּ־לִי**
לְעָם להאמין בי ולשמור מצוותי **וְאֲנִי אֶהְיֶה לָּהֶם לְאֱלֹהִים** ואתנהג עמם בהשגחה ניסית (מלבי"ם): **כֹּד וְעַבְדֵי**
דָּוִד מלך המשיח הבא מזרע דוד יהיה **מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם (ד"ק) וְרוּעֵה וּמְנַהֵג אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם וּבְמִשְׁפַּטֵּי**
יִלְכוּ וְחֻקְתִּי יִשְׁמְרוּ [ג] בְּלֵב שָׁלֵם וַעֲשׂוּ אוֹתָם ממש בפועל (מ"ד): **כֹּה וְיֹשְׁבוּ עַל־הָאָרֶץ אֶרֶץ**
יִשְׂרָאֵל [ד] אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדֵי לְיַעֲקֹב [ה] כַּעֲשֵׂן שְׁנַתִּיהָ לְיַעֲקֹב נַחֲלָה בְּלֵי מִצְרַיִם אֲשֶׁר יֹשְׁבוּ־בָּהּ

עיונים והארות

ב. כלומר באחרית הימים יתקבצו עשרת השבטים האובדים והנדחים, תחת דגל יוסף שהוא משיח בן יוסף אשר יאסוף הנדחים, שזה היה משל העץ השני ליוסף עץ אפרים ולכל בית ישראל שיתחברו עליו בעת קץ, ואח"כ יתאחדו גם בני יהודה הנקבצים כבר, להיות תחת שבטו וממשלתו.

ד. והיינו שאמרו רז"ל (פסיקתא רבתי פ"סקא א') שעתידה ירושלים להיות ככל ארץ ישראל, וארץ ישראל תתרחב בכל העולם. כי כל ההרים הרבים אשר בארץ ישראל יהיו מישור, כמו שאמר הכתוב (ישעיה מ/ד) 'והיה העקב למישור והרכסים

ג. הכתוב אומר לנו שלעתיד כולם יתעוררו בתשובה ולא ישאר שום רושם מהחטא, אלא שישראל יתביישו לעשות תשובה על כל המעשים הרעים אשר עשו, ולכן אמר: "ועבדי

אֲבוֹתֵיכֶם קודם הגלות **וַיָּשְׁבוּ עָלֶיהָ** עתה **הִמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם עַד-עוֹלָם וְדוֹר עַבְדֵי נְשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם** ולא תפסק המלוכה מזרע דוד (מ"ד): **כִּי וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית שְׁלוֹם** שלא יחטאו עוד וישבו לבטח בארצם **בְּרִית עוֹלָם יְהִיָּה אִתְּם** עמם **וְנָתַתִּים** ר"ל שנתתי להם את הברית שלום, [שברית הנכרת מחוייבים בה ב' הצדדים, אבל ברית הנותנת חיובה רק מצד הנותן בכל אופן ובלי תנאי, וכך אתן להם את בריתי] (מלבי"ם)

וְהִרְבִּיתִי אֹתָם וְנָתַתִּי אֶת-מִקְדָּשִׁי אשרה שכינתי **בְּתוֹכָם לְעוֹלָם: כִּי וְהָיָה מִשְׁפָּנִי** השראת שכינתי **עָלֵיהֶם וְהָיִיתִי לָהֶם לְאֱלֹהִים** לעזור ולהושיע **וְהָמָּה יְהִי-לִי לְעָם** יאמינו בי **וַיִּדְעוּ הַגּוֹיִם** [קדושת ישראל תהיה כ"כ חזקה עד שתתפשט גם לעמים לקבל באמצעותם האמונה **כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדֵּשׁ אֶת-יִשְׂרָאֵל** ועזור להם להיות עמי וצאן מרעיתי **בְּהִיּוֹת מְקַדְּשֵׁי בְּתוֹכָם**]] (אברבנאל)

וְנָתַתִּי אֶת-מִקְדָּשִׁי לְעוֹלָם: (ע"פ האלשיך, עיין בהערה)

עיונים והארות

הפסוק (שמות כה/ח) "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" בתוכו" לא נאמר אלא "בתוכם", בתוכו של כל אחד ואחד מישראל. למדנו מכאן שהשם יתברך שוכן בתוך כל אחד ואחד מישראל, ומקדש אותו על ידי כן.

וזוהו שאומר הכתוב: "וידעו הגויים כי אני ה' מקדש את ישראל" השם יתברך מקדש את ישראל, וראיה לכך "בהיות מקדשי בתוכם לעולם" שכתוב בתורה ושכנתי "בתוכם" ולא כתוב "בתוכו", ומכאן ראיה שהשם יתברך שוכן בתוך כל אחד ואחד מישראל.

ומז"ר האדמו"ר ר' דוד אבוחצירא הי"ד הסביר על הפסוק ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" ר"ת של התיבה בתוכם" בתי כנסיות ובבתי מדרשות וגם כאן יבא על נכון.

לבקעה וגו". ואז יהיה ניכר עוצם אורכה ורוחבה של ירושלים וארץ ישראל, וזה שכתוב (פסוק כ"ב) 'ועשיתי אתם לגוי אחד בא בהרי ישראל'.

עוד נראה, שע"י רוחניות התורה, מתרחבת הארץ, והדברים קל וחומר שנזכה אז ללמוד תורה מפיו יתברך, וע"י זה תתרחב מאד.

ה. **לעבדי** ליעקב - פירש רש"י שאצל יעקב [קיפל כל א"י תחתיו] והתאחדו האבנים להיות כאחד, כך כאן העצים נהפכו לעץ אחד, והוא לרמוז שלעתיד יתאחדו ויהיו עם ישראל לגוי אחד ואז ינחלו נחלה בלי מצרים כיעקב. (מלבי"ם).

ו. יש לפרש את הפסוק על פי דברי האלשיך הקדוש, על

שאלות ברש"י על הפרשה

- א. ועזב את אביו ומת - מדוע ימות אם עוזב את אביו?
 תשובה
- ב. וקרהו אסון - מדוע שיקרה לו אסון?
 תשובה
- ג. והורדתם את שיבתי ברעה שאולה - מדוע?
 תשובה
- ד. ישב נא עבדך תחת הנער - במה רצה לשכנעו שיסכים לכך?
 תשובה
- ה. הסבר: ולא יכול יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו.
 תשובה
- ו. כי נבהלו מפניו - מדוע?
 תשובה
- ז. מהרו ועלו אל אבי - מדוע אמר עלו?
 ח. מדוע אמר עיניכם רואות ועיני אחי בנימין?
 תשובה
- ט. טענו את בעירכם - במה יטענו?
 תשובה
- י. הסבר: וידברו אליו את כל דברי יוסף.
 תשובה
- יא. מה למד יעקב מהמלים: ואנכי אעלך גם עלה?
 תשובה
- יב. אלה בני לאה ואת דינה בתו - מדוע הזכרים אמר בני לאה והנקבה אמר בתו?
 תשובה
- יג. שלשים ושלש - אבל כשאתה סופר אותם מוצא רק 32? ומהיכן לומדים זאת?
 תשובה
- יד. בני רחל אשת יעקב - מדוע לא אמר בשאר האמהות אשת יעקב?
 תשובה
- טו. הסבר: אמותה הפעם.
 תשובה
- טז. היכן היא רעמסס?
 תשובה

שאלות מספר בן איש חי שנה א'

- א. מדוע כופלים את הפסוק: ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד? ומה טעם שעומדים בפסוק זה? ועד היכן נשארים עומדים?
 תשובה
- מה דעת רבנו עובדיה יוסף ע"ה בעניין זה?
 תשובה
- ב. בשבת נוהגים שהילדים קוראים הזמירות - האם מותר לילדים לומר ה' מלך וכו' וברוך שאמר?
 תשובה
- ג. איך צריך לומר את המזמור: אלהים יחננו ויברכנו? והאם צריך לומר מזמור: השמים מספרים כבוד אל גם בחול המועד?
 תשובה
- ד. כמה פסוקים וכמה מלים יש בכל אחד מפרקים: רננו וכו' בשנותו וכו'? וכמה הויות יש בפרק רננו וכו'?
 תשובה
- ה. מה הן שתי הכוונות שצריך לכווין בפסוק "ויהי נועם"?
 תשובה

- ו. מה אומר רבנו על אמירת מזמור של החג באמצע הזמירות?
 תשובה
- ז. כמה תיבות יש ב"ברוך שאמר"? ומי תקן אותו? ומאין ידעו הנוסח? ומה צריך לעשות כשאומרים ברוך שאמר?
 תשובה
- ח. מה צריך לעשות אם סיים האדם ברוך שאמר קודם שסיים החזן?
 תשובה
- ומה דעת רבנו עובדיה יוסף ע"ה בענין זה?
 תשובה
- ט. מה הדין אם שמע קדיש וקדושה וברכו באמצע ברוך שאמר ברוך אתה ה' ולאחר שכבר ברך את הברכה באמצע?
 תשובה
- ומה דעת רבנו עובדיה יוסף ע"ה בענין זה?
 תשובה
- י. מה מותר לענות בתוך פסוקי דזמרה?
 תשובה
- מה דעת רבנו עובדיה יוסף ע"ה בענין קדיש שתקבל ויהא שלמא?
 תשובה
- יא. כמה פסוקים יש ב- "יהי כבוד"? וכמה אזכרות יש בו ולמה הם רומזים? ובמה צריך להזהר כשגומר אותו?
 תשובה
- מה דעת רבנו עובדיה יוסף ע"ה בענין הפסק בין סוף יהי כבוד ואשרי?
 תשובה
- יב. מה צריך לכווין בפסוק: פותח את ידיך? ומה הדין אם לא כיוון?
 תשובה
- יג. מה יעשה כשמגיע ל"ואתה מושל בכל" שבויברך דוד? ואיך יעשה זאת בדיוק?
 תשובה
- יד. מה צריך לכווין בשירת הים? ולמה זה מועיל? ובאלו מלים צריך להיזהר לומר נכון?
 תשובה
- טו. כמה שבחים יש בברכת ישתבח? וכנגד מה הם? ומה הדין אם הפסיק באמצע לענות קדיש או קדושה?
 תשובה
- מה דעת רבנו עובדיה יוסף ע"ה בענין שהפסיק לענות באמצע ישתבח?
 תשובה